CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXIII, nr. 1 1978 ianuarie—iunie

SUMAR

Pag.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

RADU FLORA, Damaschin T. Bojinca și ideile sale latiniste (I) 5

LINGVISTICĂ GENERALĂ ȘI COMPARATĂ

ELENA COMȘULEA, Aspecte ale cercetării interdisciplinare în onomasiologie . . 13
VICTOR IANCU, Cu privire la semiologia raporturilor dintre limbă și dialect . . . 17
GLANVILLE PRICE, L'importance de la langue galloise pour la linguistique romane 21
MERRITT RUHLEN, Sextil Pușcariu și fonologia generativă 27

DIALECTOLOGIE

RODICA ORZA, Sufixele *-ez* și *-esc* în graiurile limbii române 35
NICOLAE SARAMANDU, Influență a dacoromânei sau evoluție paralelă în aromâna din Dobrogea? 43
ROMULUS TODORAN, Despre *-oauă*, *-eauă* și *-auă* în structura morfologică a pluralului substantivelor românești 47

ONOMASTICĂ

M. HOMORODEAN, Derivate și compuse în toponimie 57
I. PĂTRUȚ, Alte toponime formate din antroponime 63
GABRIEL VASILIU, Preocupări de onomastică în revista „Familia" 69

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Note etimologice 71
DOINA GRECU, Albastru 'sur' 73
DOINA NEGOMIREANU, Sens, polisemie și incluziune semantică 77
VALENTINA ȘERBAN, Un caz de paralelism semantic 81
TEOFIL TEAHA, Lat. *grumus* în română și în limbile romanice (II) 83

FILOLOGIE

STELA TOMA, Un original slav și două traduceri coresiene 87

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Substantive cu dublă funcție 91
FRIEDA EDELSTEIN, Despre sintaxa relativului *care* 93
MIHAI M. ZDRENGHEA, Există restricții selective în colocația timp — adverb de timp? 97
PETRU ZUGUN, Părțile de propoziție 103

STILISTICĂ

ELENA DRAGOȘ, I. L. Caragiale și tehnica limbajului absurd 113
FELICIA ȘERBAN, Încercare de analiză semiotică a poeziei moderne. Două texte de Ion Vinea 119

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

* * * „Probleme de lingvistică generală", vol. VII, Editura Academiei R. S. România, București, 1977 *(Bela Kelemen)*. 123
G. I. TOHĂNEANU, *Dincolo de cuvînt*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976 *(Veronica Mocanu)*. 124
M. BUCĂ, I. EVSEEV, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, Timișoara, 1976 *(Doina Negomireanu)* 126
PETRU ZUGUN, *Unitate și varietate în evoluția limbii literare române*, Editura Junimea, Iași, 1977 *(I. T. Stan)*. 127
CHIRATA IORGOVEANU-DUMITRU, *Antologie de poezie populară aromână*, Editura Minerva, București, 1976 *(Nicolae Mocanu)*. 129
CARLO TAGLIAVINI, *Originile limbilor neolatine*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977 *(R. Todoran)* 132
GIOVANNI ALESSIO, *Lexicon etymologicum. Supplemento ai dizionari etimologici latini e romanzi*, Arte tipografica, Napoli, 1976 *(R. Todoran)*. 133
GEORGES MOUNIN, *Linguistique et philosophie*, PUF, Paris, 1975 *(Ilie Dan)* 136
Papers in Computational Linguistics, edited by Ferenc Papp and György Szépe, Académiai Kiadó, Budapest, 1976 *(Kis Emese)* 137
„Palaeobulgarica/СТАРОБЪЛГАРИСТИКА", Sofia, I, 1977 *(I. Pătruț)* . . . 139

CRONICĂ

Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca în anul 1977 *(Ion Roșianu)* 141

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXIII, n° 1 — 1978 — janvier—juin

SOMMAIRE

Page

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

RADU FLORA, Damaschin T. Bojinca et ses idées latinistes (I) 5

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE ET COMPARÉE

ELENA COMŞULEA, Aspects de la recherche interdisciplinaire en onomasiologie 13
VICTOR IANCU, Sur la sémiologie des rapports entre la langue et le dialecte 17
GLANVILLE PRICE, L'importance de la langue galloise pour la linguistique romane 21
MERRITT RUHLEN, Sextil Puşcariu et la phonologie générative 27

DIALECTOLOGIE

RODICA ORZA, Les suffixes *-ez* et *-esc* dans les parlers de la langue roumaine . . 35
NICOLAE SARAMANDU, Influence du daco-romain ou évolution parallèle dans l'aroumain parlé en Dobroudja? 43
ROMULUS TODORAN, Sur *-oauă*, *-eauă* et *-auă* dans la structure morphologique du pluriel des noms roumains 47

ONOMASTIQUE

M. HOMORODEAN, Mots dérivés et mots composés dans la toponymie 57
I. PĂTRUŢ, Autres toponymes formées d'anthroponymes 63
GABRIEL VASILIU, Préoccupations pour l'onomastique dans la revue « Familia » 69

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Notes étymologiques 71
DOINA GRECU, Albastru 'sur' 73
DOINA NEGOMIREANU, Sens, polysémie et inclusion sémantique 77
VALENTINA ŞERBAN, Un cas de parallélisme sémantique 81
TEOFIL TEAHA, Lat. *grumus* dans la langue roumaine et dans les langues romanes (II) 83

PHILOLOGIE

STELA TOMA, Un orginal slave et deux traductions de Coresi 87

GRAMMAIRE

D. BEJAN, Noms à double fonction 91
FRIEDA EDELSTEIN, Sur la syntaxe du relatif *care* 93
MIHAI M. ZDRENGHEA, Y-a-t-il des restrictions sélectives dans la collocation temps — adverbe de temps? 97
PETRU ZUGUN, Les parties du discours 103

STYLISTIQUE

ELENA DRAGOŞ, I. L. Caragiale et la technique du langage absurde . . 113
FELICIA ŞERBAN, Essais d'une analyse sémiotique de la poésie moderne. Deux textes de Ion Vinea 119

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DES LIVRES

* * * « Probleme de lingvistică generală », vol. VII, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1977 *(Bela Kelemen)* 123
G. I. TOHĂNEANU, *Dincolo de cuvînt*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1976 *(Veronica Mocanu)* 124
M. BUCĂ, I. EVSEEV, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, Timişoara, 1976 *(Doina Negomireanu)* 126
PETRU ZUGUN, *Unitate şi varietate în evoluţia limbii literare române*, Editura Junimea, Iaşi, 1977 *(I. T. Stan)* 127
CHIRATA IORGOVEANU-DUMITRU, *Antologie de poezie populară aromână*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976 *(Nicolae Mocanu)* 129
CARLO TAGLIAVINI, *Originile limbilor neolatine*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1977 *(R. Todoran)* 132
GIOVANNI ALESSIO, *Lexicon etymologicum. Supplemento ai dizionari etimologici latini e romanzi*, Arte tipografica, Napoli, 1976 *(R. Todoran)* 133
GEORGES MOUNIN, *Linguistique et philosophie*, PUF, Paris, 1975 *(Ilie Dan)* . . 136
Papers in Computational Linguistics, edited by Ferenc Papp and György Szépe, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976 *(Kis Emese)* 137
« Palaeobulgarica/СТАРОБЪЛГАРИСТИКА », Sofia, I, 1977 *(I. Pătruţ)* . . 139

CHRONIQUE

L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj-Napoca, en 1977 *(I. Roşianu)* 141

DAMASCHIN T. BOJINCA ȘI IDEILE SALE LATINISTE (I)

DE

RADU FLORA

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

Printre latiniștii bănățeni — al căror precursor este, fără îndoială, Paul Iorgovici, încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (trăind o bună bucată de vreme la Vîrșeț [1]), sau, într-o oarecare privință, suferind unele influențe ale curentului, Dimitrie Țichindeal [2] și, mai cu seamă, autorul *Gramaticii* de la 1822 [3], Constantin Diaconovici-Loga — un loc aparte îl ocupă, în deceniul al treilea al secolului trecut, Damaschin T. Bojinca [4] și Eftimie Murgu. Printr-o întîmplare, ambii își manifestă ideile cu privire la etnogeneza poporului român și profilul limbii române în aceleași împrejurări: cu ocazia exprimării ideilor pseudo-lingvistice ale nemeșului

---

[1] Cf. R. Flora, *Istoria literaturii române*, vol. I. *De la origini pînă la unirea Principatelor*, Editura „Libertatea", Vîrșeț, 1962, p. 133 (afirmația lui T. Topliceanu, *Paul Iorgovici. Viața și opera lui (1764—1808)*, în „Analele Banatului", IV, 1931, fasc. 9, p. 140, că, mort la Vîrșeț, „trupul lui [Iorgovici] a fost așezat în cripta din curtea bisericii catedrale din Vîrșeț", nu este verificabilă; din contră, nici în cimitirul din Vîrșeț (unde au fost trecute criptele din curtea bisericii, în anul 1908—1909 cu ocazia unor reparații), nici în registrele matricole ale decedaților din anul 1808 nu este trecut numele acestui cărturar; deducem că este mort și înhumat în altă parte, nu la Vîrșeț).

[2] De fapt, mai mult raționalist-iluminist, traducător al lui Dositej Obradović în românește, inclusiv opera capitală a acestuia, autobiografia sa *(Život i priključenija)*, rămasă nepublicată, printre manuscrisele lui G. Barițiu (textul — așa cum ne-a rămas de la Țichindeal — l-am publicat în: Universitatea din Timișoara, Facultatea de filologie, *Documente literare*, vol. I [prof. dr. Radu Flora — conf. dr. Virgil Vintilescu], 1971, p. 73—132; despre ciocnirile lui Țichindeal și ale profesorilor preparandiei din Arad cu Sava Tekelija, vezi *ibidem*, p. 39—40; R. Flora, *Dositej și Țichindeal*, în „Lumina", Panciova, XXI, 1967, nr. 1, p. 3—24; nr. 2, p. 77—106).

[3] Vezi ediția recentă, *Gramatica românească*, Timișoara, 1973; pe lîngă terminologia autohtonă, avem, la acest autor, și corespondentul de proveniență latină — de exemplu, iată *Împărțirea pronumelui* (p. 81): a) *fățești* sau *personale*; b) *întorcătóre* sau *rețiproce*; v) *împreunătóre* sau *cujugtive*; g) *stepinitóre* sau *posesive*; d) *arătătóre* sau *demonstrative*; e) *întrebătóre* sau *întorogative*; j) *reducătóre* sau *relative*; s) *nehotărîtóre* sau *indefinite* (de observat „românizarea" terminologiei latine: *cujugtive* [*cum* > *cu*, *iunct-* > *jugt-*] sau *interogative*).

[4] La început, autorul își scria numele божжникъ (Bojincă); astfel își translitera numele și la concursul de jurisconsult la Iași, în anul 1832: Bojâncă; dar aga G. Asachi, transmițînd cererea lui, cu recomandație, marelui logofăt al dreptății (ministru al justiției), la data de 3 august 1832, îl transcrie *Bojincă*; deja într-un document din 13 octombrie 1832, același îi redă numele ca *Bojinca* și așa va rămîne și în continuare — cf. Gh. Ungureanu, *Jurisconsultul Damaschin T. Bojinca (1802—1869). Contribuții la viața și activitatea sa*, Iași, 1930, p. 29, 31, passim.

arădean Sava Tekelija (alias Sabbas Tököly, adică Sava Tjukjuli [5] cu titulatura sa plină: „gospodin Vizeša i Kevermeša, zlatne nadpetice kvaljer, carskokraljevskog i apostolskog veličanskog sovjetnik, mnogih slavnih mađarskih komitata prisedatelj i svih prava doktor" [6]). Undeva a fost desemnată această etapă drept latinism neconcesiv, radical, legătura dintre generația Școlii ardelene și a celei prerevoluționare făcînd-o chiar Damaschin Bojinca și Eftimie Murgu [7]. Totuși, considerăm că scrierile acestora — ca și, dealtfel, cele două broșuri ale lui Sava Tekelija — se mențin pe marginea polemicii, pe alocurea cu cuvinte tari și pornite, iar nu purtate „la rece". Pe lîngă cele patru broșuri cunoscute (două ale lui Tekelija [8] și cîte una, în două limbi, a lui Bojinca [9] și alta a lui Murgu [10]), recent am descoperit la Secția de manuscrise și cărți rare de la Matica srpska din Novi Sad [11] un exemplar din *Respunderea desgurzătoare* a lui Bojinca, provenind din fundația Tekelijanum din Budapesta, respectiv din biblioteca personală a lui Sava Tekelija și adnotat (în ro-

---

[5] Autorul semna personal cel mai des pe ungurește, *Tököly* (transcriere acceptată, în mod nejustificat, și în românește); dar în autobiografia sa aflăm transcrierile *Tekeli* sau *Tjukjuli* (Vuk Stefanović Karadžić îi zicea, în corespondența sa, cu o doză oareșcare de ironie, *Ćućulija*) — cf. Sava Tekelija, *Opisanije života*, Prosveta, Beograd, 1966, p. 42, passim; după aceea s-a generalizat transcrierea, în sîrbocroată, *Tekelija*, pe care o vom respecta, conform prescripțiilor ortografice românești.

[6] Cf. Sava Tekelija, *op.cit.*, p. 341; în traducere: „Domn de viță nobilă Sava de Tjukjuli, stăpîn al Vizeșului și Chevermeșului, cavaler al jartierei de aur, consilier al majestății-sale cezaro-crăiești și apostolicești, prezident al multor vestite comitete maghiare și doctor al tuturor științelor juridice".

[7] George Em. Marica, Iosif Hajos, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968, p. 140.

[8] *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt*, vom K. Rath v. ***, Halle, 1823; cealaltă, completată (și semnată cu inițiale), are și o traducere (făcută de autor însuși) în românește: *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt*, mit mehreren Gründen vermehrt, und in die walachische Sprache übersetzt durch S. T. — *Arătarea că vlahii său* (sic) *rumânii nus de viță romanii, și că rădăcina aceaia din limbă* (sic) *lor slavenească mestecată cu talianească nu se urmează*, din limbă (sic) neamțască pre cea românească întoarsă, și cu mai multe mărturie (sic) înmulțită prin S. T; Ofen, gedruckt mit k. ung. Universitäts-Schriften, 1827, Zu finden bey J. Eggenberger Buchhändler in Pesth.

[9] *Respundere desgurzătoare la cirtirea, cea în Halle în anul 1823 sub titlul Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind (adecă Arătare, cum că românii nu sînt viță de romani) de C. Consiliar de *** făcută*, la carea se adaugă *Arătarea cu scriptori verednici de credință întărită: cum că românii sînt adevărați strănepoți a romanilor*, întîi latinesce țesută, iară acuma în linba (sic) daco-romanească preîntoarsă, tot de același autor Damaschin T. Bojincă, la înalta tablă Cr. a Ungariii jurat notaroș, la Buda, În Crăiasca Typografie a Universitatei unguresci din Pesta, 1828 (titlul ediției în limba latină din anul precedent: *Animadversio in dissertationem Hallensem sub titulo: Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind etc. vom K. Rath von*** *1823 editam, cui adnectitur fide dignis scriptoribus fulta probation, Valachos esse veros posteros Romanorum*, Pesta, 1827).

[10] *Widerlegung der Abhandlung welche unter dem Titel vorkommt: Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind* etc., in Ofen, 1827, und *Beweis, dass die Walachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind; wozu mehrere zweckmässige kurze Abhandlungen; endlich eine Anmerkung über die in dem Anhange vorkommende Antikritik desselben S.T. beygefügt werden*, verfasst von E. Murgu, Ofen, gedruckt mit königl. ung. Universitäts-Schriften, 1830 (textul integral, în limba română și germană, reprodus, acum recent, în : Eftimie Murgu, *Scrieri*, ediție îngrijită, cu o introducere și note de I. D. Suciu, București, 1969, p. 91—403).

[11] Mulțumesc colegei prof. Ivanka Veselinov, din Novi Sad, care mi-a atras atenția asupra acestei cărți, aflate în fondul special al instituției Matica srpska.

mânește, firește[12]) de acesta[13]. Caracterul acestor broșuri (Tekelija nici nu semnează prima ediție a cărții sale cu numele plin) implică, adesea, și o lipsă mai temeinică de acuitate în argumentări. Bojinca se sprijină, cel mai des, pe afirmațiile precedente ale lui Petru Maior. Ceva mai temeinic pare a fi Eftimie Murgu, care, însă, preferă argumentelor filologice pe cele istorice. Și unul și altul dintre oponenții-replicanți români ai lui Tekelija se folosesc din abundență și de argumente de ordin etnografic. Mai ales Bojinca apelează la acestea din urmă în *Anticile romanilor*[14].

Damaschin Toma (numele tatălui[15]) Bojinca este născut în localitatea Gîrliște din Banat, la anul 1801[16]. C. Diaconovici menționează că este născut într-o familie de bufeni[17]. Școala primară — probabil și cursurile secundare — și le face la Oravița. După unele mențiuni, ar fi urmat și cursurile seminariale la Institutul clerical sîrbo-valahic din Vîrșeț[18], dar, „avînd ceartă cu profesorii sîrbi, a părăsit această carieră"[19]. N. Iorga[20] notează că „bănățeanul Damaschin Bojinca" era și „școlar

---

[12] Originar din Arad (născut la 17.VIII.1761 și mort tot aici, la 21.IX.1842), Sava Tekelija cunoștea foarte bine limba română; chiar în așa măsură, că cea de-a doua broșură „antivalahică" a sa (de la 1827) o traduce personal în limba română; el este, pe lîngă Dositej Obradović (originar din Ciacova, jud. Timiș) și nepotul său de frate, Grigore Obradovici (acesta chiar și scria și în românește), cel de-al treilea autor sîrb bun cunoscător al limbii române; Jovan Sterija Popović, dramaturg sîrb, originar din Vîrșeț, o cunoștea într-o măsură mai redusă.

[13] Despre notițele autografe ale lui Sava Tekelija pe marginea volumului din Damaschin Bojinca am prezentat o comunicare aparte la Cel de-al III-lea Simpozion iugoslavo-român (Zrenjanin, 9—13.X.1974; volumul de *Acte ale Simpozionului* se află sub tipar).

[14] Titlul integral (cu litere chirilice): *Anticile romanilor*, acum întîia oară românește scrise de Damaschin T. Bojincă, în Crăimea Ungariei și alăturatele ei părți jurat advocat; Antiquitates romanorum; în Buda, Cu tiparul Universitatei din Pesta, vol. I, 1832. Vol. II (partea II) este tipărit tot aci, la 1833; în acesta din urmă variază doar titlul autorului, care aici sună: „Jurisconsultul Prințipatului Moldavii, precum și în mărita Crăime a Ungarieiu [sic] j. advocat" (vol. I: 258 p.; vol. II: 230 p.).

[15] Prezentîndu-și cererea pentru postul de jurisconsult la Iași, la început este, printr-o confuzie, luat drept *Toma* Bojinca, după cum rezultă din documentul de arhivă (Arhivele de stat din Iași) nr. 4, publicat de Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 29; printre alte variante onomastice ale lui Bojinca — după cum rezultă din actul nr. 8 publicat tot de Gh. Ungureanu, *ibidem*, p. 33, adresat de generalul maior Mircovici vel-logofătului justiției (17.XII.1832) — apare și *Tomanschi Bojânschi*.

[16] După *Enciclopedia Română* a dr. C. Diaconovici, Sibiu, vol. I, 1898, p. 524; interesant este că Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 3, folosind aceeași sursă, dă, ca an al nașterii scriitorului (și în titlul monografiei sale despre Bojinca), 1802; și *Dicționarul enciclopedic român*, vol. I, A—C, București, 1962, p. 387, acceptă tot data de 1802. Că 1801 este anul nașterii lui Bojinca dovedesc, recent, pe baza unui document din arhiva bisericii din Gîrliște, G. Chiriac și V. Leu, în „Studii de limbă, literatură și folclor", III, Reșița, 1976, p. 291—293.

[17] Vezi despre aceste familii oltenești aduse în Banat, în regiunile miniere ale Sascăi și Bocșei Montane, în timpul ocupației turcești și a Pașalîcului Timișorii, D. Izverniceanu, *Olteni din Banat (Bufeni sau Țărani) și originea lor*, Lipova, 1935.

[18] Acesta a ființat aci între anii 1822—1864 (cu mici întreruperi în preajma anilor revoluționari 1848—1849; cf. R. Flora, *Relațiile sîrbo-române. Noi contribuții*, Panciova, 1968, p. 107—134; G. Popi, *Nastavno osoblje Srpsko-valahijskog klerikalnog učilišta u Vršcu (1822—1864)*, în *Aclele Simpozionului dedicat relațiilor sîrbo(iugoslavo)-române* (Vîrșeț, 22—23. V. 1970), Panciova, 1971, p. 319—336; R. Ćurić, *Rad na osnivanju srpsko-rumunske klerikalne škole u Vršcu drugom polovinom XVIII i početkom XIX stoleća*, în „Analele Societății de limbă română din P.S.A. Voivodina", 1972—1973, nr. 3—4, p. 143—148.

[19] C. Diaconovici, *loc.cit.*

[20] *Istoria bisericii românești*, vol. II, Vălenii-de-Munte, 1909, p. 258.

al Seminarului ortodox din Arad" [21]. Există şi o părere după care Bojinca ar fi studiat şi filozofia la Seghedin, ceea ce este, deocamdată, mai greu de verificat [22]. Cert e însă faptul că Bojinca urmează studii de drept la Oradea Mare şi la Budapesta şi că pe acestea le isprăveşte, devenind jurist („jurat advocat" în „mărita Crăime a Ungariei", după cum avea să menţioneze pe foaia de titlu a *Anticilor romanilor* [23]). La Pesta (pe vremea aceea făcîndu-se însă distincţia între Buda şi Pesta) Bojinca a fost instructor al feciorilor pretorului din Caraşova (probabil cea din jud. Caraş-Severin) Ştefan Vay (aşa după cum, bunăoară, scriitorul sîrb Dositej Obradović a fost instructorul nepotului de frate al episcopului de Roman, Leon Gheuca, şi al diaconului Gherasim, tot moldovean, la Leipzig). Un autor notează că Bojinca ar fi aparţinut, ca şi Zaharia Carcalechi, societăţii din Cluj a emigrantului polonez Adolf David, care purta titlul de „Societatea prietenilor poporului" (probabil, prin deceniul al treilea al secolului trecut) şi care ar fi avut în programul ei şi unele aspiraţii revoluţionare [24]. Gh. Ungureanu crede că ar fi fost la Pesta şi avocat la „înalta tablă crăiască a Ungariei şi alăturatele ei părţi" [25], ceea ce este o simplă inadvertenţă. Pe coperta *Respunderii desgurzătoare* se intitulează (la 1828) „jurat notaroş" (probabil ceea ce avea să devină mai tîrziu funcţiunea de „notar public") la „înalta tablă Cr. a Ungariii". Deci, era o vreme şi notar public, după aceea avocat (tot jurist, dar cu îndatoriri publice diferite). Evident că mai tîrziu avea să fie avocat (fireşte, „jurat"), căci astfel se prezintă şi în documentele prin care cere funcţii în Moldova. În fond, prezentarea funcţiilor este alternativă. Pe lîngă epitetul de „scriptor de literatură", cum se zice în actul lui G. Asachi din 3 august 1832 către logofătul dreptăţii, se mai spune şi că este „jurat notareus crăesc", funcţie pe care „o practisăşti în Ungaria" [26]; în actul următor, cel al Logofeţiei, ca răspuns la cel precedent, citim că este „bărbat înzestrat şi vrednic în ştiinţă de jurisprudenţie" [27], iar mai departe, se propune „dumnealui advocatul" [28] (şi, după aceea, este tot „jurat advocat în Ungaria" [29]).

---

[21] Vezi şi monografia lui T. Botiş, *Istoria Şcoalei normale (Preparandiei) şi a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, 1922.

[22] I. Popa, V. Zaberca, *Eftimie Murgu*, Reşiţa, 1976, p. 18: „În anul 1826 (E. Murgu) audiază filozofia în oraşul Seghedin, unde studiaseră Damaschin Bojincă [...]"; la p. 20, vorbind despre Damaschin Bojinca şi Emanoil Gojdu: „De primul, şi el fiu al Banatului, pe Eftimie Murgu îl lega o caldă şi trainică prietenie. După ce au trecut prin şcolile din Seghedin şi Pesta, spre sfîrşitul deceniului trei [...]".

[23] Vezi *supra*. Printr-o inadvertenţă, *Dicţionarul enciclopedic român*, I, s.v. *Bojinca, Damaschin*, trece acest titlu drept *Anticile romanilor*.

[24] V. Ţîrcovnicu, *Contribuţii la istoria învăţămîntului românesc din Banat (1780—1918)*, Bucureşti, 1970, p. 57; informaţia despre Bojinca în calitate de instructor al feciorilor lui Ştefan Vay o dă *Enciclopedia Română* a lui C. Diaconovici, s.v.

[25] *Op.cit.*, p. 3; în fond, pe coperta *Anticilor romanilor*, Bojinca îşi menţionează titlurile după cum urmează: vol. I (1832) — „în Crăimea Ungarici şi alăturatele ei părţi jurat advocat", iar în vol. II (1833) — „jurisconsultul Prinţipatului Moldavii, precum şi în mărita Crăime a Ungariei j. advocat".

[26] Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 29 (actul nr. 4).

[27] *Ibidem*, p. 6 (actul nr. 5).

[28] *Ibidem*, p. 30 (actul nr. 5).

[29] *Ibidem*, p. 31 (actul nr. 6).

Etapa moldovenească a activităţii lui Bojinca este mai bine cunoscută, datorită şi monografiei lui Gh. Ungureanu şi actelor de arhivă publicate de acesta.

Preparativele pentru trecerea lui Bojinca la Iaşi au început încă în anul 1832, cînd Chr. Flechtenmacher, jurisconsultul Ministerului Justiţiei (Logofeţiei Dreptăţii), cere un al doilea post de jurisconsult pentru a face faţă treburilor multiple. La apelul lui G. Asachi pentru posturi de profesori la viitoarea Academie (Mihăileană) din Iaşi, a răspuns şi „dumnealui Toma (alias Damaschin) Bojinca". Logofeţia a primit această ofertă şi Asachi îl înştiinţează pe solicitant (prin scrisoarea din 13 august 1832) că este ales în calitate de jurisconsult. Bojinca răspunde pozitiv (scrisoarea sa din 29 septembrie 1832), dar alegerea definitivă are loc abia la 17 decembrie 1832. În aprilie anul următor Bojinca descinde la Iaşi, se stabileşte în Moldova, se căsătoreşte şi va rămîne aci pînă la moarte.

Postul de jurisconsult la Iaşi Bojinca îl deţine pînă în anul 1861, cînd acesta se desfiinţează (de la 1840 lucrînd fără Flechtenmacher, care moare la acea dată). Apoi se retrage la moşia Salcea, lîngă Botoşani, pe care o luase în arendă [30].

Pe lîngă ocupaţia sa de bază, Bojinca activează la Iaşi ca director al fostului seminar de la Socola (devenit apoi Seminarul vasilian, respectiv Veniamin), apoi (de la 1843) este profesor de drept roman şi cod civil la Academia Mihăileană, membru în Comisia pravilelor (la 1836), şi mai tîrziu (în 1851) într-o altă comisie ministerială. Pe vremea lui Cuza, pentru un timp scurt (din mai 1860 şi pînă la sfîrşitul anului următor), Bojinca se află în rangul de ministru al dreptăţii.

În Moldova Damaschin Bojinca obţine, în mod succesiv, şi ranguri aristocratice (cam anacronice, de fapt) şi anume: „mare paharnic" (1835), „ban" (1841), respectiv „agă" (chiar în anul revoluţionar 1848). La 24 martie 1848 i se dă, la cererea sa, diploma domnească de împămîntenire [31]. În anul 1834 se căsătoreşte cu Casandra Goian şi va avea 6 copii (3 băieţi şi 3 fete).

Să amintim numai că viaţa publică în Moldova vremii aceleia — este vorba de deceniul al IV-lea al secolului trecut — nu era chiar fără prihană. Domnia lui Mihail Sturdza (1834—1849) era mai mult decît conservatoare. Un alt bănăţean, Eftimiu Murgu — dealtfel, coleg şi prieten al lui Damaschin Bojinca —, cu idei revoluţionare, avea să cîştige o experienţă dură în capitala Moldovei (inclusiv denunţul lui Asachi la domnitor că Murgu ar face parte din „complotul opoziţiunii") [32]. Astfel, Timotei Cipariu notează în jurnalul său, la data de 10/22 august 1836, că Eftimiu Murgu „astăzi dimineaţă [...] cu nemulţumire s-au întors

[30] Retragerea din viaţa publică la anul 1861 o dă Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 11—12; *Enciclopedia Română* a lui C. Diaconovici, I, p. 524, pune data retragerii lui din viaţa publică pentru anul 1851, evident o eroare (poate de tipar); tot aci se mai spune că Bojinca (la moşia sa, luată în arendă) „se ocupă cu economia cîmpului" şi „prăsirea de vite".

[31] Vezi Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 23 (şi anexele documentelor respective, în copie); la acelaşi autor, *ibidem*, se spune că i s-a eliberat „diploma de împămîntenire cu No. 76", iar din documentul reprodus, la p. 48, reiese că această diplomă purta nr. 77.

[32] Cf. I. Popa, V. Zaberca, *op.cit.*, p. 26, passim.

de la Iaşi", că „prinţul [...] se teme şi supără de luminarea neamului" etc. [33] Curios este că Bojinca s-a acomodat cu această atmosferă.

După anul 1861 spuneam că Bojinca se retrage din viaţa publică, trăind la moşia Salcea, arendată de la Lascar Cantacuzino. În anul 1868, expirîndu-i contractul şi arenda, devine arendaş al moşiei Dumbrăveni a Anei Balş (tot în împrejurimile Botoşanilor).

Moare în vara anului 1869, la Dumbrăveni, dar este înhumat la Iaşi.

Bibliografia lucrărilor lui Damaschin Bojinca nu este prea mare, dar nici insignifiant de mică, însumînd vreo 15 titluri, dintre care şi unele traduceri şi compilaţii, două broşuri de polemică şi un manuscris. Printre acestea se află lucrări de filologie, istorie, etnografie şi, natural, jurisprudenţă. Unele dintre ele constituie, la ora actuală, adevărate raritäţi bibiliografice sau se află în reviste şi calendare greu accesibile. De aici şi unele îndoieli (date duble) în ceea ce priveşte mai ales cronologia apariţiei unora dintre lucrări. În aceste cazuri, singura soluţie posibilă este a indica sursele, trecînd şi nesiguranţa pe seama autorilor respectivi (din fericire, nu sînt multe cazuri).

Dintre operele sale publicate aparte, în ordine cronologică enumerăm: *Animadversio in dissertationem Hallensem...* (Pesta, 1827) [34]; *Respundere desgurzătoare...* (Pesta, 1828) [35]; *Diregătorul bunei cresceri* (Buda, 1830)[36]; *Anticile romanilor* (vol. I, Buda, 1832; vol. II, Buda, 1833)[37].

Dintre scrierile mai mărunte ale autorului, prin periodice şi calendare, notăm: *Vestitele fapte şi peirea lui Mihai Viteazul*, în „Biblioteca Românească", Buda, 1830, partea a III-a, p. 35—56; partea a IV-a, p. 25—32 [38]; *Istoria lui Radu Şerban, ibidem*, partea a II-a, p. 27 [39]; *Istoria lumei pe scurt de la zidirea ei pînă în anul 1834, ibidem*, 1834. Fără a şti precis cuprinsul, notăm [40] *O istoriuţă*, Buda, 1834 (poate tot în „Biblioteca Românească"). În fine, în calitate de membru al unei comisii a Epitropiei învăţăturii publice, care trebuia să cerceteze starea şcolilor în Moldova, dînsul înaintează acestui for un *Memoriu privitor la starea şi organizarea învăţămîntului public în Moldova la 1845*, apărut postum [41].

Sînt menţionate apoi o seamă de traduceri aparţinînd acestui autor, în special în calitatea sa de colaborator şi chiar redactor al publicaţiei

[33] Timotei Ciparîu, *Jurnal*, Cluj, 1972, p. 125.

[34] Pentru titlul integral, vezi nota 9.

[35] Vezi nota 34.

[36] Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 4, notează ca dată a apariţiei acestei cărţi anul 1828 şi faptul că a fost scrisă în colaborare cu Ştefan Neagoe (dealtfel, după *Enciclopedia Română* a lui C. Diaconovici, vol. I, p. 524); V. Ţîrcovnicu, *op.cit.*, p. 99, îl trece pe Bojinca drept singur autor şi cu data de 1830 (dată mai probabilă şi pentru faptul că la 1828 Bojinca era angajat în polemica cu Savà Tekelija).

[37] Pe coperta interioară, în chenar, este notat şi titlul în limba latină: *Antiquitates Romanorum* (probabil pus de editor, pentru publicul altor domenii lingvistice).

[38] Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 19, pune această scriere pe seama anului 1834 (tipărită la Buda, probabil tot în „Biblioteca Românească").

[39] Apud Eftimie Murgu, *Scrieri*, ed. I. D. Suciu, p. 15; Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 19, notează şi aici anul 1834.

[40] După Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 20.

[41] Text tipărit în ziarul „Dacia", Timişoara, nr. 212, din 20.XII. 1945; vezi V. Ţîrcovnicu, *op. cit.*, p. 106 (interesant că Gh. Ungureanu, *op. cit.*, cap. *Activitatea lui Bojinca în domeniul scolastic*, p. 20—23, nu-l cunoaşte).

inițiate de Zaharia Carcalechi la Buda, „Biblioteca Românească" (1821, 1828—1830, 1834). Chiar undeva se spune că Bojinca publică aci și traduceri de piese teatrale sau alte lucrări beletristice[42], de asemenea și scrieri despre Ștefan cel Mare, Dimitrie Cantemir ș.a. Iată unele dintre traducerile sale identificate: un articol despre *Ioan Corvin* (în parte și original), în „Calendarul românesc" de la Buda, pe anul 1830; *Istoria romanilor*, în „Biblioteca Românească" (1834, în 5 numere); cu Christian Flechtenmacher traduce unele pravile moldovenești.

În manuscris, Damaschin Bojinca a lăsat un curs de drept roman, *Învățătura legilor împărătești*, scris la Iași, în anii 1833—1834[43].

Printre altele, Bojinca editează (laolaltă cu Iordache Mălinescu) *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* a lui Petru Maior, ediția a II-a (Buda, 1834).

Deci, o operă variată și cuprinzătoare, chiar dacă nu substanțială. Pentru noi, aici rămîne, cea mai importantă, activitatea sa filologică. Iar aceasta este, prin forța împrejurărilor, concentrată în jurul polemicii aprinse cu „cîrtitorul de la Halle", consilierul cezaro-crăiesc Sava Tekelija, respectiv broșura sa antitekeliană, în două variante: cea în limba latină și versiunea ei ulterioară în limba română. În faza finală, în polemică se amestecă și Eftimie Murgu.

Iată care sînt etapele acestei discuții:

a) 1823 — apariția broșurii lui S.T., la Halle: *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind...*, unde neagă originea romană a poporului român (pentru Tekelija, nici nu este o națiune propriu-zisă[44]) și a limbii lui, crezîndu-le, pe amîndouă, de o origine „slaveno-italienească";

b) 1827 — replica lui Damaschin Bojinca, în limba latină: *Animadversio in dissertationem Hallensem...*, aspră și demnă (mai puțin argumentată, ca, dealtfel, și broșura contraopinentului său);

c) 1827 — cea de-a II-a ediție (la Buda) a broșurii lui Tekelija, cu text german și român, *Arătare că Vlahii sau Rumânii nu-s de viță Romani...* (titlul românesc), cu un capitol nou adăugat, în care i se dă replica lui Bojinca;

d) 1828 — versiunea românească a broșurii lui Bojinca, *Respundere desgurzătoare...* (vom reda argumentele autorului, în continuare);

e) (prin 1828—1829) — adnotările autografe ale lui Sava Tekelija pe marginea cărții lui Bojinca (exemplarul din biblioteca sa personală, păstrat, în prezent, la Novi Sad, la Matica srpska; le vom publica, în altă parte, integral);

f) 1830 — apariția cărții lui Eftimie Murgu *Widerlegung der Abhandlung welche unter dem Titel vorkommt...*, foarte documentată și care, într-un fel, pune capăt discuției.

Noiembrie 1977

Universitatea din Belgrad

[42] C. Diaconovici, *op.cit.*

[43] Manuscrisul, de 432 pagini, se afla în posesiunea lui Gh. Ungureanu, care-l și descrie în mod amănunțit *(op. cit.*, p. 20— 21; dînsul l-a cumpărat de la librăria Barasch din Iași).

[44] Broșura acestuia este un adevărat rechizitoriu; citim la p. 3: „Verbreitet sich eine Sprache vom europäischen Orient, nicht durch Macht, nicht durch Industrie, viel weniger durch die Kultur, oder Gelehrsamkeit, sondern vielmehr bei Knechtschaft, Trägheit, Unwissenschaft, durch eine gewisse Schauheit der Menschen, welche die Sprache reden...".

ASPECTE ALE CERCETĂRII INTERDISCIPLINARE ÎN ONOMASIOLOGIE

DE

ELENA COMŞULEA

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

Noţiunile „autonomie" şi „integrare" au devenit complementare în epoca actuală, cînd procesul ramificării şi diversificării ştiinţelor este însoţit de intensificarea colaborării lor, aceasta fiind una dintre căile importante pentru cunoaşterea sistematică a fenomenelor. „In particular, the relationship between linguistics and the adjacent sciences awaits an intensive examination", scria R. Jakobson în raportul la cel de-al X-lea Congres internaţional de lingvistică [1]. Legătura între ştiinţe este mijlocită de identitatea principiilor de bază — sistemul şi structura —, predominantă fiind ideea remarcării şi evidenţierii sistemului ca argument al structurării organizate.

Onomasiologia, constituită ca ramură a lexicologiei în secolele XIX—XX, mai ales după adoptarea metodei structurale, stabileşte legături multiple cu celelalte discipline, în vederea elucidării problemelor variate pe care le ridică obiectul său de investigaţie — noţiunile, mai rar obiectele, şi expresia lor lingvistică [2].

În această succintă prezentare, intenţionăm să evidenţiem necesitatea şi avantajele corelării cercetărilor onomasiologice cu cele din alte domenii. În studierea pe care o întreprindem asupra terminologiei populare a cultivării şi prelucrării plantelor textile vom aplica această metodă, considerînd-o cea mai eficace, în urma consultării mai multor lucrări bazate pe o cercetare fundamentală şi aplicativă.

Ponderea evidenţierii raporturilor interdisciplinare este o coordonată variabilă, dependentă de etapele pe care le parcurgem în studiul propus. În primul rînd este nevoie de clarificarea şi precizarea acelor pro-

---

[1] *Linguistics in its relation to other sciences*, în ACIL, X, vol. I, 1969, p. 75.

[2] Din bogata bibliografie a problemei am selectat cîteva lucrări : Bruno Quadri, *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung*, Bern, 1952, 271 p. ; U. Ricken, *Observaţii asupra onomasiologiei*, în LR, IX, 1960, nr. 4, p. 3—23 ; cs W. Bahner, *Observaţii asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*, în LR, X, 1961, nr. 3, p. 193—202 şi nr. 4, p. 304—311 ; K. Baldinger, *Sémasiologie et onomasiologie*, în „Revue de linguistique romane", tom. XXVIII, 1964, p. 249—272 ; idem, *Teoria semántica*, Madrid, 1970 ; K. Heger, *Les bases méthodologique de l'onomasiologie et du classement par concept*, în Tra Li Li, III, 1965, nr. 1, p. 7—32 ; I. Coteanu şi A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană, vol. II, Vocabularul*, Bucureşti, [1975], 304 p.

bleme de lingvistică generală, de semantică în special, care au o importanță deosebită în studiile onomasiologice, rezolvarea lor însă necesitînd apelarea la științe ca filozofia, logica și, mai ales, sociologia, psihologia. Sînt necesare, în al doilea rînd, sistematizarea vocabularului, delimitarea cîmpurilor onomasiologice, selectarea materialului lexical și clasificarea lui, etapă în care contribuția datelor extralingvistice este deosebit de importantă, avînd în vedere raportul direct care există între faptele lexicale și lumea înconjurătoare, cuvîntul, prin calitatea sa de semn lingvistic, reflectînd obiectele și fenomenele realității. Acestea impun contacte speciale cu științele care, la rîndul lor, au ca obiect de cercetare acele noțiuni pe care le reflectă materialul lexical investigat. „La psychologie permet à Saussure d'apparenter les mots *craindre*, *avoir*, *peur*, *redouter*... La philosophie fournit à Trier le concept de „sphère sémantique de l'entendement". La géographie fournit à Haugen le concept de points cardinaux. Sa propre sociologie fournit à Matoré le champ notionnel d'art en 1765" [3] și, adăugăm noi, biologia l-a ajutat pe Mounin să studieze cîmpul semantic al denumirilor pentru animalele domestice. Pentru interpretarea lingvistică a termenilor selectați, se folosesc metode variate și au loc colaborări multiple intralingvistice cu istoria limbii, dialectologia, stilistica, gramatica etc. Corelăm astfel raportul intralingvistic propriu-zis cu cel interdisciplinar care se impune în practica cercetării.

Diversitatea vieții umane, schimbările materiale și spirituale, contactul permanent și activ între populații se reflectă și în limbă. Cercetînd terminologia textilă populară, am stabilit cîteva caracteristici determinate de interacțiunea limbă — societate, istorie. Vechimea și continuitatea îndeletnicirii de cultivare și prelucrare a cînepii are consecințe asupra vechimii și stabilității denumirilor din această sferă, caracterul arhaic, mai puțin inovator al activităților și al uneltelor întrebuințate explică lipsa neologismelor, iar, în prezent, dezvoltarea rapidă a industriei duce la generalizarea unei terminologii noi și la trecerea în vocabularul pasiv a unor denumiri vechi legate de operațiile casnice ale prelucrării cînepii și inului.

Alături de cunoașterea cronologiei relative a apariției obiectelor și a evoluției lor ulterioare, informațiile etnografice asupra particularităților locale ale formei și funcției lor, asupra specificului regional al metodelor de muncă ușurează descifrarea denumirilor. Precizarea tipurilor etnografice de unelte, eventuala lor înregistrare pe hărți etnografice [4] este eficace pentru determinarea straturilor lexicale după originea și vechimea lor, a diferitelor căi de pătrundere a împrumuturilor, a interferențelor etnice și lingvistice în general. Pentru stabilirea și caracterizarea cîmpurilor onomasiologice ale termenilor referitori la operațiile de prelucrare a cînepii, la uneltele corespunzătoare și la părțile lor componente, materialul etnografic ne oferă informații prețioase și explică, în parte, bogăția și varietatea terminologică, precum și unitatea acesteia. Exten-

[3] Georges Mounin, *Un champ sémantique : la denomination des animaux domestiques*, în „La linguistique", PUF, 1965, p. 31.

[4] Vezi Vasile Stati, *Împrumuturi slave în terminologia textilă moldovenească*, Chișinău, 1974, p. 88.

siunea unui cîmp onomasiologic este determinată de vechimea, stabilitatea şi importanţa obiectului sau a noţiunii în viaţa colectivităţii.

Dispunerea cuvintelor în cîmpuri onomasiologice şi istoria desemnaţilor, chiar şi a celor pentru noţiuni concrete, aruncă o lumină asupra felului de a gîndi al oamenilor, asupra însuşirilor şi proceselor care caracterizează psihicul uman, ca şi asupra trăsăturilor specifice ale sufletului unui popor, permiţînd înţelegerea deosebirilor naţionale în modul de a concepe lumea şi de a o reflecta prin limbă. Analiza conţinutului semantic al cuvintelor aparţinînd terminologiei „firului" dezvăluie asociaţii logice profunde. Evoluţia semnificaţiei cuvintelor vechi, a celor care denumesc acţiuni de prelucrare de exemplu *(toarce, urzi, depăna, ţese)*, care au dezvoltat în jurul nucleului semantic [5] unele sensuri conotative, precum şi preluarea unor formaţii metaforice din alte cîmpuri, mai ales pentru a denumi detalii ale obiectelor *(limbă, picior, rost)*, confirmă existenţa unei intense şi permanente tendinţe de asociere în limbă, o reflectare a conexiunilor dialectice ale lumii obiective, şi ilustrează anumite particularităţi ale procesului de cunoaştere.

Elementele unei structuri onomasiologice pot fi studiate şi sub aspect cantitativ, fapt care necesită aplicarea unor metode matematice, obţinîndu-se, în felul acesta, informaţii mai certe cu privire, de exemplu, la stratificarea etimologică şi la frecvenţa termenilor studiaţi.

Aici ne-am referit doar la o parte dintre disciplinele deosebit de importante pentru onomasiologie; desigur mai sînt şi altele, căci, aşa cum spunea J. Renson, „le lexicologue devra encore s'intéresser à la botanique comme aux mathématiques, à l'estétique comme à l'arhitecture, aux arts comme aux techniques les plus récentes, c'est-à-dire à toutes les activités humaines" [6].

Interdisciplinar constituită, onomasiologia comportă fenomene de ordin social, istoric, logic, psihologic, estetic etc., care trebuie studiate nu numai structural-sincronic, ci şi sub aspect diacronic [7], cercetare impusă şi de schimbările fundamentale ale realităţii extralingvistice.

ABSTRACT

The paper points out a part of the multiple relations between onomasiology and other disciplines to elucidate the various problems raised by its investigated object-notions and their linguistic expression. The correlation of onomasiology researches to those of other disciplines is considered the most suitable method in studying the popular terminology concerning cultivation and processing of textile plants.

Aprilie 1977

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[5] Pierre Guiraud, *La sémantique*, Paris, 1955, p. 112.

[6] Jean Renson, *Les dénominations du visage en français et dans les autres langues romanes, Étude sémantique et onmasiologique*, vol. II, Paris, 1962, p. 699.

[7] Vezi Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diacronique structurale*, în Tra Li Li, II 1964, nr. 1, p. 139—186; A. Graur, *La linguistique, science sociale*, în ACIL, X, vol. I, 1969, p. 223—225.

CU PRIVIRE LA SEMIOLOGIA RAPORTURILOR DINTRE LIMBĂ ŞI DIALECT

DE

VICTOR IANCU

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

Rîndurile de faţă mi-au fost inspirate de o foarte interesantă dezbatere pe care revista italiană „Rinascita" a găzduit-o în coloanele sale, timp de un an şi jumătate, în 1975—1976. Punctul de pornire al discuţiei l-a constituit polemica dintre Giovanni Berlinguer şi Sergio Salvi cu privire la aşa-zisa criză de identitate a Sardiniei („Rinascita", XXXII, 1975, nr. 18 şi respectiv 20), la care au luat parte apoi Girolamo Sotgiu, Luigi Rosiello, Paolo Ramat, Riccardo Petrella, Andrea Fassó şi alţi oameni de cultură italieni: sociologi, lingvişti, politologi, economişti.

Giovanni Berlinguer este un cunoscut expert în probleme de sociologie, economie şi organizare a teritoriului. Nu este deci lingvist. Dar într-o ţară ca Italia, unde diferenţierile regionale, caracterizate şi prin puternice deosebiri de limbă, n-au putut fi şterse în cei peste o sută de ani de unitate naţională [1], problemele optimei organizări statale se interferează nu într-un singur sector cu procesele lingvistice în curs [2].

Deşi discuţia şi-a propus să fie şi să rămînă exclusiv de natură sociopolitică, alunecarea spre dialectologie şi sociolingvistică n-a putut fi evitată. Încă din primele luări de poziţie s-a văzut că problema raportului dintre limbă şi dialect, a semiologiei acestui raport, nu poate lipsi dintr-o dezbatere consacrată bunei organizări sociale, democratizării raporturilor dintre instituţiile centrale şi cele locale [3].

Inevitabil, în această dezbatere s-a operat cu noţiuni şi concepte pe care ani de-a rîndul le-a frămîntat şi lingvistica noastră, în special după apariţia celor trei articole din „Limba română", V, 1956, nr. 1 şi 4, datorate acad. Al. Graur şi prof. D. Macrea. Se ştie că în această controversă au intervenit apoi acad. Al. Rosetti, acad. I. Coteanu, prof. B.

---

[1] Despre situaţia actuală a conglomeratului italian s-a scris şi se scrie în continuare extrem de mult. Dintre ultimele lucrări importante citãm doar două: Tullio De Mauro, *Storia linguistica dell'Italia unita*, Bari, 1975[3]; G. Devoto, *Il linguaggio d'Italia*, Milano, 1974.

[2] În legătură cu aceste interferenţe, vezi excelentul studiu al lui Corrado Grassi, *I dinamismi sociolinguistici come dato di conoscenza nell'organizzazione del territorio*, în „Bollettino dell'Atlante linguistico italiano", n.s., 17—18, 1970, p. 38—40.

[3] Ca dovadă, titlurile majorităţii articolelor: *Dialetti, lingue e comunicazione* (A. Fassò); *Gramsci e il dialetto sardo* (Giancarlo Boccotti); *Culture e movimenti „regionali"* (R. Petrella); *La discussione su lingua e dialetti* (P. Ramat).

CL, anul XXIII, nr. 1, p. 17—20, Cluj-Napoca, 1978

2—c. 7736

Cazacu, prof. R. Todoran şi alţi lingvişti de frunte ai noştri [4]. Spre deosebire însă de cea din „Rinascita", dezbaterea de la noi a fost susţinută numai de către lingvişti şi a urmărit finalităţi exclusiv ştiinţifice.

Ce s-ar mai putea adăuga la discuţiile, ipotezele şi argumentele anterioare? Desigur, nu foarte multe lucruri, cel puţin în momentul de faţă. Pentru că dezbaterile din anii '50—'60 au fost foarte bogate şi fecunde, în ciuda faptului că n-au putut duce la concluzii unanim acceptate cu privire la statutul lingvistic sau sociolingvistic al cutărui sau cutărui idiom. Important este, aşa cum a subliniat prof D. Macrea [5], că în cursul discuţiilor s-au formulat mereu noi ipoteze, s-au propus noi criterii de delimitare a limbii de dialect. În fond, aici şi stă importanţa dezbaterilor consacrate acestei teme: a propune viziuni noi, a aduce argumente noi, a formula ipoteze valide. Pentru că un răspuns tranşat şi mai ales acceptabil pentru toţi este greu de formulat. (Mă refer desigur la statutul unui anumit idiom controversat.)

Dificultăţile rezolvărilor categorice sînt numeroase şi de naturi diverse. M-aş referi în primul rînd la argumentele lingvistice. Atît limba (o anume limbă naturală), cît şi dialectul se definesc prin aceleaşi tipuri de trăsături [6]. Limba şi dialectul sînt entităţi semiologic similare. „Dialectul este o abstracţiune nu diferită de limbă", spune R. H. Robins. Iar L. Renzi: „...forma particulară a unei limbi e întotdeauna un motiv de interes în sine şi opoziţia limbă-dialect, cel puţin în anumite faze ale studiului, trebuie ştearsă: ambele sînt numai structuri" [7]. Aceasta ar fi prima dificultate. Urmează o alta: Cum poţi să te decizi asupra statutului unui idiom, cînd jumătate din criterii pledează pentru „limbă", jumătate pentru „dialect"? Să alegi talerul pe care este aşezat criteriul cel mai important? Dar care este acest criteriu?

Nu-mi propun să răspund imediat şi exhaustiv la aceste întrebări. Nici n-aş putea-o face. Ceea ce vreau să remarc însă este faptul că unul dintre argumentele (şi criteriile) aduse în discuţia desfăşurată la noi mi se pare foarte valoros. Şi mai ales fecund, generator de ipoteze valide. Mă refer la criteriul propus de prof. R. Todoran în 1956: „Fără a avea pretenţia de a fixa un criteriu general valabil, credem că putem afirma, cel puţin pentru epoca modernă, că un dialect devine limbă independentă cînd preia funcţiile limbii naţionale sau ale limbii literare comune, adică atunci cînd se întrebuinţează în şcoală, în administraţie, în presă, în literatură, ştiinţă etc. Aceasta nu este posibil, în general, decît într-o organizaţie politică statală proprie vorbitorilor limbii respective" [8].

Deseori am operat cu ipoteze cărora, aproape fără să ne dăm seama, le-am acordat statutul de axiome. Le-am considerat realităţi şi adevăruri incontestabile. De pildă, statutul de limbi pentru ucraineană sau olandeză.

---

[4] Al. Rosetti, *Limbă sau dialect?*, în SCL, IX, 1958, nr. 1; I. Coteanu, *Criterii de stabilire a dialectelor limbii române*, în LR, VIII, 1959, nr. 1; B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, Bucureşti, 1966, p. 9—32; R. Todoran, *Cu privire la o problemă lingvistică în discuţie: limbă şi dialect*, în CL, I, 1956, nr. 1—4.

[5] *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 65—72.

[6] Vezi în legătură cu aceasta amplele discuţii din R. H. Robins, *Manuale di linguistica generale*, Bari, 1969, p. 70—83, şi Lorenzo Renzi, *Introduzione alla filologia romanza*, Bologna, 1976, p. 119—126.

[7] Pasajele reproduse de noi se găsesc la paginile 71 (Robins) şi 121 (Renzi).

[8] R. Todoran, *art. cit.*, p. 99.

Tot aşa: statutul de dialecte pentru siciliană, calabreză, piemonteză, lombardă. De ce oare am procedat astfel? Cred că răspunsul este unul singur: ucraineana şi olandeza şi-au dezvoltat funcţiile culturale şi social-politice tot atît de bine ca şi germana, daneza, suedeza sau rusa, bulgara, sîrbocroata. Şi ucraineana şi olandeza au dobîndit statutul de limbi naţionale, ele constituind mijlocul principal şi preferenţial de înţelegere dintre cetăţenii unui anumit stat (respectiv republici unionale sovietice).

Siciliana, calabreza, piemonteza sau lombarda nu se bucură de aceste privilegii, deşi nu s-ar putea spune că au rămas la stadiul de idiomuri rurale sau păstoreşti şi nici că şi-au restrîns uzul la mediul familial. Ele constituie încă entităţi lingvistice vii şi cu o remarcabilă forţă comunicativă [9]. Totuşi nici unul dintre aceste idiomuri nu şi-a dezvoltat o cultură şi o literatură proprie [10] şi nici unul nu constituie mijloc de comunicare la nivel naţional. O dovadă în plus a importanţei pe care o acordăm criteriului propus de prof. R. Todoran o constituie atitudinea noastră faţă de idiomuri ca sarda şi retoromana, pe de o parte, şi olandeza sau daneza pe de altă parte. Cu toţii zicem că ultimele două sînt categoric limbi independente, deşi olandeza este foarte apropiată de germană, iar danezii se înţeleg destul de bine (prin intermediul limbii standard!) cu norvegienii. În schimb, retoromana este numită de către mulţi „dialecte friulane", „graiuri ladine" etc. [11], iar sarda „grup dialectal italian" sau „grupuri de graiuri italiene" [12].

În sfîrşit, voi menţiona modalitatea de stabilire a graniţelor dintre două limbi înrudite genealogic. Între franceză şi italiană, între franco-provensală şi italiană, între germană şi olandeză nu există discontinuitate [13]. Vorbitorii din localităţile aşezate de o parte şi de alta a graniţei politice se înţeleg perfect folosind fiecare graiul din satul sau oraşul său. Aceste graiuri, de fapt, fac parte, în cele mai multe cazuri, din acelaşi dialect. Totuşi, noi sîntem tentaţi (sau chiar procedăm ca atare) să grupăm graiurile respective nu într-un dialect comun, dar nici măcar între graniţele aceleiaşi limbi.

Cu privire la scopul urmărit de delimitările dialectal-lingvistice, vom nota că mai întotdeauna acesta a fost de natură politică [14]. Discu-

---

[9] Apropierea dintre ele (fenomen mai avansat la dialectele septentrionale; L. Renzi, *op.cit.*, p. 163), ca şi dintre ansamblul dialectelor şi italiana standard, nu a diminuat în nici un fel această forţă comunicativă. Eventual a amplificat-o.

[10] Publicaţiile sporadice, constînd mai ales din culegeri de folclor, poezii satirice, comedioare şi glosare dialectale nu pot constitui o cultură în sensul modern al cuvîntului. Dialectele italiene, toate, cam aici s-au oprit cu dezvoltarea literaturii scrise; vezi, în această privinţă, lucrările de sub nota 1, precum şi B. Migliorini, *Storia della lingua italiana*, Firenze, 1967, p. 491—492.

[11] Despre statutul idiomurilor retoromane, vezi G. Francescato, *Dialettologie friulana*, Udine, 1966; G. B. Pellegrini, *Saggi sul ladino dolomitico e sul friulano*, Bari, 1972; L. Renzi, *op.cit.*, p. 164—165.

[12] În legătură cu sarda, în afara articolelor deja citate, vezi M.L. Wagner, *La lingua sarda. Storia, spirito e forma*, Cagliari, 1957, şi Luigi Rosiello, *„Licenziela" e „sistema nervos"*, în „Rinascita", XXXII, 1975, nr. 50—51, p. 38.

[13] Continuitatea lingvistică de-a lungul şi de-a latul Romaniei este afirmată şi descrisă în mai toate tratatele de filologie romanică. O bună sintetizare se poate găsi la L. Renzi, *op.cit.*, p. 149—151.

[14] Vezi *Tratat de lingvistică generală*, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1971, p. 422, şi Giuseppe Carlo Vincenzi, *Giudizi linguistici e ideologia sociale*, în „Rinascita", XXXIII, 1976, nr. 51—52, p. 29.

ţiile din lingvistica românească constituie una din rarele excepţii în această privinţă.

Concluziile teoretice formulate pînă aici ne permit să afirmăm că în interiorul dacoromânei nu există probleme similare cu cele din italiană, franceză, germană etc. Idiomurile dacoromâne pot aspira cel mult la statutul de dialect. În ceea ce priveşte statutul idiomurilor româneşti sau romanice sud-dunărene lucrurile se prezintă, după părerea mea, astfel: individualitatea lor în cadrul familiei romanice nu este atît de accentuată, încît numai pe baza criteriilor lingvistice să poată fi clasificate drept limbi de sine stătătoare şi nu dialecte româneşti. Dar nu sînt nici atît de apropiate de graiurile dacoromâne sau de româna standard încît să poată fi considerate, în mod indiscutabil, dialecte. Ele se află prin urmare în situaţia de a-şi defini statutul pe baze socio-politice sau socio-culturale. Comunităţile respective sînt singurele care au dreptul să decidă în această privinţă[15]. Lingviştii şi-au făcut datoria pînă acolo unde le-a permis specialitatea lor: au stabilit că aromâna, meglenoromâna şi istroromâna sînt idiomuri romanice foarte apropiate între ele şi foarte apropiate de dacoromână, inclusiv de (daco)româna literară. Dacă este să fie considerate dialecte, atunci aceste idiomuri nu pot aparţine italienei, francezei sau spaniolei, ci numai românei. Criteriile lingvistice însă permit şi clasificarea lor ca limbi de sine stătătoare. Rămîne deci altora sarcina de a pronunţa verdictul.

Mai 1977

Institutul de învăţămînt superior
Facultatea de învăţămînt pedagogic
Baia Mare, str. Victoriei, 76

[15] „Conştiinţa lingvistică este conştiinţă naţională: olandeza ar putea fi considerată un dialect german de jos, dacă nu ar sta la baza unei naţiuni formate ca atare. Calabreza sau bergameza sînt deosebit de depărtate de italiana literară; dar conştiinţa lingvistică nu se face conştiinţă naţională, dimpotrivă, vechea bergameză s-a autoreformat deja în direcţia italienei..." (L. Renzi, *op. cit.*, p. 120). În ceea ce priveşte eventuala conştiinţă naţională a românilor (sau a romanicilor?) sud-dunăreni, vezi observaţiile (iarăşi contrastante!) din I. Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, 1957 (prefaţă densă de idei, semnată de acad. Al. Graur); D. Macrea, *op.cit.*, p. 67; B. Cazacu, *op.cit.*, p. 24—27.

L'IMPORTANCE DE LA LANGUE GALLOISE POUR LA LINGUISTIQUE ROMANE

PAR

GLANVILLE PRICE

À D. MACREA, *pour son 70e anniversaire*

Qu'il y ait eu, dès avant notre ère, des rapports et des interférences dans les deux sens entre le latin (ou, plus tard, le roman) d'une part et les langues celtiques de l'autre, personne ne peut en douter. Mais lorsqu'il s'agit de déterminer la nature et l'étendue de ces interférences, les avis sont partagés. Quant au lexique, par exemple, il est certain que bon nombre de mots celtiques adoptés par le latin (ou le roman) se sont conservés ; d'après Wartburg [1], il y en aurait quelque 180 en français. Pour ce qui est de la prétendue influence d'un substrat gaulois dans le domaine du phonétisme, en revanche, bien des romanistes demeurent sceptiques. Il est vrai que Wartburg dit, à propos de divers changements phonétiques conditionnés par des substrats et qui s'étendent sur une grande partie de la Romania, que « de ces changements, les plus significatifs et les plus lourds de conséquences sont sans nul doute imputables au substrat celtique » [2]. Il n'en est pas moins vrai pourtant que nos connaissances du gaulois sont très limitées, trop limitées peut-être pour servir de fondement à des hypothèses solidement établies. On peut formuler de sérieuses réserves quant à la méthode adoptée par certains romanistes qui n'hésitent pas à avoir recours aux autres langues celtiques, qui d'ailleurs ne sont même pas attestées à l'époque du gaulois qui a dû disparaître de la majeure partie sinon de l'ensemble de la Gallila Transalpina vers le Ve siècle de notre ère, pour étayer des hypothèses selon lesquelles certains traits du phonétisme français seraient à attribuer à un substrat gaulois.

Nous n'avons pas l'intention de développer ici les raisons pour lesquelles nous estimons que, dans ce domaine, la chasse au substrat pourrait être une chasse aux fantômes. Nous nous proposons plutôt d'attirer l'attention sur un domaine où le terrain est beaucoup plus solide : il s'agit des influences exercées dans l'autre sens, c.-à-d. des emprunts fait au latin par les dialectes celtiques de la Britannia à l'époque de l'occupation romaine, qui a duré de l'année 43 de notre ère jusqu'en 410 environ.

---

[1] W. von Wartburg, *Évolution et structure de la langue française*, 10e éd., Berne, 1971, p. 25.

[2] W. von Wartburg, *La fragmentation linguistique de la Romania* (traduit de l'original allemand, 1950, par J. Allières et G. Straka). Paris, 1967, p. 36.

CL, anul XXIII, nr. 1, p. 21–25, Cluj-Napoca, 1978

Les langues celtiques 'insulaires' se divisent en deux branches :

(i) les langues gaéliques, à savoir l'irlandais, le gaélique d'Ecosse et le gaélique de l'île de Man qui s'est éteint tout récemment ; ces trois langues ne s'étant différenciées qu'à l'époque médiévale, elles remontent toutes au vieil irlandais ;

(ii) les langues brittoniques, à savoir le gallois (qui, en gallois, se dit Cymraeg, terme dont certains linguistes allemands ont tiré la forme *Kymrisch*, d'où l'italien *cimrico*, le roumain *cimrică)*, le cornique, dialecte de sud-ouest de l'Angleterre où il s'est éteint vers la fin du XVIIIe siècle, et le breton (dit aussi *armoricain* par certains linguistes), introduit sur le continent européen vers les Ve—VIIe siècles de notre ére par des immigrés d'origine insulaire [3].

La plus intéressante des langues celtiques pour les romanistes, c'est sans aucun doute le gallois, pour les raisons suivantes :

(i) Les Romains n'ont jamais envahi l'Irlande ; par conséquent, les latinismes que l'on relève en irlandais (à l'exception de quelques éléments savants tardifs) ont passé soit par le brittonique soit — comme l'estime le professeur Kenneth Jackson [4] — par le latin parlé de l'église brittonique ; ils ne proviennent donc pas du latin parlé des Romains — ce qui ne veut pas nécessairement dire qu'ils soient dépourvus d'intérêt pour les romanistes car il se peut que certains d'entre eux, si même ils ont été empruntés à des gens de langue brittonique plutôt que directement aux Romains, aient conservé des traits phonétiques latins que le brittonique avait perdus à l'époque pré-littéraire.

(ii) Si, comme le veut la théorie la plus généralement admise, le breton (armoricain) remonte au brittonique commun de l'époque d'avant l'émigration, il est clair que les latinismes qu'il partage avec le gallois (c.-à-d. la plupart) ont, en général, une même origine ; il est vrai que le breton a conservé des mots d'origine latine qui sont inconnus en gallois, mais, des trois langues brittoniques, c'est le gallois qui en offre le plus (le cornique a très peu à ajouter au témoignage du gallois et du breton). Le problème des éléments latins en gallois a donné lieu aux études suivantes (dont certaines embrassent également les autres langues brittoniques et, éventuellement, l'irlandais) :

1. RHYS, J., *Welsh words borrowed from Latin, Greek and Hebrew*, dans « Archaeologia Cambrensis », 4e série, 4, 1873, pp. 258—270, 355—365 ; 5, 1874, pp. 52—59, 224—282, 297—313. Étude fondamentale. [Idem, *Welsh words borrowed from the classical languages*, dans « Archaeologia Cambrensis », 6, 1875, pp. 134—136, a moins d'intérêt pour la linguistique romane puisqu'il y est question d'emprunts savants et tardifs ; néanmoins, l'article en question peut être utile aux romanistes dans la mesure où il les aide à faire la distinction entre emprunts populaires et savants.

[3] La thèse du chanoine Falc'hun, professeur de celtique à l'Université de Brest, selon laquelle le breton représenterait une survivance du gaulois (voir p. ex. son *Histoire de la langue bretonne*, 2 volumes, Rennes, 1963 (I, pp. 180 et 341) et son article *La doctrine de Joseph Loth sur les origines de la langue bretonne*, dans « Revue de linguistique romane », 30, 1966, pp. 324—343) n'est pas acceptées par la plupart des spécialistes (voir surtout K. H. Jackson, *Historical Phonology of Breton*, Dublin, 1967, pp. 31—32).

[4] Voir K. Jackson, *Language and History in Early Britain*, Edinburgh, 1953, p. 122.

Idem, *Lectures on Welsh Philology*, Londres, 1877, XII + 458 pp., 2e éd., 1879, XIV + 466 pp., fait allusion (2e éd., pp. 142—143, 220—222) aux emprunts au latin mais le chapitre *Latin Loan-words in Welsh* que signale H. Haarman (n° 10 ci-dessous, p. 214), n'existe pas.]

2. LOTH, J., *Les mots latins dans les langues brittoniques (gallois, armoricain, cornique), phonétique et commentaire*, Paris, 1892, 246 pp. (A paru d'abord dans les « Annales de Bretagne », 6, 1890—1891, pp. 561—645 ; 7, 1891—1892, pp. 65—110, 205—42, 355—98, 459—496). Autre ouvrage fondamental.
3. PEDERSEN, Holger, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*. Erster Band, *Einleitung und Lautlehre*, Göttingen, 1909. *(Lautlehre der lateinischen Lehnwörter im Keltischen*, pp. 189—242.)
4. LLOYD-JONES, J., *Some Latin loan-words in Welsh*, dans « Zeitschrift für celtische Philologie », 7, 1910, pp. 462—474. Propose de nombreuses additions aux listes dressées par Rhys et par Loth (nos 1 et 2 ci-dessus), mais certaines des étymologies proposées sont inacceptables ou douteuses.
5. MÜHLHAUSEN, Ludwig, *Die lateinischen, romanischen, germanischen Lehnwörter des Cymrischen besonders im Codex Venedotianus der cymrischen Gesetze* (Inaugural-Dissertation, Leipzig), in *Festschrift Ernst Windisch*, Leipzig, 1914, pp. 247—348. (I. Teil, *Die aus dem lat. entlehnten Wörter*, pp. 254—313 ; IV. Teil, *Zur Lautlehre der lat. Lehnwörter*, pp. 326—333 ; V. Teil, *Zur Chronologie der lat. Lehnwörter*, pp. 334—336). Ouvrage sans grande importance.
6. LEWIS, Henry, *Datblygiad yr Iaith Gymraeg* [*Le développement de la langue galloise*], Caerdydd (Cardiff], 1931 (2e éd., revue, 1946), XIII + 144 pp. (Ch. V, *Benthyca o'r Lladin* [*Les emprunts au latin*], pp. 61—80). Ouvrage de vulgarisation mais sérieux et utile.
7. LEWIS, Henry et Holger PEDERSEN, *A Concise Comparative Celtic Grammar*, Göttingen, 1937, XIX + 442 pp. (A. *Phonology*. II. *The Latin borrowings in Celtic*, pp. 56—63).
8. LEWIS, Henry, *Yr Elfen Ladin yn yr Iaith Gymraeg* [*L'élément latin dans la langue galloise*], Caerdydd [Cardiff], 1943, VIII + 53 pp. Excellent résumé, fondé sur les travaux de Rhys et de Loth (nos 1 et 2 ci-dessus) ; consiste en une étude phonétique des emprunts suivie d'une liste alphabétique commentée [5]. W. D. Elcock, *The Romance Languages*, Londres, 1960, donne dans une note, pp. 298—299, une centaine d'exemples extraits de l'ouvrage de Lewis ; il est hautement regrettable que John N. Green ait eu la malheureuse idée de supprimer cette note dans la deuxième édition (1975) qu'il a préparée du livre d'Elcock.
9. JACKSON, Kenneth, *Language and History in Early Britain*, Edinburgh, 1951 (réimpressions 1963, 1971), XXVI + 752 pp. Ouvrage indispensable et qui fait autorité. Voir ch. III, *Britons and Romans under the Empire*, pp. 76—121, et des observations *passim* sur le développement phonétique des emprunts.

[5] J. Lloyd-Jones a donné de cet ouvrage un compte-rendu minutieux en gallois, dans les *Transactions of the Honourable Society of Cymmrodorion*, Session 1942 [1944], pp. 194—198.

10. HAARMANN, Harald, *Der lateinische Lehnwortschatz im Kymrischen*, Bonn, 1970, 221 pp. (Romanistische Versuche und Vorarbeiten, 36). Tandis que les études citées ci-dessus sont dues à des celtisants, celle-ci a été élaborée par un romaniste qui, n'étant pas un spécialiste dans le domaine en question, n'a pas su éviter certaines erreurs et lacunes qui lui ont valu des reproches de la part du celtisant Karl Horst Schmidt (qui, pourtant, recommande la lecture de cet ouvrage comme 'anregend') dans un compte-rendu publié dans la « Zeitschrift für celtische Philologie », 34, 1975, pp. 331—333.

Les celtisants se sont surtout attachés au problème de l'identification des emprunts (car il y a, bien entendu, un certain nombre de cas dont l'etymologie n'est pas certaine) [6] et à celui de leur évolution phonétique. Divers problèmes d'ordre morphosyntaxique — plus particulièrement la question de savoir si un emprunt donné dérive du nominatif latin (p. ex. *gwyrth* 'miracle' < *virtus)* ou de l'accusatif (ou peut-être d'un cas oblique généralisé) (p. ex. *pont* < *pontem)* — ont également retenu leur attention, ainsi que la répartition des emprunts suivant les différents champs sémantiques (voir surtout Loth, pp. 42 — 48 ; Mühlhausen, pp. 345—348 ; Lewis, *Datblygiad...*, pp. 77—79 ; Jackson, pp. 77—80) et, éventuellement, leur évolution sémantique en gallois (voir p. ex. Haarmann, pp. 169—172). Haarman a étudié de façon systématique l'aspect sémantique des emprunts ; voir I. *Der lateinische Lehnwortschatz im Kymrischen nach Sachgruppen* (pp. 13—88), où les emprunts sont classés d'après le 'Begriffsystem' de F. Dornseiff, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* (Berlin, 1933) et III. *Lexikologische Erläuterungen zum Lehnwortschatz* (pp. 173—213), où l'auteur commente certaines catégories d'emprunts (p. ex. 'Körperteilbezeichnungen', 'Zeitbestimmungen', 'Religion').

La répartition des emprunts en catégories sémantiques intéresse plutôt la linguistique celtique. Quelle est, au fond, leur importance pour la linguistique romane ? Pour répondre très brièvement à cette question, on peut dire qu'ils présentent un très grand intérêt des points de vue phonétique et lexical ;

(i) *Le phonétisme.* Faute d'espace, nous signalerons seulement les traits phonétiques suivants qui sont particulièrement importants pour la chronologie du phonétisme roman [7] :

(a) Conservation de *k*, *g* vélaires + voyelle antérieure :
p. ex. *cera* > *cwyr* [kujr], *gemma* > *gem* [gɛm !] ;
(b) *v*[w] > [gw] : p. ex. *vinum* > *gwin*, *venenum* > *gwenwyn* ;
(c) Conservation du yod : p. ex. *Ianuarium* > *Ionawr* ;
(d) Traitement distinct des voyelles longues et courtes :
p. ex. *grădum* > *gradd* mais *fāta* > *ffawd*, *fidem* > *ffydd* [8]
mais *finem* > *ffin*, et ainsi de suite.

[6] Loth en donne 925 pour l'ensemble des langues brittoniques, mais, comme le dit Jackson (p. 76, n. 3) « a fair number of these are wrong or doubtful, but others have been pointed out since ». Jackson estime que le brittonique a pu emprunter quelque 800 mots au latin, dont quelque 600 sont attestés en gallois.

[7] Pour plus de détails, voir les numéros 3, 4, 7, 8, 9, 10 de notre liste ci-dessus.

[8] ff = [f] ; *dd* [đ] = l'anglais *th* de « the » ; *y* est une voyelle centrale, [ɨ], qui se rapproche de la voyelle roumaine *î*.

(ii) *Le lexique;* sont particulièrement intéressants pour la linguistique romane [9] :

(a) Les éléments lexicaux conservés en brittonique mais non en roman ; p. ex. *brassicae* > *bresych* 'choux', *calendae* > *(dydd) calan* 'le premier jour (de l'an)', *doctus* > *doeth* 'sage' ;

(b) Les éléments ayant conservé des sens qu'ils ont perdus en roman : p. ex. *bucca* < *boch* 'joue', *finem* > *ffin* 'limite, frontière'.

Il ne suffit pourtant pas d'étudier isolément les emprunts latins que l'on relève en gallois (ou même dans les langues celtiques en général). Il serait à souhaiter que quelqu'un prépare une synthèse de tout ce que nos collègues se spécialisant dans d'autres domaines linguistiques peuvent nous apprendre sur les éléments latins conservés dans ce que Carlo Tagliavini a appelé la 'Romania perduta' [10]. C'est évidemment une tâche énorme, embrassant pour le moins les langues celtiques, basque, berbère, albanaise, serbo-croate et grecque, sans oublier, comme le signale très justement Tagliavini, « i più antichi elementi latini nelle lingue germaniche ». Qui pourrait s'en occuper ? Il faudrait assurément penser à une équipe, et à une équipe internationale.

Iunie 1977

University College of Wales
Department of Romance Studies
Aberystwyth, Dyfed SY23 3DY
Great Britain

[9] Encore une fois, pour d'autres exemples nous renvoyons aux ouvrages cités dans notre liste ci-dessus.

[10] Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, 6e éd., Bologna, 1972, pp. 170—172 (traduction roumaine, *Originile limbilor neolatine*, Bucureşti, 1977, pp. 130—133).

SEXTIL PUȘCARIU ȘI FONOLOGIA GENERATIVĂ

DE

MERRITT RUHLEN

1. S-a arătat adesea că cercetările fonologice actuale cunoscute sub numele de „fonologie generativă" se aseamănă mai mult cu orientarea fonologică a unor lingviști americani, ca, de pildă, Sapir și Bloomfield, decît cu cea a curentului structuralist din anii 1940 și 1950, care în ultimii ani a devenit cunoscut ca „fonematica taxonomică" [1]. Sapir era îndeosebi preocupat de modul în care o reprezentare fonologică abstractă este transformată într-o reprezentare fonetică mai concretă printr-un ansamblu de reguli (parțial) ordonate. Aceasta este și principala preocupare a fonologiștilor generativi. Structuraliștii, în schimb, s-au interesat mai mult de un nivel de reprezentare intermediar între nivelurile fonologic și fonetic : nivelul fonematic.

Așa cum arată McCawley, [2] există cel puțin patru diferențe evidente între concepția fonologică a lui Sapir (sau cea despre gramatica generativă) și fonematica structuralistă. În primul rînd, reprezentarea fonologică a lui Sapir voia să concretizeze imaginea unui morfem dat din mintea vorbitorului, și, în felul acesta, cel mai important criteriu a fost cel al „realității psihologice". Dar structuraliștii americani au avut rețineri în legătură cu introducerea în lingvistică a considerațiilor psihologice și au considerat realitatea psihologică mai puțin importantă decît criteriile pur lingvistice, ca economia, simplicitatea, simetria etc. În al doilea rînd, în timp ce Sapir era preocupat de modul în care imaginea mentală de bază a unei forme se leagă de diferitele ei manifestări fonetice, structuraliștii și-au concentrat atenția asupra dezvoltării unui ansamblu de procedee care ar determina automat reprezentările fonematice obținute prin datele fonetice brute. În al treilea rînd, în timp ce reprezentarea fonologică sapiriană a unei forme paticulare ar putea trece printr-un număr de forme intermediare [3] (datorită faptului că anumite reguli se aplică la rezultatele altor reguli) înainte de a ajunge la reprezentarea ei fonetică, nici una dintre aceste forme intermediare nu corespunde în mod necesar unei reprezentări fonematice clasice. Însă, descrierile structuraliste conțineau precis trei niveluri pentru toate morfemele: nivelul morfofonematic[4],

---

[1] Vezi J. D. McCawley, *Sapir's Phonologic Representation*, în IJAL, 33, 1967, p. 106—111; T. G. Bever, *Theoretical Implications of Bloomfield's 'Menomini Morphophonemics'*, în „Quarterly Progress Report of the Research Laboratory of Electronics", 68, 1963, p. 197—203.

[2] McCawley, *op. cit.*, p. 106—108.

[3] Asupra importanței unor astfel de forme intermediare într-o descrierea fonologică a limbii române, vezi M. Ruhlen, *Synchronic Palatalization in Romanian*, în RRL, XVII, 1972, nr. 6, p. 565—569.

[4] Mulți lingviști americani au eliminat nivelul morfofonematic din descrierile lingvistice.

fonematic şi cel fonetic. O ultimă diferenţă se află în folosirea de către structuralişti a „arhisegmentelor" la nivelul morfofonematic, în timp ce segmentele fonologice ale lui Sapir sînt totdeauna complet specificate.

Studiul fonologiei limbii române a cunoscut o dezvoltare care este paralelă în multe privinţe cu cea care a avut loc în Statele Unite. Pe scurt, se pot discerne trei perioade distincte. În prima perioadă, care a fost dominată de lucrările lui Sextil Puşcariu, atenţia a fost îndreptată în special asupra laturii morfofonematice a limbii române [5], deşi acum au apărut şi contribuţii însemnate privitoare la studiul foneticii limbii române [6]. Începutul celei de-a doua perioade poate fi fixat odată cu apariţia studiului de pionierat al lui Al. Graur şi Al. Rosetti asupra fonematicii limbii române, publicat în 1938 [7]. În timpul celor două decenii care au urmat, atenţia s-a deplasat de la nivelul morfofonematic la nivelul fonematic, în special în anii '50 după publicarea binecunoscutelor articole ale lui E. Petrovici [8]. Chestiunea predominantă în timpul acestei perioade a fost întrebarea dacă în limba română se găseşte, ca în cazul limbii ruse, o serie de consoane palatalizate şi, dacă există, în ce poziţie se află acestea în cuvînt.

În jurul anului 1960, odată cu apariţia cîtorva monografii care resping analizele lui E. Petrovici [9], preocupările în legătură cu această chestiune încep să dispară treptat. Deşi cea de-a treia perioadă a început în urmă cu mai puţin de un deceniu, este deja evident că întrebările principale se axează din nou asupra structurii fonologice mai mult decît asupra celei fonematice sau fonetice [10]. Adică, întrebarea de bază este nu

---

[5] Vezi S. Puşcariu: *Despre legile fonologice*, în DR, II, 1921—1922, p. 19—87 *(Sur les lois phonologiques*, în idem, *Études de linguistique roumaine*, Cluj—Bucureşti, 1937, p. 135—202); *Phonétique et phonologie*, în *Études...*, p. 125—134; *Morfonemul şi economia limbei*, în DR, VI, 1931, p. 211—243; *Consideraţiuni asupra sistemului fonetic şi fonologic al limbii române*, în DR, VII, 1934, p. 1—54.

[6] Cf. I. Popovici, *Fiziologia vocalelor româneşti Ă şi Î*, Cluj, 1921; idem, *Vocalele româneşti*, Cluj, 1927; E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930; A. Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935.

[7] A. Graur et A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL, VI, 1938, p. 5—29.

[8] E. Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba română*, în SCL, I, 1950, p. 172—232; idem, *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba română*, în SCL, III, 1952, p. 127—185.

[9] A. Rosetti (ed.), *Recherches sur les diphtongues roumaines*, Copenhague—Bucarest, 1959; A. Juilland, *Microphonemics and Macrophonemics. Romanian Phonology and the Uniqueness of Phonemic Solutions*, manuscris, 1961. Vezi şi G. Beuhler, *An Examination of the Debate on Romanian Phonemics*, University of Pennsylvania Dissertation, 1966.

[10] Vezi E. Vasiliu, *Towards a Generative Phonology of Daco-Rumanian Dialects*, în „Journal of Linguistics", II, 1966, p. 79—98; Sanda Golopenţia-Eretescu, *Alternanţe vocalice în gramatica transformaţională*, în SCL, XVIII, 1967, p. 407—412; Anca Belchiţă, *Morpheme Structure Rules in the Generative Grammar of the Romanian Language*, I, în RRL, XII, 1967, p. 507—522; II, în RRL, XIII, 1968, p. 29—48; idem, *Les semi-voyelles dans la grammaire transformationelle de la langue roumaine*, în CLTA, V, 1968, p. 7—22; idem, *Flexiunea nominală în gramatica transformaţională a limbii române*, I, în SCL, XX, 1969, p. 415—426; II, în SCL, XX, 1969, p. 509—535; idem, *Flexiunea verbală în gramatica transformaţională a limbii române*, în SCL, XXI, 1970, p. 171—204; J. Augerot, *A Study of Romanian Morphophonology*, University of Washington Dissertation, 1968; idem, *Toward a Phonology of Romanian*, II, în RRL, XIV, 1969, p. 471—476; idem, *Toward a Phonology of Romanian*, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, vol. IV, Bucureşti, 1970, p. 435—441.

care ar fi reprezentarea fonetică (sau fonematică) corectă, ci mai degrabă în ce raport se află această reprezentare fonetică față de o reprezentare fonologică mai abstractă.

Într-o largă măsură, preocupările gramaticienilor generativiști sînt aceleași ca și ale lui S. Pușcariu, preocupările tuturor deosebindu-se radical de cele ale structuraliștilor din anii 1950. În acest articol aș vrea să examinez afinitățile numeroase dintre concepția fonologică a lui S. Pușcariu și fonologia generativă. În plus, voi arăta modul asemănător în care amîndouă metodele se deosebesc de fonematica structuralistă. În sfîrșit, voi discuta cele cîteva moduri prin care descrierile fonologice ale lui S. Pușcariu se deosebesc de practica generativă actuală.

2. Recitind astăzi dezbaterile structuraliste asupra palatalizării în limba română, nu putem decît să fim uimiți văzînd cît de rar intră în discuție criteriul realității psihologice [11]. În susținerea unui sistem fonematic sau a altuia, au fost invocate adeseori criterii ca economie, simplicitate și simetrie, tratate, de fapt, ca și cum astfel de noțiuni sînt definite *apriori*. Cu toate acestea, nimeni nu și-a pus întrebarea esențială dacă vreunul dintre diferitele sisteme fonematice este real din punct de vedere psihologic, dacă ele au corespondente în mintea vorbitorului. Omiterea acestui criteriu nu ține seamă deloc de avertizarea lui S. Pușcariu că, „surtout, nous ne devons pas perdre de vue que la façon de penser du linguiste sur l'objet de son étude, la langue, n'approche de l'exactitude que lorsqu'elle est dans son essence en harmonie avec la manière dont le sujet parlant comprend sa langue" [12]. La fel ca transformaționaliștii, și spre deosebire de mulți structuraliști, S. Pușcariu a recunoscut în mod clar natura esențial mentală a limbii: „Fiecare individ grăitor are un fel de gramatică a sa" [13] și nu a ezitat să postuleze structuri abstracte, pentru că „puterea de abstracție nu este o prerogativă a linguistului, ci ea se găsește, în măsură mai mare decît am fi aplecați s-o credem, la orice subiect vorbitor" [14]. Concluzia lui S. Pușcariu a fost aceea că „le linguiste doit aussi être un psychologue" [15], deoarece „astăzi [...] știm că limba nu este în afară de noi, ci în noi, [și] subiectul vorbitor nu mai e considerat ca un transmițător pasiv, ca un fel de instrument inconștient al graiului tradițional, ci ca un generator al lui" [16]. Recunoscînd natura mentală abstractă a limbii, S. Pușcariu era interesat mai puțin de fonetică și mai mult de fonologie, pe care el o definea ca „un chapitre de la grammaire, dont l'objet est le son réfléchi dans la conscience linguistique des sujets parlants" [17].

Potrivit cu această concepție, un morfonem reprezintă în mintea vorbitorului o regulă fonologică („o lege fonologică" în terminologia lui

---

[11] De fapt, valabilitatea realității psihologice pentru cercetările fonologice a fost uneori negată în mod explicit. Cf. E. Petrovici, *Les traits distinctifs des phonèmes roumains*, în *Proceedings of the Fourth International Congress of Phonetic Sciences*, 1962, p. 727: „La question se pose si le phonologue doit ou non adopter dans ces interprétations les idées que se font les sujets parlants des phénomènes linguistiques. Ma réponse est négative".

[12] *Phonétiques et phonologie*, p. 131.

[13] *Morfonemul...*, p. 215.

[14] *Morfonemul...*, p. 217.

[15] *Sur les lois phonologiques*, p. 141.

[16] *Morfonemul...*, p. 235.

[17] *Phonétique et phonologie*, p. 133.

S. Puşcariu [18]), şi astfel de reguli fonologice „nu sînt abstracţiuni sau invenţii ale gramaticilor, ci sînt realităţi lingvistice, formule existente în mintea vorbitorului, întocmai precum 'pluralul' sau 'condiţionalul' sau 'consecutio temporum' sînt formule gramaticale, corespunzînd unui raport constant ce există sau există la un moment dat în simţul unei limbi" [19]. Şi mai mult, S. Puşcariu a subliniat faptul că astfel de reguli fonologice sînt parte *activă* din competenţa lingvistică a vorbitorului: „cînd [...] o lege fonologică are repercusiune şi asupra formelor morfologice, producînd în declinare şi conjugare forme diferite, atunci simţul pentru raportul constant [...] se menţine viu în simţul limbei şi poate cuprinde şi împrumuturile mai nouă: aceeaşi metafonie a lui *o* în *oa* ca în *frumos: frumoasă* o avem şi în [...] *baron: baroană*, neologism din veacul al XIX-lea" [20].

S. Puşcariu a avut grijă să distingă proprietăţile fonologice care pot fi prevăzute (de exemplu, alternanţa vocalică din *frumos: frumoasă)* de proprietăţile morfologice imprevizibile (de exemplu, alternanţa supletivă a verbului *a fi: fi ~ fo ~ fu ~ sînt ~ est ~ era)*, fapt pe care nu reuşeşte să-l realizeze metoda structuralistă, care face uz de alomorfe [21]. La un moment dat, S. Puşcariu a exprimat această distincţie în termeni de însuşire a unei limbi: „Astfel copilul, cînd învaţă o limbă, nu extrage numai 'tulpina' şi 'dezinenţa' formelor morfologice, ci şi legile fonologice care au aplicare în declinare şi conjugare" [22].

În sfîrşit, am putea semnala recunoaşterea de către S. Puşcariu a faptului că limba are tendinţa să evolueze în anumite direcţii naturale, o consecinţă a faptului că toate limbile sînt supuse aceloraşi constrîngeri umane generale: „De aici urmează că inovaţiunile de rostire individuale, deşi pot fi foarte diferite, vor urmà [...] unele tendinţe generale, care la un moment dat pot produce în diferite locuri rezultate identice" [23].

3. Dacă teoria lui S. Puşcariu, în cuprinsul căreia nivelul morfofonematic este transformat în nivel fonetic prin intermediul legilor fonologice (fără vreun nivel fonematic intermediar), prefigurează în mod clar sistemul actual al fonologiei generative, bineînţeles că între cele două puncte de vedere există diferenţe, care nu trebuie neglijate. În primul rînd, nu este satisfăcătoare tratarea de către S. Puşcariu a modului în care se poate selecta reprezentarea fonologică corectă dintr-un ansamblu de variante fonetice (adică, alomorfele). Avînd trei variante [pork], [porč] şi [purč], S. Puşcariu se întreabă: „sîntem noi oare îndreptăţiţi să zicem că dintre PORC [sic], PORČ, PURČ etc. tulpina e tocmai PORK, adecă cea extrasă din forma nominativului singular a cuvîntului radical, şi nu PORČ, adecă tulpina extrasă din plural [...]. N-am putea spune cu acelaşi drept că tulpina e PORČ, sau PURČ, şi că PORK e o variantă?" [24]. Apoi tot S. Puşcariu dă răspunsul la întrebare: „Cred că nu, cel puţin în mod normal [...] .Cazul subiect şi singularul [...] sînt cele ce răsar

[18] *Morfonemul...*, p. 221.
[19] *Despre legile fonologice*, p. 83.
[20] *Despre legile fonologice*, p. 51—52.
[21] Vezi P. Postal, *Aspects of Phonological Theory*, New York, 1968, p. 162—163.
[22] *Despre legile fonologice*, p. 83.
[23] *Despre legile fonologice*, p. 65. S. Puşcariu restrînge această formulare la „aceiaşi neam". Astăzi cei mai mulţi lingvişti ar elimina şi această restricţie.
[24] *Morfonemul....*, p.232.

în mod normal în mintea vorbitorului și din ele extragem, nu numai în filologie, ci și în gramatica nescrisă, tulpina-tip.

La verbe, forma care se ivește mai întîi în minte este persoana I singular din prezentul indicativului [...]. Deci, întocmai precum din nominativul singular extragem tulpina-tip PORC [sic], tot astfel din persoana I a singularului prezentului indicativ extragem tulpina PORT (cu variantele PORȚ, POART, PURT)" [25].

Reprezentarea de bază (adică 'tulpina-tip') a verbului *a purta* este, după S. Pușcariu, /port/, deoarece aceasta este forma de la persoana întîi singular indicativ prezent (i.e. *port)*. Diftongul [o̯a] din forma verbală *poartă* va fi derivată prin următoarea regulă :

(1) $$o \rightarrow o̯a / — Ca$$

Asemănător, reprezentarea de bază a substantivului *poartă* (la plural : *porți)* ar fi /po̯artə/ și forma de plural ar fi derivată prin următoarea regulă :

(2) $$o̯a \rightarrow 0 / — C(\sim ə)$$

Regula (2) se citește : 'diftongul *oa* este redus la *o* cînd nu este urmat de *ə*'.

Dar o gramatică care conține și regula (1) și regula (2) constată același lucru de două ori, adică distribuția diftongului *oa*. Dacă nu insistăm în mod arbitrar ca reprezentarea fonologică să corespundă unei anumite forme morfologice, atunci regula (2) poate fi eliminată din gramatică și derivarea substantivului *poartă* și a formei verbale *poartă* va fi aceeași.

NIVEL FONOLOGIC	/port+ə/
regula 1	po̯art + ə
NIVEL FONETIC	[poartə]

În plus, dacă admitem ca gramatica să conțină ambele reguli, ar însemna, greșit, că diftongul [o̯a] din *poartă* (substantiv) și cel din *poartă* (verb) au origini sincronice diferite, primul fiind de bază, pe cînd cel din urmă este derivat. Pentru a sprijini divizarea procesului unitar de diftongare în două reguli distincte, adică (1) și (2), ar trebui să dovedim că cei doi diftongi (sau cele două vocale pline) se manifestă într-adevăr în mod diferit. Este interesant să observăm, deși nu este un fapt revelator, că în dialectul istroromân, unde *oa* a fost înlocuit de *o* în substantive, aceeași schimbare s-a petrecut și în verbe. Aceasta ar tinde să sprijine afirmația că diftongarea trebuie analizată ca un proces unitar și, prin urmare, trebuie tratată prin intermediul unei singure reguli.

Deoarece și (1) și (2) stabilesc distribuția lui *oa* și *o*, s-ar putea crede că alegerea lui (1) mai degrabă decît a lui (2) este arbitrară. Dar nu e cazul. Alegerea lui *o* ca vocală de bază ne permite să derivăm atît *oa*, cît și *u* din ea prin regulile relativ naturale ale diftongării și închiderii vocalei [26]. Dacă am alege pe *oa* ca vocală de bază (și astfel am adăuga pe (2) la gramatică, mai degrabă decît pe (1)), ar trebui să postulăm o regulă nefirească, de reducere a lui *oa* la *u*. În plus, cuvinte ca *doar*,

[25] *Morfonemul...*, p. 233,

[26] În forme ca *port, poartă, purtăm.*

care conţin acest diftong la nivel fonologic, ar trebui să fie desemnate ca excepţii ale regulii (2) ca să evităm transformarea lor în *[dor], întocmai aşa cum /p̨oart/ din verbul *a purta* ar deveni [port] dacă gramatica ar conţine numai regula (2).

Există cel puţin o altă obiecţie care poate fi exprimată faţă de metoda lui S. Puşcariu de determinare a reprezentării de bază a unei forme. S. Puşcariu presupune în mod tacit că reprezentarea fonologică a unei forme trebuie să fie la fel ca una din variantele ei fonetice. Dar sînt exemple bine motivate în care forma de bază a unui morfem este deosebită de *toate* variantele lui fonetice [27]. De exemplu, să considerăm verbul *a arăta*. Acest verb are două alomorfe [arət ~ arat] [28] şi, dacă l-am alege pe oricare dintre ele ca formă de bază, ar fi necesar să adăugăm încă una (3) sau două (4) reguli la gramatică:

(3) ə → a/într-un anumit context

(4) a → ə/într-un anumit context

Dar nici una din aceste reguli nu e necesară dacă presupunem că forma fonologică a acestui morfem e /aret/. În acest caz, reguli independent motivate [29] vor deriva formele corecte pentru toate contextele fonetice. Persoanele I, II, III ale prezentului indicativ vor avea derivările următoare:

NIVEL FONOLOGIC	/aret+u/	/aret+i/	/aret+ə/
Asibilarea dentalelor		aret^s+i	
Reducerea vocalelor închise	aret+w	ar̨et^s+j	
Eliminarea lui w	aret		
Diftongare			ar̨eat+ə
Velarizare [30]	arət	arət^s+j	ar̨eat + ə
Eliminarea lui ə			arat + ə
NIVEL FONETIC	[arət]	[arət^{s}j]	[aratə]

A doua deosebire majoră dintre fonologia generativă şi teoria fonologică a lui S. Puşcariu este aceea că în cea dintîi regulile sînt ordonate, pe cînd în cea de-a doua nu. Şi mai mult, s-a arătat că regulile ordonate sînt necesare într-o gramatică a limbii române, dacă vrem să evităm fenomenul de redundanţă [31].

O a treia deosebire dintre cele două teorii fonologice rezidă în folosirea 'trăsăturilor distinctive'. Desigur, S. Puşcariu n-a folosit trăsăturile distinctive în descrierile lui fonologice, fapt care a avut ca rezultat o pierdere în generalitate. Prin definirea regulilor în termeni de trăsături, şi nu de segmente, se pot combina două reguli fonologice într-una singură.

---

[27] Vezi C. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958, p. 282—283.

[28] De fapt, există un al treilea alomorf, [arət^s], care nu trebuie să ne preocupe, deoarece alternanţa finală [t ~ t^s] este previzibilă datorită unei reguli foarte generale a fonologiei române.

[29] Pentru justificarea fiecărei reguli, vezi M. Ruhlen, *Romanian Phonology*, Stanford University Dissertation, 1973.

[30] Această regulă este discutată pe larg în M. Ruhlen, *On the Importance of Minor Rules in a Description of the Romanian Verb*, în „Romance Philology", XXVII, 1973, nr. 1.

[31] Vezi E. Hamp, *Unele concluzii de fonologie generativă în legătură cu palatalizarea consoanelor*, în SCL, XIX, 1968, p. 493—496.

În felul acesta, evităm să constatăm de două ori același proces fonologic pentru segmente diferite. De exemplu, folosind trăsăturile distinctive putem constata procesul fonologic al reducerii vocalelor închise o singură dată (i.e., [V, + high] → [— vocalic]/C___ #), nu de două ori, așa cum ar trebui dacă am scrie regulile în termeni de segmente (i.e., i → j/C___ # și u → Ø/ C___ #).

4. În ciuda acestor diferențe dintre descrierile fonologice ale lui S. Pușcariu și acelea din gramatica generativă, cred că reiese din cele arătate aici că spiritul lucrărilor lui S. Pușcariu prefigurează scopul și metodele fonologiei generative mult mai mult decît acelea ale fonematicii structuraliste. La fel ca și pe Sapir, cred că sîntem justificați să-l considerăm pe S. Pușcariu drept un precursor adevărat al teoriei fonologice generative actuale.

Septembrie 1977

Stanford University
Department of Linguistics
Stanford, California 94305
U.S.A.

SUFIXELE *-EZ* ŞI *-ESC* ÎN GRAIURILE LIMBII ROMÂNE

DE

RODICA ORZA

Cele două sufixe, *-ez* şi *-esc*, caracterizează două din conjugările cele mai bogate şi mai productive ale limbii noastre, conjugarea I, respectiv conjugarea a IV-a.

Conjugarea I atestă un număr relativ mare de verbe care dobîndesc la prezentul indicativ, pers. 1 — 3, 6, prezentul conjunctiv, pers. 3, 6 şi imperativ, pers. 2, sufixul *-ez*.

Sufixul provine din lat. *-izo*, unde era de origine greacă.

Extinderea în latină a sufixului verbal *-izo* < gr. *-ι ζω* s-a produs în epoca tîrzie sub influenţa traducerilor profane şi religioase din limba greacă. Faptul că în greacă *-ι ζω* era un sufix de denominative reiese şi din modul în care s-au făcut împrumuturile în latină. Astfel, în cele mai multe cazuri, verbul este împrumutat alături de substantivul din care derivă : *propheta — prophetizo, scandalum — scandalizo, canon — canonizo, colaphus — colaphizo, dogma — dogmatizo, evangelium — evangelizo, anathema — anathematizo* [1].

După acest model s-au creat apoi denominative din teme latineşti : *latinizo, pulverizo, paganizo, christianizo, singularizo* [2].

Utilizarea frecventă a verbelor în *-izare* face să apară în latina tîrzie un amestec de forme ale conjugării arhaice şi ale celei cu sufix, stabilindu-se paradigma *lucrĭzo, -ĭzas, -ĭzat, -ámus, -átis, -ĭzant* [3], care este limitată la timpul prezent. În felul acesta, sufixul se gramaticalizează servind la normalizarea accentuală a unor forme de conjugarea I [4].

Singurele limbi romanice care cunosc noua paradigmă sînt româna şi italiana [5].

În ceea ce priveşte limba română, se impune precizarea că elementul *-ez-* al verbelor româneşti cu tema în *-z-*, temă pe care aceste verbe o menţin de-a lungul întregii lor flexiuni, nu trebuie confundat cu sufixul *-ez*. Astfel, *-ez-* din *boteza, cuteza, rîncheza*, verbe provenite din etimoane cu sufixul *-izo : baptizare, cottizare* [6], **ronchizare* [7], pe planul limbii române

[1], [2] Cf. *Istoria limbii române*, vol. I, Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1965, p. 62.

[3] Cf. E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, ed. a III-a, Paris, 1930, § 207 b, p. 217.

[4] Cf. *Istoria limbii române*, vol. I, Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1965, p. 50.

[5] Cf. E. Bourciez, *op.cit.*, § 207 b, p. 217—218; A. Lombard, *Le verbe roumain*, vol. I, Lund, 1954, p. 486.

[6] Al. Graur se îndoieşte de veracitatea etimologiei, cf. *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 223.

[7] Cf. DLR, s.v. *rincheza*, p. 463.

nu mai poate fi considerat sufix, deoarece *-izo* s-a sudat cu radicalul încă pe teren latin [8].

Alte verbe își datorează tema în *-ez-* altor cauze: evoluției fonetice a lui *d* latin + yod: *așeza* < **assĕdiare* [9]; derivării din substantive cu tema în *-z: amieza, huhureza, impremieza, mereza;* derivării din prezente în *-ez: bureza, cetereza, cutcureza, piseza* [10], *undeza, ureza* [11].

Ca marcă morfologică a prezentului la modurile și persoanele enunțate mai sus, sufixul *-ez* se aplică de preferință următoarelor categorii de verbe: denominative moștenite din latină: *lucra, îngenunchea, săra, subția, șchiopa;* denominative create pe teren românesc: *grăpa, grebla, înșeua, rușina, sănia, visa;* denominative în *-iza* [12]: *bucureșteniza, caragializa;* derivate de la adverbe: *aiura;* numeroase neologisme pătrunse în limbă mai cu seamă la sfîrșitul secolului al XIX-lea: *abandona, aborda, ambiționa, cocheta, coaliza, pulsa* etc.

Din punctul de vedere al ocurenței sufixului, toate aceste verbe se încadrează în două mari grupe: 1) verbe care cunosc numai flexiunea cu sufix, deci prezentul slab: *aiurez, durez* („construiesc"), *îmbrățișez, visez, vînez*, precum și cea mai mare parte a neologismelor: *abandonez, cochetez, formez, plantez* etc., și 2) verbe care se pretează la o dublă flexiune: fără sufix (deci cu prezentul tare) și cu sufix (cu prezentul slab): *lucru — lucrez, șchioapăt — șchiopătez, zvînt — zvîntez, cin — cinez* etc.

Caracterul facultativ al lui *-ez* la verbele din această ultimă grupă, precum și acțiunea sa limitată numai la anumite categorii de verbe pledează pentru statutul său de sufix flexional sau morfologic și nu de desinență [13].

Preferința pentru formele sufixate sau nesufixate variază de la verb la verb și de la regiune la regiune, literară fiind întotdeauna numai una dintre ele, iar cealaltă, regională.

Privind problema pe plan dialectal, pe baza materialului *Atlasului lingvistic român I și II*, se constată utilizarea generală a sufixului la verbul *visez* [14]. O singură înregistrare fără sufix există totuși: *io zîs* în Sălciua de Jos, jud. Alba.

La celelalte verbe, care se pot conjuga atît cu sufix, cît și fără sufix, se observă o tendință mai accentuată de întrebuințare a sufixului în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și, pe o arie mai restrînsă, în Moldova, după

---

[8] Cf. R. Orza, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 201.

[9] Cf. DA, s.v. *așeză*, p. 307; A. Lombard, *op. cit.*, p. 334, îl include în această categorie și pe *reteza* < **retundiare*, dar DLR, s.v. *reteza*, p. 365, indică: etimologie necunoscută.

[10] Vezi ALR II, s.n., vol. IV, h. 1108 *Pisez (piperul)*, care înregistrează *pisăḑăm* [4] (punctele cartografice 76, 102) și *pisăḑat* [part.] (punctul 36).

[11] Cf. A. Lombard, *op. cit.*, p. 334; Al. Graur, *op. cit.*, p. 223. Asemenea verbe nu au sufixul *-ez*, dar numai cu condiția ca ele să aibă un prezent tare, spre exemplu, *amiéz* și nu *amiezéz*, formă atestată de CADE, s.v. *amiezi*.

[12] A nu se confunda cu sufixul *-izo*.

[13] I. Pătruț, în LR, IV, 1955, nr. 6, p. 69, nota 3, consideră pe *-ez* și *-esc* „sufixe mobile", deoarece „apar numai în formele a patru persoane ale indicativului prezent". A. Lomard, *op. cit.*, p. 336, numește pe *-ez* „sufix morfologic". *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei R. S. România, București, 1966, p. 253, consideră pe *-ez* și *-esc* desinențe împreună cu desinențele propriu-zise: *-ez, -ezi, -ează; -esc, -ești, -ește. Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei R.S. România, București, 1969, p. 256, îl numește pe *-ez* „element", fără a preciza dacă este sufix sau desinență.

[14] ALR, I, vol. I, h. 73 *Visez*.

cum demonstrează verbele *greblez, grăpez, lucrez,* care oferă posibilitatea unei comparaţii pe regiuni, dată fiind uniformitatea răspunsurilor date de informatori.

Greblez[15] cuprinde o arie foarte largă a teritoriului dacoromân. Se exceptează din aria lui *greblez* Maramureşul, nord-estul Transilvaniei, o arie ce cuprinde vestul Transilvaniei cu prelungire în Crişana, jumătatea de nord a Moldovei, dar nu integral, căci la nord-est există o mică arie în care verbul este sufixat. Mai există alte două arii restrînse, în sudul Crişanei şi în sud-vestul Banatului, unde verbul apare sufixat.

Aria lui *lucrez*[16] se desfăşoară pe o suprafaţă ce cuprinde Oltenia, exceptînd graiurile din partea vestică, Muntenia, cu o prelungire în Transilvania, în regiunea Făgăraşului şi a Braşovului, Dobrogea şi Moldova, mai cu seamă pe flancul estic. Sporadic, verbul apare sufixat şi în jurul Oradiei şi a oraşului Tîrgu Mureş.

Grăpez[17] are arie comună cu primele două verbe în Oltenia (exceptînd partea vestică), Muntenia şi Dobrogea; în rest, apar formele nesufixate.

Verbul *şchiopăta*[18] şi sinonimul său *şchiopa* ne oferă o imagine diferită în raport cu primele trei verbe. Formele sufixate, respectiv *şchiopătez* şi *şchiopez*, sînt înregistrate tocmai în Maramureş, centrul şi nordul Crişanei, nordul Transilvaniei, sud-vestul Transilvaniei (în regiunea Hunedoarei şi a Sibiului), Banat şi Moldova. În Oltenia, Muntenia şi Dobrogea, formele nesufixate alternează cu cele sufixate.

La *îngenunchea*[19], partea vestică a ţării (Banatul, Crişana, sud-vestul şi centrul Transilvaniei) este cea care înregistrează forma sufixată: *îngenunchez*, suprapunîndu-se într-o oarecare măsură cu *greblez*. Sporadic se înregistrează şi în Muntenia, Moldova şi Dobrogea.

Verbele obţinute prin anchetele ALR I şi II nu oferă întotdeauna posibilitatea de a delimita ariile formelor sufixate şi nesufixate pentru fiecare verb în parte, deoarece, de foarte multe ori, în locul prezentului se înregistrează perfectul compus sau participiul şi chiar sinonime sau expresii echivalente. Totuşi, luînd în considerare un număr de 42 de verbe, constatăm că în toate regiunile ţării sînt atestate verbe cu sufixul *-ez*. Se pare că frecvenţa sufixului este determinată de cuvîntul sau varianta în care apare şi de circulaţia acestora în graiurile noastre. Astfel, repartiţia teritorială a sufixului devine o problemă lexicală.

O serie de verbe care în limba literară au întotdeauna sufix apare în unele graiuri fără sufix. *Lucru* este înregistrat în Banat, estul Olteniei, Crişana, Transilvania, nord-vestul Moldovei, pe o suprafaţă aproximativ egală cu cea a lui *lucrez*. *Grăp (grap, grep)* se înregistrează în Banat şi vestul Olteniei, Crişana, Maramureş, Transilvania, Moldova, pe o arie ce depăşeşte ca întindere aria în care apare forma cu *-ez*.

Îngenunchea cuprinde o arie mult mai largă în varianta *îngenúnchi* (sud-estul Banatului, arie compactă în Oltenia şi Muntenia şi, în alter-

[15] ALR I, MN, [936] *Greblez*.
[16] ALR I, MN, [2037] *Lucrez*; ALR II, s.n., vol. VII, h. 1904 *Lucrez*.
[17] ALR I, MN, [899] *Grăpez* [1—3].
[18] ALR I, vol. I, h. 95 *Şchiopez*; ALR II, vol. I, h. 75 *Şchioapătă puţin*.
[19] ALR I, MN, [588] *Eu îngenunchi*; ALR II, vol. I, h. 189 *Îngenunchează* [6].

nanță cu *îngenunchez*, în Dobrogea, Moldova și Transilvania) sau *îngénunchi* (Maramureș) în raport cu *îngenunchez*.

Există apoi cîteva verbe la care formele nesufixate sînt relativ frecvente, fără a fi majoritare : *cin* („cinez") [20] (în sud-estul Transilvaniei, Banat și sudul Crișanei), *pipăr* [21] (Petreștii de Jos, jud. Cluj, Pecica și Ineu, jud. Arad), *mă rușin* [22] (în Boiu Mare, jud. Maramureș, și în Ghilad și Chizătău, jud. Timiș) sau *mă rúșin* (Negrești, jud. Satu Mare, și Ineu, jud. Arad), *se sánie* [23] (nord-estul Transilvaniei, Poiana Sibiului și Moftinu Mic, jud. Satu Mare), *sar (săr)* [24] pentru „sărez" apare mai cu seamă în Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat, *scurt* („scurtez") [25] (Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș), *subții (subție* [3]) [26] (Transilvania, Moldova, Muntenia), *păduchi* („păduchez") (Moldova, Muntenia, Dobrogea, sporadic și în celelalte regiuni ale țării).

Se constată și situația inversă, adică, la verbele a căror formă literară este nesufixată, în graiuri apar forme sufixate : *gustez* [27] (în Sălaj), *întîrziez* [28] (Vînători, jud. Mureș, Negreni, jud. Olt, și Zimnicea, jud. Teleorman), *mă răzbunez* [29] (Certeze, jud. Alba, Todireni, jud. Botoșani, Gîrcina, jud. Neamț, Stoișești, jud. Vaslui), *mă purechez* [30] sau *mă purecez* (în Crișana, Maramureș și, disparat, în Transilvania, Banat și Moldova, în total 14 localități), *să vătămeze* [31] (în Petrila, jud. Hunedoara, Ghimpați, jud. Ilfov, Somova, jud. Tulcea, Furcenii Vechi, jud. Galați și Borșa, jud. Maramureș).

Cazurile acestea sînt mult mai rare și formele nesufixate apar în mod disparat, fără a constitui arii.

Sufixul *-esc* din lat. *-esco*, la verbele de conjugarea a IV-a, se semnalează la aceleași moduri, timpuri și persoane ca și sufixul *-ez*.

Spre deosebire de *-ivo*, *-esco* este un sufix mult mai vechi, care formează în latină un sistem bine închegat și bine reprezentat [32]. Astfel, un număr foarte mare de verbe latine de conjugarea a III-a au sufixul *-sco*. *Cresco*, *nascor*, *nosco*, *pasco* sînt doar cîteva din cele mai cunoscute și utilizate verbe de acest fel.

Sufixul *-sco*, în latina tîrzie, formează verbe noi de la alte verbe, substantive și adjective, verbe care au o valoare incoativă; *abdormisco* (de la *dormire*), *flōresco* (de la *flōrēre*), *(in)veterasco* (de la *vetus*), *mollesco* (de la *mollis*), *grandesco* (de la *grandis*), *albesco* (de la *albus*) [33]. Dar sensul

[20] ALR II, s.n., vol. IV, h. 1086 *Cinez*.
[21] ALRM II, s.n., vol. III, h. 920 *A pipera*.
[22] ALR II, MN, [3719] *Mă rușiniez*.
[23] ALR II, s.n., vol. V, h. 1308 *(Copiii) se dau cu sania*.
[24] ALR II, s.n., vol. IV, h. 1104 *Sărez mîncarea*.
[25] ALR II, MN, [3274] *Scurtez (haina)*.
[26] ALR II, MN, [3469] *Subțiez*.
[27] ALR I, vol. I, h. 82 *Gust*.
[28] ALR II, MN, [2387] *Întîrzii azi prin sat*.
[29] ALR I, MN, [1437] *Eu mă răzbun*.
[30] ALR I, MN, [1202] *Eu puric*.
[31] ALR, I, vol. I, h. 147 *Mă vătăm*; ALR II, s.n., vol. VII, h. 2049 *Să vătăme* [3].
[32] V. Nicolaie, *Observații asupra sufixului latin -sco*, în „Studii clasice", VII, 1965, p. 137.
[33] Cf. V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1963, p. 145; *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei R. S. România, București, 1969, p. 82.

incoativ [34] al sufixului dispare treptat, astfel încît cele două verbe, unul fără sufix şi altul cu sufix: *flōreo* şi *flōresco*, spre exemplu, se confundă ca sens, fapt care facilizează amestecul celor două flexiuni: *florésco, -éscis, -éscit, -émus, -étis, éscunt*, mai cu seamă că verbele aveau şi un perfect comun *flōrui* [35].

Alături de denominativele în *-esco*, latina cunoaşte verbe denominative în *-io, -ire* care aparţin conjugării a IV-a şi care, în utilizarea intranzitivă, aveau un sens foarte apropiat de cel al denominativelor în *-esco;* astfel, *grandio*, intranzitiv, avea sensul lui *grandesco* [36].

Apropierea de sens dintre cele două tipuri de denominative, precum şi identitatea fonetică dintre verbele de stare în *-eo, -ēre* şi denominativele în *-io, -īre* favorizează întrepătrunderea flexiunii celor două tipuri de denominative, trecerea infinitivelor în *-ēre* la *-īre* **florīre*, **lucīre* etc., a lui *-ēscere* la *-īscere: *florīsco, lucīsco, *putrīsco* etc. [37] şi, în consecinţă, constituirea unei flexiuni mixte în cadrul conjugării a IV-a, caracterizată printr-o accentuare uniformă.

Printr-o falsă analiză a formelor verbale conţinînd sufixul *-sc-* s-au detaşat împreună cu sufixul atît vocala radicalului verbal, cît şi desinenţa *-o*, de aceea, în funcţie de vocala care precedă sufixul, se vorbeşte de tipurile *-āsco, -ōsco, -ēsco* şi *-īsco*. Tipurile *-āsco* şi *-ōsco*, slab reprezentate, nu s-au extins în latina tîrzie [38], *-īsco* se păstrează în aria centrală a Romaniei (franceză, provensală, catalană, italiană), iar *-ēsco*, tipul cel mai vechi, se menţine în celelalte regiuni ale Romaniei, inclusiv în latina dunăreană, pentru care s-a reconstituit flexiunea: *florésco, floréscis, floréscit, florímus, floritis, floréscunt* [39].

Aceasta explică existenţa în română, alături de flexiunea de bază, a flexiunii mixte cu sufixul *-esc*, respectiv *-ăsc*, la verbele de conjugarea a IV-a terminate în *-i*, respectiv *-î*.

În română, sufixul şi-a pierdut valoarea incoativă, dar româna a păstrat o altă caracteristică a latinei: verbele derivate cu un prefix, care uneori indică începutul acţiunii, au întotdeauna sufixul *-esc* [40].

Categoriile de verbe care se conjugă cu sufixul *-esc (-ăsc)* sînt următoarele: verbe păstrate din latină cu această flexiune: *adăugi, albi, înălbi,*

---

[34] V. Nicolaie, *op.cit.*, p. 140, contestă valoarea exclusiv incoativă a sufixului *-sco*, deşi el este tratat ca atare în mod curent, şi arată că, pentru exprimarea acestui sens, latina utiliza verbe ca: *incipere, coepisse, oriri* etc., iar verbele cu acest sufix exprimă „o acţiune neterminată, implicit începută, care continuă să se desfăşoare cu intensitate" şi care poate avea o diversitate de sensuri: incoativ, de devenire, eventiv etc. Ca atare, se poate vorbi de verbe în *-sco* factitive, intensive, imitative şi altele.

[35] Cf. E. Bourciez, *op. cit.*, § 85, p. 78; V. Väänänen, *op.cit.*, p. 146.

[36] Cf. *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1969, p. 82.

[37] Cf. C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, după ediţia spaniolă a lui F. de B. Moll, în româneşte de E. Tănase, Cluj, 1958 (litografiat), § 400, p. 192.

[38] *Ibidem*, § 413, p. 198—199.

[39] Cf. *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1969, p. 83.

[40] În latină, verbele derivate cu unul din prefixele *con-, de-, ex-*, care indicau începutul acţiunii, erau însoţite, în general, de sufixul *-sco*, cf. *Istoria limbii române*, vol. I, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1965, p. 95.

amărî, căni, înăcri, încălzi[41], *înflori, înfrunzi, împlini, luci, urî, urzi*[42]; derivate pe teren românesc din substantive (simple sau cu prefix ori sufix): *arvuni, asfinți, chioti, ciocăni, cîntări, cumpăni, dăscăli, înnăduși, pălmui, prețui, rugini, străjui, sudi;* derivate din adjective: *cîrni, ieftini, iuți;* derivate din numerale: *dezdoi, îndoi, însuti, înmii;* derivate din adverbe: *aminti, deosebi, întruni;* derivate din onomatopee: *boncăni, ciripi, croncăni, vui.*

Acestora li se adaugă un număr mare de cuvinte împrumutate din diverse limbi: bulgară: *azvîrli, ciocni, cloci, clocoti, cosi, hohoti, iscăli, izbi, învîrti, jelui, jeli, pipăi, pîndi, sfădi, suci, slei, tîngui, tîrgui, trînti;* maghiară: *cheltui, făgădui, mistui, sudui;* greacă: *aerisi, afurisi, agonisi, urgisi;* franceză: *aboli, aservi, defini, investi*[43] etc.

Toate acestea au optat pentru flexiunea sufixată, dar unele dintre ele au și forme nesufixate.

Ca și în cazul sufixului *-ez*, și aici întîlnim verbe care cunosc numai flexiunea cu sufixe: *albesc, acresc, cosesc, iubesc*, și verbe care cunosc ambele flexiuni: *împart — împărțesc, mint — mințesc, pipăi — pipăiesc, simt — simțesc.*

În graiurile dacoromâne, sufixul se întrebuințează pe toate ariile lingvistice, dar nu în mod identic la fiecare verb.

Luînd în considerare un număr de 75 de verbe din *Atlasul lingvistic român I și II*, constatăm existența unor arii generale în care verbele apar întotdeauna sufixate: *cîrpesc*[44], *cloceşte*[45], *cosesc*[46], *doresc*[47], *plătesc*[48], *poftesc*[49], *răresc*[50], *stăpînesc*[51], *tivesc*[52], *trăznește*[53], *tușesc*[54], *urăsc*[55].

La un număr relativ mare de verbe, *Atlasul lingvistic român* înregistrează numai forme sufixate, dar ariile acestor verbe, nefiind generale din cauza sinonimelor care apar, nu oferă date concludente pentru sufixul *-esc.*

Verbele care se pretează la o dublă flexiune și care, fiind înregistrate pe întreg cuprinsul țării, permit delimitarea ariilor sufixate de cele nesufixate, prezintă două situații:

---

[41] DM indică drept etimologii ale lui *înăcri, înălbi* și *încălzi: în + acru, în + alb, în + cald*, dar O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, p. 105, indică etimoanele latinești care sînt atestate în monumentele literare.

[42] A se vedea lista verbelor românești cu sufixul *-esc* al căror corespondent latin este atestat la O. Densusianu, *op.cit.*, p. 105.

[43] Lista verbelor date spre exemplificare nu oglindește proporția reală dintre diferitele compartimente deoarece am inclus în ea, în mod preferențial, verbele existente în ALR I și II. or acestea nu au fost anchetate după criterii morfologice.

[44] ALR, I, MN, [1755] *Eu cîrpesc o haină.*

[45] ALR I, MN, [997] *Găina cloceşte.*

[46] ALR I, MN, [939] *Eu cosesc.*

[47] ALR II, s.n., vol. V, h. 1446 *Doresc.*

[48] ALR I, MN, [1582] *Eu plătesc.*

[49] Vezi nota 47.

[50] ALR II, MN, [3501] *Răresc.*

[51] ALR II, MN, [3558] *Stăpinesc.*

[52] ALR I, MN, [1757] *Tivesc.*

[53] ALR I, MN, [1244] *Trăsneşte.*

[54] ALR I, vol. I, h. 146 *Tușesc.*

[55] ALR I, MN, [1546] *Eu urăsc.*

1. Formele sufixate formează arii numai în nordul ţării: *Înghiţesc* [56] se înregistrează în nordul Transilvaniei (judeţele Cluj, Bistriţa-Năsăud, mai puţin în judeţele Mureş şi Turda), în Maramureş şi Crişana, exceptînd partea sudică, iar în estul ţării, în jumătatea de nord a Moldovei alternează cu formele nesufixate: *înghit* şi *înghiţ*. La *sorbesc* [57] aria este aproximativ aceeaşi în nord-vestul ţării, dar în Moldova ea este mult mai redusă.

Mînţesc [58] şi *simţesc* [59] apar tot în nordul ţării, dar aria acestora este mai largă, ea coboară ceva mai mult înspre sud mai cu seamă în Moldova, iar în estul Transilvaniei şi vestul Moldovei nu se interpun formele nesufixate, ca şi în cazul lui *înghiţi* şi *sorbi*. Aceste forme mai apar în nordul Dobrogei şi în regiunea Hunedoarei şi sud-vestul Banatului. Formele nesufixate *mint*, *minţ*, *simt*, *simţ*, care caracterizează aria sudică, arie mai întinsă decît precedenta, apar incidental şi în aria nordică.

2. Formele sufixate *sucesc* [60], *urzesc* [61] cuprind întreaga arie dacoromână exceptînd nord-vestul Olteniei, sud-estul Banatului şi sud-estul Transilvaniei, unde se înregistrează *eu suc (răsuc)*, *tu suci*, respectiv *eu ord* sau *orz* („urzesc"). Ariile celor două verbe se suprapun doar în parte, căci *suc* gravitează mai mult înspre nord-vestul Transilvaniei, în timp ce *ord* apare în arie mai compactă în Banat.

Verbele pe care le-am avut în vedere în cercetarea de faţă demonstrează că formele sufixate realizează cea mai mare frecvenţă în jumătatea nordică a ţării. În Maramureş şi în nordul Crişanei, sufixul *-eşte* al pers. a 3-a se realizează în marea majoritate a cazurilor ca *-é*: *asfinţé* [62], *clocé* (vezi nota 45), *clocotę* [63], *grăię* [64], *încreţę* [65], *pîndę* [66], *străjuię* [67], *trăznę* (vezi nota 53), *zălogę* [68].

Dacă din dubletele *pipăie* — *pipăieşte* [69], *înghit* — *înghiţesc*, *mint* — *mînţesc*, *simt* — *simţesc*, graiurile nordice preferă formele sufixate, nu este mai puţin adevărat că şi aceste graiuri atestă forme nesufixate: *înnăduşe* [70], *mistuie* [71] (care se întîlnesc pe întreaga arie nordică, dar în mod disparat, fără să constituie arii); *rúgină* [72] (Moişeni, jud. Satu Mare); *te trînt* [73] (Sînmihaiu Almaşului, jud. Sălaj, şi în Năsăud); *asfínte* (vezi nota 62) (Tîrgu Neamţ, jud. Neamţ). Imperativele *griji* [74], *feri* [75] constituie arii compacte mai cu seamă în nord-vest.

---

[56] ALR I, vol. I, h. 83 *Înghit.*
[57] ALR II, MN, [3450] *Sorb zeama.*
[58] ALR I, MN, [1520] *Eu mint.*
[59] ALR I, vol. I, h. 104 *Simt.*
[60] ALR I, MN, [1318] *Eu sucesc firul.*
[61] ALR I, MN, [1280] *Eu urzesc.*
[62] ALR I, MN, [1222] *Soarele asfinţeşte.*
[63] ALR II, MN, [4147] *Apa clocoteşte.*
[64] ALR II, vol. I, h. 24 *Vorbeşte.*
[65] ALR II, vol. I, p. 3, MN, [6817] *Încreţeşte fruntea.*
[66] ALR I, MN, [2155] *Pisica pindeşte şoarecele.*
[67] Vezi nota precedetă.
[68] ALR I, MN, [1450] *Eu zălogesc.*
[69] ALR I, vol. I, h. 91 *Pipăi*; ALR II, vol. I, p. 30, MN, [2179] *Pipăie.*
[70] ALR II, vol. I, p. 23, MN, [6952] *Se înnăbuşe.*
[71] ALR II, vol. I, h. 101 *(Stomacul) mistuie (mîncarea).*
[72] ALR I, MN, [1529] *Fierul ruginește.*
[73] ALR I, MN, [1440] *Eu te trintesc* şi [1441] *Eu te izbesc.*
[74] ALR II, s.n., vol. VII, h. 2103 *Grijeşte!*
[75] ALR II, s.n., vol. VII, h. 2111 *Fereşte-te!*

În partea sudică a țării, care manifestă preferința pentru formele nesufixate: *înghit, sorb, mint, simt* etc., se singularizează o arie formată din nord-vestul Olteniei, sud-estul Banatului și sud-vestul Transilvaniei care înregistrează cu consecvență forme nesufixate, chiar și la verbele la care asemenea forme sînt mai puțin obișnuite: *clócote* („clocotește") (vezi nota 63), *cîntăr* sau *cîntăr* („cîntăresc")[76], *mă fier* („mă feresc")[77], *hóhote* („hohotește")[78], *mă iscăl* („mă iscălesc")[79], *încréte* („încrețește") (vezi nota 65), *jéfui*[80], *rugînă* sau *rujéne* („ruginește") (vezi nota 72), *sfínte* sau *asfínte* („asfințește") (vezi nota 62).

*

Sufixele *-ez* și *-esc*, la origine denominative, și-au menținut această trăsătură în bună măsură și în română.

Prezența lor numai la anumite moduri și persoane ale prezentului este pusă pe seama necesității unei accentuări uniforme la toate persoanele prezentului.

Ambele sufixe sînt cunoscute tuturor graiurilor dacoromâne, dar frecvența lor, diferită de la regiune la regiune, și condiționată de prezența sau absența verbelor care se pretează la sufixare, este, în ultimă analiză, o problemă lexicală.

Formele nesufixate sînt întotdeauna cele arhaice, în timp ce formele sufixate sînt mai noi. Prezența masivă a formelor nesufixate în Banat și în sud-vestul Transilvaniei, chiar și la acele verbe pentru care formele nesufixate constituie excepții, sînt o dovadă că aceste graiuri sînt mai conservatoare și reflectă mai fidel flexiunea primitivă latină.

Opțiunea limbii literare este întotdeauna pentru forma cea mai răspîndită și mai cu seamă pentru forma din Muntenia. Iată de ce limba literară atestă pe de o parte formele cu sufix: *lucrez, îngenunchez, cinez, cîntăresc, cheltuiesc, trîntesc*, iar pe de altă parte, cele fără sufix: *gust, întîrzii, pipăi, împart, mint, simt*.

RÉSUMÉ

Hérités du latin, les suffixes *-ez* et *-esc* se trouvent dans un grand nombre de verbes roumains de première, respectivement, de quatrième conjugaison. Connus dans tous les parlers roumains, ils n'ont pas la même fréquence dans toutes les régions du pays. Ainsi, *-ez* est plus fréquent au sud, pendant que *-esc* est plus fréquent au nord.

À côté des formes suffixées, on trouve aussi les formes verbales, simples, archaïques. La prépondérance de ces dernières en Banat et dans le sud-ouest de Transylvanie prouve que les parlers de ces régions conservent mieux la flexion latine primitive.

Noiembrie 1977

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

[76] ALR I, MN, [1600] *Eu cintăresc.*
[77] ALR II, s.n., vol. III, h. 863 *Mă feresc din drum.*
[78] ALR II, vol. I, h. 34 *Hohotește.*
[79] ALR I, MN, [1452] *Eu iscălesc.*
[80] ALR I, MN, [1430] *Păginii jefuiesc.*

INFLUENȚĂ A DACOROMÂNEI SAU EVOLUȚIE PARALELĂ ÎN AROMÂNA DIN DOBROGEA?

DE

NICOLAE SARAMANDU

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

În unele graiuri aromânești din Dobrogea am înregistrat anumite forme dialectale identice cu cele din dacoromână. În legătură cu aceste forme se pune problema de a stabili dacă este vorba de influența dacoromânei sau de o evoluție fonetică internă în graiurile în cauză.

Se știe că una din particularitățile aromânei este conservarea vocalei *e* (neaccentuat: *i*) după consoanele labiale. Forme ca: *biútŭ, fitátŭ, misurátŭ, nvițắtŭ, scápirŭ, spilátŭ* etc. sînt caracteristice pentru aromână, inclusiv pentru cea vorbită în Dobrogea. În graiul moscopolenilor din Dobrogea [1] am întîlnit, însă, următoarele forme identice cu cele din dacoromână: *băút, fătát, măsurát, (î)nvățát, scápăr, spălát* [2], în care *i* neaccentuat a trecut la *ă*, atît în silabă preaccentuală *(băút)*, cît și în silabă postaccentuală *(scápăr)*.

În graiul aceluiași grup de aromâni [3] am notat și alte forme identice cu cele din dacoromână: *bătére, féte, gréle, mére, stéle, véde, vérde* etc. Aceste forme, în care diftongul *ea* apare realizat ca *e* [4], se întîlnesc în locul celor cunoscute în restul graiurilor aromânești din Dobrogea: *bățeári, feáti, greáli, meári, steáli, veádi, veárdi*.

La exemplele de mai sus adăugăm unul din domeniul consonantismului: este vorba de redarea consoanei *l'* prin *i̯* (care apoi dispare) în graiul grămoștenilor *curtuveáń* [5]. Ca rezultat al acestei schimbări, apar

---

[1] Denumirea de „moscopolean" este convențională; aromânii în cauză nu o folosesc. Moscopolenii din Dobrogea, stabiliți în localitățile Nisipari (com. Castelu) și Ovidiu din județul Constanța, nu provin din Moscopole, ci din satele Nicea, Lunca și Greava (Albania), numindu-se *nicóț, linkóț* și *grăvéń*. În diverse surse documentare se menționează că aromânii din Nicea, Lunca și Greava, formînd un grup unitar, sînt originari din Moscopole. Pentru întreaga expunere, cf. Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Editura Academiei R. S. România, București, 1972.

[2] La moscopolenii din Dobrogea am notat rostiri atît cu *u* final șoptit, cît și fără *u* final. Am reprodus aici formele fără *u* final pentru a pune mai bine în evidență identitatea cu dacoromâna.

[3] Parțial, și la fărșeroții originari din Albania, anchetați de noi în localitatea Palazu Mare (municipiul Constanța).

[4] Diftongul *ea* se realizează, uneori, ca *ę*; am transcris aici formele cu *e* pentru motivul arătat în nota 2.

[5] Originari din Curtova (Bulgaria); i-am anchetat în localitatea Nicolae Bălcescu (com. Nalbant) din județul Tulcea.

CL, anul XXIII, nr. 1, p. 43–45, Cluj-Napoca, 1978

în graiul menţionat forme identice (sau asemănătoare) cu cele din dacoromână : *caị, gâị́ínâ, ịau̯, paị̯ᵘ, puị̯ᵘ* etc. (în loc de *cal', gâl'ínâ, l'au̯, pal'ŭ, pul'ŭ*, formele curente la ceilalţi aromâni). Aceeaşi schimbare se produce şi cînd *l'* face parte din grupurile consonantice *cl', gl'*: *ǵị̯emŭ, ǵíndâ, şḱị̯opŭ, ure̯áḱi* etc. (faţă de *gl'emŭ, gl'índâ, şcl'opŭ, ure̯ácl'i*, care apar în celelalte graiuri).

Urmărind exemplele date, s-ar putea crede că este vorba de adoptarea de către unele grupuri de aromâni din Dobrogea a rostirii din dacoromână sau că schimbările fonetice semnalate se datorează influenţei exercitate asupra graiurilor aromânei de către dacoromână. Dacă examinăm, însă, fenomenele într-un cadru mai larg, ajungem la constatări de altă natură.

În ceea ce priveşte trecerea vocalei *i* la *ă*, semnalăm faptul că, *în silabă neaccentuată*, schimbarea are loc în graiul moscopolenilor nu numai după labiale, ci şi după orice consoană nepalatală [6], de exemplu : *alăḱéscu* (lipesc), *astănḍém* (stingem), *dăscálţŭ* (descalţ), *frăcát* (frecat), *năpótŭ* (nepot), *săţărăm* (secerăm), *tínărŭ* (tînăr) [7] etc. În exemplele date, unui *ă* din formele aromâneşti îi corespund *ă, e* sau *i* în limba literară, de unde rezultă că paralelismul între dacoromână şi aromâna din Dobrogea este parţial. Formele identice din cele două dialecte sînt rezultatul unor evoluţii fonetice diferite: caracterul labial al consoanei care precedă vocala anterioară — în dacoromână, poziţia neaccentuată în care se găseşte vocala anterioară — în aromână.

Într-un mod similar se pune problema reducerii diftongului *e̯a* la *e*. Şi de această dată paralelismul este parţial, căci formele identice au apărut pe căi diferite. În timp ce, în dacoromână, schimbarea în discuţie este condiţionată de prezenţa vocalei anterioare în silaba următoare, în aromână această restricţie nu se pune. Astfel, în graiul moscopolenilor din Dobrogea (şi, parţial, în graiul fărşeroţilor originari din Albania) [8], diftongul *e̯a* se realizează totdeauna ca *e (e̯)*, indiferent de timbrul vocalei din silaba următoare, de exemplu : *albéţă* (albeaţă), *crépă* (crapă), *fétă* (fată), *frécă* (freacă), *mătréţă* (mătreaţă), *sécă* (seacă), *z-védă* (să vadă) etc. După cum se poate observa, în exemplele de mai sus, pentru *e* din aromână apar în dacoromână *e̯a* sau *a*.

În legătură cu redarea consoanei *l'* prin *ị* [9] în graiul grămostenilor *curtuve̯áń*, precizăm că, în grupurile consonantice, *l'* trece la *ị* după orice consoană, nu numai după *c, g* (cum se întîmplă în dacoromână), de exemplu :

---

[6] Adică după : *p, b, f, v, m; t, d, θ, δ, n, l, r; ţ, ḍ, s, z;* cf. Nicolae Saramandu, *op.cit.*, p. 160. Pentru trecerea lui *e* neaccentuat [= *i*] la *ă* după unele consoane, cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932, p. 251—256.

[7] Aceste cuvinte apar în celelalte graiuri sub forma : *aliḱéscu, astinḍémŭ, discálţu, fricátŭ, nipótŭ, siţirămŭ, tínirŭ.*

[8] Pentru *e̯a*: *e̯, e* la aromânii din Albania, cf. Th. Capidan, *op. cit.*, p. 243—244.

[9] Schimbarea a fost semnalată pentru aromânii din Albania, în special în graiul fărşeroţilor, de T. Capidan, *op.cit.*, p. 346—347.

úmpḭi (umpli), *áfḭi* (afli), *ḭḭinŭ* (fin)[10] etc. Iată, așadar, că și de această dată identitatea între dacoromână și aromână este parțială[11].

Exemplele analizate în expunerea de față reprezintă o ilustrare a unui fenomen cunoscut în evoluția limbilor, anume că schimbări de aceeași natură pot apărea la date diferite în diverse dialecte ale unei limbi. În cazul nostru, este vorba de inovații paralele în dacoromână și aromână. „Mecanismul" schimbărilor fonetice este, în esență, același în cele două dialecte; rezultatele în sistemele graiurilor sînt, însă, diferite. Astfel, în timp ce în dacoromână reducerea diftongului *e̯a* la *e* în anumite poziții nu a exclus conservarea lui în alte poziții, în graiurile menționate ale aromânei diftongul *e̯a* nu apare în nici o poziție. De asemenea, distribuția vocalelor *i(e)* și *ă* în poziție neaccentuată este diferită în dacoromână și în aromâna din Dobrogea (graiurile în cauză). Aceeași observație este valabilă și pentru distribuția lui *i̯*.

Uneori, schimbările fonetice semnalate de noi ca specifice pentru unele graiuri aromânești se regăsesc, dialectal, în dacoromână. Astfel este trecerea vocalei *e* la *ă* nu numai după consoanele labiale, ci și după alte consoane (cf. dr. dial. *blastăm*, *dăscalț*, *dăsfac*, *năpot* etc.) sau realizarea diftongului *e̯a* ca *e̯ (e)* indiferent de timbrul vocalei din silaba următoare.

Constatările de mai sus pun în evidență faptul că raporturile de corespondență între dacoromână și aromâna vorbită în Dobrogea nu pot fi exprimate prin „formule de conversiune automată"[12]. Aceste raporturi, întemeiate pe evoluții paralele în dacoromână și aromână, sînt de altă natură decît cele care se stabilesc între graiurile dacoromânei și care pot fi redate prin tipul de formule menționat aici.

Cu toate acestea, nu putem să nu punem în legătură fenomenele din aromână cu cele similare din dacoromână. Contactul direct între vorbitorii celor două dialecte, realizat pentru prima oară în Dobrogea, a putut să favorizeze schimbările fonetice din graiurile aromânei. „Direcția", modul specific în care se realizează aceste schimbări în aromâna din Dobrogea nu au fost, însă, modificate în urma contactului cu dacoromâna.

Iunie 1977

Institutul de cercetări etnologice
și dialectologice
București, str. Nikos Beloiannis, 25

---

[10] Adăugăm că, în acest grai, și *ý* se rostește ca *i̯*: *i̯áspi*, *i̯érmu*, *i̯iʃălŭ*, *i̯inŭ* etc., în loc de *ýáspi* (viespe), *ýérmu* (vierme), *ýiʃălŭ* (viței), *ýinŭ* (vin), deosebindu-se de celelalte graiuri; cf. Nicolae Saramandu, *op. cit.*, p. 143—144.

[11] „Orientarea" rostirii după formele din dacoromână este, uneori, evidentă. În acest sens, vezi Nicolae Saramandu, *op. cit.*, p. 117, unde am arătat că subiectul anchetat în Tariverde (com. Cogealac, jud. Constanța) evita, în rostire, grupurile consonantice conținînd un *l'* pe două căi: fie prin redarea lui *l'* ca *i̯*: *angi̯ítŭ*, *mi̯árі* etc. (în loc de *angl'ítŭ*, *ml'árі*), fie prin „depalatalizarea" lui *l'*: *áfli*, *súfli*, *úmpli* etc. (în loc de *áfl'i*, *súfl'i*, *úmpl'i*). Această „inconsecvență" în tratamentul consoanei *l'* se explică prin adaptarea rostirii la modelul oferit de formele din dacoromână: *înghit*, *muiere*, respectiv, *afli*, *sufli*, *umpli*.

[12] Cf. Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, The Hague, 1968, p. 2.

DESPRE *-OAUĂ*, *-EAUĂ* ŞI *-AUĂ* ÎN STRUCTURA MORFOLOGICĂ A PLURALULUI SUBSTANTIVELOR ROMÂNEŞTI

DE

ROMULUS TODORAN

1.1. În studiile care au abordat, sub diverse aspecte, problema lui *-ouă* şi *-eauă*[1], acest segment fonic final este luat în discuţie şi considerat ca „terminaţie", adică partea cu care se termină un cuvînt, tranşa finală a cuvîntului. În acest sens, termenul menţionat nu se referă la funcţia gramaticală, iar cei ce îl întrebuinţează nu au în vedere analiza morfologică a cuvîntului. Fiind lipsit de precizie şi avînd un anumit grad de ambiguitate, este, pe bună dreptate, evitat în cercetările gramaticale de astăzi.

1.2. Examinînd materialul lingvistic, putem constata că *-eauă* apare la cîteva substantive feminine, atît la singular cît şi la plural, iar *-ouă*, *-eauă* şi *-auă*, la o mulţime de substantive neutre, la plural.

1.2.1. Substantivele feminine cu tranşa finală *-eauă*, la sg. şi la pl., au fost corelate cu pluralele neutre care au acelaşi segment fonic final[2].

Să examinăm mai îndeaproape exemplele în discuţie. Primul este *hiveáuă* „sectantă", atestat în ALR II, vol. 1, h. 192/325 (Voivozi — Şimian, jud. Bihor), cu pl. *hiveáuă*. În aceeaşi localitate, pe aceeaşi hartă, s-a înregistrat *hivéu* „sectant" (< magh. *hivő*). Sg. şi pl. *hiveáuă* sînt creaţii româneşti. Din masc. *hivéu* + *-ă*, morfem lexical (sufix moţional) şi, totodată, morfem gramatical (marcă a genului feminin sg.), cu *é*, în poziţia *ă*, devenit *eá*, s-a născut la sg. forma feminină *hiveáuă*. Pluralul se formează cu desinenţa *e*, atît de obişnuită la substantivele feminine, care, după *u*, devine *ă*. Deci forma de plural *hiveáuă* e identică cu cea de singular, fiind normal dezvoltată[3]. Un caz asemănător ni-l prezintă *piuă*, care în unele regiuni face pluralul *piuă* (articulat *piuăle*), identic cu singularul, din cauză că desinenţa de pl. *-e*, după *u*, devine *ă*[4].

---

[1] Vezi R. Todoran, *Note morfologice* [4. *Terminaţia de plural* **-(e)auă** *a substantivelor neutre cu singularul în* **-ău** *şi* **-éu**], în CL, I, 1956, p. 131—134; V. Arvinte, *Terminaţia de plural* **-auă** *a unor substantive neutre*, în SCL, X, 1959, nr. 2, p. 213—237.

[2] Vezi V. Arvinte, *art. cit.*, p. 226.

[3] V. Arvinte, *art.cit.*, p. 226, afirmă că substantivul feminin sg. *hiveáuă* „capătă [la plural] tot terminaţia *-auă*, ca şi cum ar fi neutru". S-ar putea înţelege de aici că „terminaţia" de pl. *-eauă* s-ar explica de la pl. substantivelor neutre (de tipul *ileauă*, sg. *ileu*). Identitatea „terminaţiei" *-eauă* a pl. *hiveáuă* cu a pl. substantivelor neutre rezidă în identitatea morfemului de pl. *-e* al substantivelor feminine (de ex. *case*) cu cel al substantivelor neutre (de ex. *lemne*).

[4] Vezi DLR, t. VIII, partea a 2-a, p. 676, col. 1: *piuăle de făcut sumane* (Creangă); *piuăle de pisat piatră auriferă, piuăle locau neîntrerupt* (Agîrbiceanu).

Celălalt exemplu adus în discuție de V. Arvinte este pl. *skințáuă* „scîntei", atestat de două ori în ALR II, vol. 1, p. 128, în aceeași localitate (punctul cartografic 325), ca răspuns la întrebări diferite : *țîpá skint''áuă* (MN [3860]), *țîpă skint''ăuă* (MN [3862]). Pentru V. Arvinte, „surprinde faptul că un substantiv de genul feminin, cum este acesta, primește la plural terminația *-auă*, pe care nu am întîlnit-o decît la cele de genul neutru" [5]. Încercînd o documentare mai amplă asupra acestei forme în materialul Atlasului lingvistic, am consultat răspunsurile la întrebarea 679 *(Scînteie)* din ALR I, dar nu am găsit nici o atestare pentru acest plural. În schimb, în aceeași regiune a Bihorului am întîlnit în două localități forma de singular *scînțeáuă* : sg. *scînțáuă* — pl. *scînțéi* (pct. 308, Meziad, jud. Bihor), sg. *skințiáuă* — pl. *skințéi* (pct. 320, Nojorid, jud. Bihor). Aceste atestări ne îngăduie supoziția că cel de-al doilea exemplu (atestat de două ori) din punctul 325, la care se referă, V. Arvinte, ar putea fi o formă de singular. O asemenea interpretare ar permite și contextul. Dar, chiar și în ipoteza că am acceptat-o ca o formă de plural, nu este plauzibilă explicația ei prin substituirea desinenței *-i* (din *scîntei*) prin *-auă* (în *scînteauă*) „datorită faptului că la pluralul substantivelor neutre, care nu primesc desinența *-uri*, merg împreună cu femininele" [6]. Forma de sg. *scînțáuă* este refăcută după pl. *scînțéi*, cuvîntul intrînd în categoria substantivelor de tipul *șeauă — șei* (cf. *cucuveauă — cucuvei, jucăreauă — jucărei, mantauă — mantăi*). În ipoteza că am admite un plural *scînteauă*, acesta ar putea fi al unui singular *scînteauă*, cuvîntul avînd cele două forme identice. Pluralul și-ar putea găsi o explicație pornind de la tema singularului, ca și în cazul lui *hiveauă*, discutat mai sus, care prezintă de asemenea o identitate a celor două forme.

La aceste exemple, mai adăugăm încă unul, din același punct 325 : sg. *meriteáuă* „polonic" (< magh. *merítő* „obiectul cu care se scoate un lichid din ceva") — pl. *meriteáuă* (ALR, s. n., IV, h. 1047/325)[7]. Magh. *merítő* a trebuit să dea în română **meritéu*, cu pl. *meriteáuă*. După plural, s-a creat un singular nou.

1.2.2. Tranșa finală *-oauă, -auă* și *-eauă* se întîlnește cu deosebire la pluralul unor substantive neutre, în nordul, nord-vestul și sudul Transilvaniei [8].

V. Arvinte a adus, din *Atlasul lingvistic român*, numeroase exemple. Din aceeași sursă, vom semnala cîteva exemple în plus, cu scopul de a spori materialul documentar necesar pentru determinarea răspîndirii, frecvenței și explicării tipurilor de substantive neutre de care ne ocupăm [9].

---

[5] V. Arvinte, *art. cit.*, p. 226.

[6] *Ibidem.*

[7] DLR, t. VI, înregistrează cuvîntul, după singura atestare din materialul ALR, sub forma greșită *meriteână* [!], creîndu-se un cuvînt inexistent în limba română. Deși în materialul ALR e înregistrată și forma de plural (vezi harta citată), pentru redactorii Dicționarului Academiei pluralul acestui cuvînt rămîne necunoscut.

[8] Pentru răspîndire, vezi harta publicată de R. Todoran, *art. cit.*, p. 132.

[9] Nu vom ține seama de finalul etimoanelor maghiare, fiindcă acesta nu interesează problema morfologică în discuție. Considerăm fără importanță dacă *-óu̯, -ău̯* și *-éu̯* provin din *-ó, -ú, -a, -ö* etc. ale cuvintelor maghiare. Aceste vocale finale nu au nici un rol în explicarea pluralelor în *-oauă, -auă* și *-eauă*. Trebuie să pornim de la formele de singular în *-óu̯, -ău̯* și *-éu̯*, care constituie temele cuvintelor.

(a) sg. **-óu** — pl. **-oáuă**: *cîcóu* „cască" < magh. *csákó* — *cîcóuă* (ALR, s. n., IV, h. 945/157); *cumóu* „cocoloş (de lînă)" < magh. *csomó* — *cumóuă* (ALR II, chest. 3527/334); *şorompóu* „barieră" < magh. *sorompó* — *şorompóuă* (ALR, s.n., III, h. 907/346); *valtóu* „macaz" < magh. *váltó* — *valtóuă* (ALR, s.n., III, h. 873/157); cf. şi *bimbău* „boboc (de floare)" < magh. *bimbó* — *bimbóuă* (ALR, s.n., III, h. 660/334);

(b) sg. **-ău** — pl. **-áuă**: *becătău* „veston ţărănesc", cf. magh. *beköt* „a înfăşura", part. *bekötő* — *becătáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1182/316); *bigalău* „fier de călcat", cf. germ. *bügeln* — *bigalauă* (ALR, s.n., IV, h. 1232/219); *cîcău* „cască" < magh. *csákó* — *cîcáuă* (ALR, s.n., IV, h. 945/279, 325, 334); *cîplău* „şiret (la ghete)" < magh. *csapó* — *cîpláuă* (ALR, s.n., IV, h. 1191/353); *cucălău* „ciucure" < ? — *cucăláuă* (ALR, s.n., IV, h. 1205/346, cf. 353); *cobîltău* „baltă" < ? — *cobîltáuă* (ALR, s.n., III, h. 831/334); *fizău* „şiret (la ghete)" <magh. *fűző* — *fizáuă* (ALR, s.n., h. 1191/250); *haiţău* „goană (la vînătoare)" < magh. *hajtó* — *haiţáuă* (ALR, s.n., III, h. 726/141); *langalău* „plăcintă, scovardă" <magh. *lángoló langaló* — *langaláuă* (ALR, s.n., IV, h. 1074/334, cf. h. 1075/279, 346); *locolău* „stropitoare" < magh. *locsoló* — *locoláuă* (ALR, s.n., IV, h. 1041/334, cf. 316, 346, 348); *lopitău* „cîrpător" < magh. *lapító* — *lopitáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1053/260, cf. h. 1034/284); *macău* „bîtă" < magh. *makó* — *macáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1203/362); *mazalău* „mistrie" < magh. *mázaló* — *mazaláuă* (ALR II, vol. 1, h. 241/334); *razalău* „răzătoare" < magh. *reszelő* — *razaláuă* (ALR, s.n., IV, h. 1052/279, 316, cf. 53, 260, 346); *tău* „lac" < magh. *tó* — *táuă* (ALR, s.n., III, h. 831/316); *t'iglăzău* „fier de călcat" < magh. *téglázó* — *t'iglăzáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1232/272, cf. 260, 353, 362); *văcărău* „răsunoi" < magh. *vakaró* — *văcăráuă* (ALR, s.n., IV, h. 1065/260, cf. 279, 349); *valtău* „poliţă (bancară)" < magh. *váltó* — *valtáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1008/272, 284, 310, 316, 325, 346, 349); *vigrihaiţău* „portărel" < magh. *végrehajtó* — *vigrihaiţăuă* (ALR, s.n., IV, h. 1014/349); *voşolău* „fier de călcat" < magh. *vasaló* — *voşoláuă* (ALR, s.n., IV, h. 1232/334, cf. 279, 316, 346, 349);

(c) sg. **-éu** — pl. **-cáuă**: [*ad'éu* „tun" < magh. *ágyú*] — *ad''áuă* (ALR, s.n., IV, h. 955/310 n.); *bind'éu* „abdomen" < magh. *bendő* — *bind'áuă* (ALR II, chest. 2211/334); *borńéu* „raniţă" < magh. *bornyú* — *borńáuă* (ALR, s.n., IV, h. 946/53, cf. 272, 316, 325, 334, 346, 349, 353); *cancéu* „cană" < magh. *kancsó* — *cancáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1039/157, 272, 279, 310, 316, 334, 346, 349, cf. 260); *keizel'éu* „mînecuţă" < magh. *kézelő* — *keizeliáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1197/334); *goiéu* „bilă" < magh. *golyó* — *goiáuă* (ALR, s.n., V, h. 1275/316, 325, 334, 346); *haiéu* „luntre" < magh. *hajó* — *haiáuă* (ALR, s.n., III, h. 839/334); *jacand''éu* „batistă" < magh. *zsebkendő* — *jacand''áuă* (ALR, s.n., IV, h. 1202/362, cf. 353); *labréu* „vestă ţărănească" < magh. *lábri* — *labriáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1181/316, cf. 325); *lacr'éu* „veston ţărănesc" < magh. *lékri* — *lacriáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1182/325); *meseléu* „bidinea" < magh. *meszelő* — *meseléauă* (ALR II, vol. 1, h. 291/334, cf. 53, 284, 325); *rezel'éu* „răzătoare" < magh. *reszelő* — *rezeleáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1052/334).

1.2.3. Un caz particular îl prezintă *stau* „staul" — *stáuă* (ALR, s.n., II, h. 392/130, Poiana Sibiului). Este în afară de orice îndoială că *stau* e o formă nouă de singular refăcută după plural. V. Arvinte explică pe

stau din pluralul *stauri*, atestat în Banat, care ar proveni din pl. *staure* (sg. *staur*) „prin trecerea lui *-e* final în *-i*, favorizată de asemănarea părții finale a cuvîntului *(-ure)* cu desinența neutră *-uri*" [10]. Explicarea fonetică nu este plauzibilă. În schimb, se impune a fi reținută cea morfologică: vorbitorii, asociind segmentul fonic final *-ure* din pl. *staure* cu desinența *-uri*, caracteristică neutrelor, au creat un plural *stauri*, din care s-a detașat un singular nou *stau*[11]. Acest nou singular, în Poiana Sibiului, are pluralul *stáuă*. Comentînd exemplul, V. Arvinte constată că „în părțile unde se găsește terminația de plural *-auă* [...], la substantivele cu singularul în *-ău*, desinența *-uri* a fost înlocuită prin terminația de care ne ocupăm. A rezultat astfel o formă de plural *stauă*, cu totul neobișnuită în limba română" [12]. Pentru V. Arvinte, „acest fapt constituie o probă că *-auă* este pentru unele regiuni, și numai la unele substantive neutre, echivalentul perfect al desinenței *-uri*" [13]. Din echivalența stabilită între desinența *-uri* și „terminația" *-auă*, care pot fi comutate, avînd — așa cum reiese din citatul de mai sus — aceeași funcție gramaticală, rezultă că *-auă* în *stauă* este desinență de plural, precum *-uri* în *stauri*. Numai într-o astfel de interpretare forma de plural *stauă* este „cu totul neobișnuită". O analiză morfologică corectă ne arată că desinența *-uri* din *stauri* este echivalentă cu *-ă* din *stauă*, desinență provenită din *-e*, după *u̯*. În această situație, *stauă* este o formă normală în sistemul morfologic al limbii române (cf. *tău* „lac" — *tăuri* și *tauă*, ALR, s.n., III, h. 831/316 etc.).

1.2.4. Trunșa finală *-(e)áuă*, la pl., o găsim și în derivatele românești: *-ău̯* : *meștecău̯* „făcăleț" < *mesteca* — *meștecáuă* (ALR, s.n., IV, h. 1112/130), *tocănău̯* „făcăleț" < *tocană* — *tocanáuă* (*ibidem*/353); *-ălău̯* : *frecălău̯* „făcăleț" < *freca* — *frecáláuă* (*ibidem*/272); *-enéu̯* : *skefenéu̯* „strachină de lemn" < *scafă* — *skefenáuă* (*ibidem*/272). Exemplele acestea se adaugă la cele menționate de V. Arvinte [14], sporind categoriile derivatelor, în raport cu varietatea sufixelor. Nici în cazul acestora nu au importanță sufixul ca atare și proveniența lui. Interesează doar secvența fonică finală *-ău̯* sau *-éu̯*.

2.1. Studierea acestor clase de substantive, create în limba română, impune o analiză morfologică riguroasă. Prin prisma unei astfel de analize, *-óu̯*, *-ău̯*, *-éu̯* — *-oáuă*, *-áuă* *-eáuă*, nu au nici o justificare, fiindcă ele nu sînt elemente funcționale, mărci ale unor categorii gramaticale. În *cacóu̯* — *cacóuă*, *părău̯* — *páráuă* și *cancéu̯* — *canceáuă*, opoziția dintre singular și plural e marcată prin *-∅/-ă* și prin alternanțele vocalice *ó/ọ́* (=*ọá*), *ă/á* și *é/ẹá*.

2.2. În termenii descrierii structurii morfematice, *-ă* este un alomorf fontetic al alomorfului morfologic *-E* [15], caracteristic substantivelor neutre

[10] V. Arvinte, *art.cit.*, p. 226.

[11] J. Byck și A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, în BL, I, 1933, p. 29, consideră pe *stau*, cu pl. *stauri*, ca formă de bază; după pl. *stauri* s-a născut un nou singular *staur*. În această explicație, rămîne nelămurită etimologia lui *stau*.

[12] V. Arvinte, *art.cit.*, p. 226.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*, p. 225.

[15] Vezi Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 43; G. Ciompec, C. Dominte, V. Guțu Romalo, Cl. Mîrza, E. Vasiliu, *Limba română contemporană*, vol. I (Sub coordonarea acad. Ion Coteanu), București, 1974, p. 126—128.

(lemn — lemne, scaun — scaune), realizat, după *u̯*, ca o vocală centrală, mijlocie, nerotunjită (cf. sg. *casă* — pl. *casă*, sg. *car* — pl. *cară*).

2.3. În legătură cu alternanţele care apar în radicalul celor trei tipuri de cuvinte, cu tranşa finală în *-óu̯/-oáuă*, *-ău̯/-áuă* şi *éu̯/-eáuă*, comentate pe larg de V. Arvinte [16], considerăm că e necesar să facem cîteva observaţii.

2.3.1. Alternanţa *ă̆/á* a fost luată în discuţie mai întîi de H. Tiktin. Explicaţia lui, pe bună dreptate, nu a fost admisă de Al. Philippide, care propune, în contextul transformărilor fonetice ale limbii române, o alta, demnă de a fi reţinută. Aceasta a fost însuşită şi susţinută, cu o argumentaţie mai bogată, de V. Arvinte [17]. Asamblînd observaţii diferite şi dispersate de natură fonetică, putem reconstitui — aşa cum a făcut, dealtfel, V. Arvinte, — maniera în care Al. Philippide explică „terminaţia" de plural *-áuă*, a substantivelor neutre cu singularul în *-ă̆u̯*, şi, implicit, alternanţa *-ă̆/-á-*. Din aceste observaţii rezultă următoarele privind problema în discuţie:

(a) *-ă̆u̯* < *-óu̯*, în cuvintele ungureşti terminate în *-ó*, *-ú* : *hîrdă̆u̯* < magh. *hordó*, *măngălă̆u̯* < magh. *mángoló*, *haidă̆u̯* < magh. *hajdú* etc.; *pîră̆u̯*, de origine „obscură", „are la sfîrşit acelaşi grup *-óu̯* > *ă̆u̯*" [18];

(b) *-oáu̯ă* < **oau̯e*, cu epenteza lui *u̯* [19], < *-ó* al etimonului maghiar + desinenţa de plural *-e*, prin metafonizarea lui *ó*; deci: **pîroáe*, pl. lui *pîră̆u̯*, > **pîroáu̯e* > **pîroáuă* (> *pîroáo* > *pîráo*) [20];

(c) — **oae* > *ae*, prin reducerea diftongului *oa* la *a*: **hîrdoae* > *hîrdae*, **iloae* > *ilae*, **măngăloae* > *măngălae*, **pîroae* > *pîrae*.

Explicaţia lui Al. Phillipide, reluată de V. Arvinte, are nevoie, după părerea noastră, de o îndreptare şi de o completare, ca să poată fi acceptată.

Al. Philippide, cum am văzut mai sus, presupune apariţia lui *u̯* în grupul *-ae (-oae)*, care devine *-au̯e (-oau̯e)*, prin epenteză, deci pe cale fonetică. Nu putem admite epenteza lui *u̯*, deoarece el există în tema acestei clase de substantive, indiferent dacă tranşa finală *-óu̯* sau *-ă̆u̯*, în cuvintele româneşti de origine maghiară, rezultă în urma unei evoluţii fonetice, provine prin substituire de sunete sau reprezintă o adaptare morfologică [21]. Se ştie că pluralul se formează de la tema cuvîntului, adăugîndu-i-se acesteia morfemul caracteristic. În cazul cuvintelor discutate aici, tema e identică cu singularul. Nu e nevoie, aşadar, să apelăm la epenteză, fiindcă *-óu̯* + *-e* > *-oáu̯e* > *-oáuă* şi, apoi, *-áuă*. În cazul în care s-ar admite că „terminaţiei *-óu̯* i-a corespuns la plural într-o epocă veche [...] terminaţia *-oáe*, pentru că *-ó-*, urmat în silaba următoare de *e*, desinenţă de neutru, s-a diftongat în *-oá*" [22], ar trebui să se găsească o motivare pentru dispariţia lui *u̯*.

---

[16] *Art. cit.*, p. 229—235.

[17] Vezi Al. Philippide, *Originea românilor*, II, Iaşi, 1927, p. 76—77, 95; V. Arvinte, *art.cit.*, p. 230 ş.u.

[18] Al. Philippide, *op.cit.*, p. 77.

[19] *Ibidem*, p. 90.

[20] *Ibidem*, p. 95.

[21] Vezi discuţia la E. Kis, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române*, Bucureşti, 1975, p. 79 ş.u.

[22] V. Arvinte, *art. cit.*, p. 232.

Considerînd acceptabilă explicaţia lui Al. Philippide, cu rectificarea propusă de noi, admitem implicit că tranşa finală *-ă̯u̯* a cuvintelor de origine maghiară, de tipul *hîrdă̯u̯*, ca şi a lui *pîră̯u̯*, provine din *-óu̯*. Aceasta poate fi dovedită prin: (a) etimonul cuvintelor româneşti de origine maghiară terminate în *-ă̯u̯*: *hîrdă̯u̯* < magh. dial. (şi vechi) *hordóu̯* (= magh. lit. *hordó)*[23]; (b) atestarea cuvintelor în *-óu̯* în limba veche: Кїрокꙋ ѡ[Т] Брашова (a. 1434), într-un document slavon[24]; (c) atestarea cuvintelor româneşti de origine maghiară în *-óu̯*, cu pluralul în *-ǫau̯ă (-ǫu̯ă)*, în unele graiuri populare şi în unele cuvinte. La exemplele date de V. Arvinte: *ceapóu̯ — ceapǫáu̯ă, corşóu̯ — corşǫáu̯ă, hamfóu̯ — hamfǫáu̯ă*[25], adăugăm cele menţionate de noi mai sus (v. p. 49): *ĉacóu̯ — ĉacǫ́u̯ă, ĉumóu̯ — ĉumǫ́u̯ă, şorompóu̯ — şorompǫ́u̯ă; valtóu̯ — valtǫ́u̯ă*[26].

E de menţionat că exemplele de sub (c) apar în cuvinte de origine maghiară cu o restrînsă arie de circulaţie, ceea ce poate dovedi relativ recenta lor pătrundere în graiurile româneşti. Tranşa finală *-óu̯*, la singular, reproduce întocmai finalul etimonului maghiar dialectal, nedevenind încă, pe teren românesc, *-ă̯u̯*[27].

2.3.2. Reducerea lui **-oáe la -áe* propusă de Al. Philippide: **hîrdǫáe > hîrdae, *ilǫáe > iláe, *măngălǫáe > măngăláe, *pîrǫáe > pîráe*[28], a avut loc, cum se poate observa, înainte de presupusa apariţie a lui *u̯* epentetic. Deşi Al. Philippide se referă la „terminaţia" de plural a acestor substantive cu singularul în *-ă̯u̯*, a avut în vedere că aici, e vorba de diftongul *ǫa* care se reduce la *a*. Dealtfel, exemplele menţionate sînt citate în paragraful consacrat acestui diftong. Încercînd să explice reducerea diftongului *ǫá* la *á*, el constată un paralelism cu *e̯á > á*: „diftongul *ŏá* apare cîteodată prefăcut în *á* după *f, v, r, l, t, d, s*, adecă după acele sunete după care (cu excepţie de *l, t)* şi *ĕá* apare, dar în mod mai regulat, prefăcut în *á*"[29]. Pentru *e̯á > á*, el a admis „o prefacere a lui *ĕ* [=*e̯*] în *ă* şi apoi căderea lui *ă* înaintea lui *a*". Al. Philippide se întreabă dacă, în cazul diftongului *ǫá > a*, e oare acelaşi proces sau e o asimilare regresivă, cum a admis altădată.

Reducerea diftongului *ǫá* la *a* nu e prea obişnuită în limba română. La exemplele citate de Al. Philippide: *afáră < afoáră*, păstrat în aromână, < lat. *ad-foras, povára < povoára*, atestat în graiurile dacoromâne de nord, < sl. (comp. v. sl. *podŭvora* „targă"), dr. *ráu̯ă*, ar. *aráu̯ă < roáu̯ă* < lat. *ros, -rem*, ar. *dáo < doauă* < lat. **doue*, ar. *nau̯ă, nao* <

---

[23] Vezi E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Cluj), Seria III, V, 1954, nr. 3—4, p. 461—462; V. Arvinte, *art. cit.*, p. 215; E. Kis, *op. cit.*, p. 79.

[24] Vezi Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966, p. 117; E. Kis, *op. cit.*, p. 88.

[25] *Art. cit.*, p. 223.

[26] Forma veche românească *pîroao*, citată de V. Arvinte, *art. cit.*, p. 234, nu se atestă (vezi DLR, VIII, p. 728). Pl. *păroaie*, înregistrat de DLR, de asemenea nu se atestă în dacoromână. Al. Rosetti, după care e citată (vezi *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 273), o menţionează după Jokl, considerînd-o suspectă.

[27] Pentru răspîndirea lui *-óu̯* (= *-ó*, în limba literară) în graiurile maghiare din Transilvania, vezi harta nr. 1 din E. Kis, *op.cit.*, p. 83.

[28] Al. Philippide, *op.cit.*, p. 76.

[29] *Ibidem.*

noauă < lat. *novem*, ar. *náuă*, *nao* < *noauă* < lat. *nova* [30], adăugăm pe ar. *anauă*, *anao* < *anoauă* < lat. *nobis* şi ar. *avauă*, *avao* < *avoauă* < lat. *vobis*. Dacă privim mai îndeaproape aceste exemple, vedem că ele se încadrează în două categorii: (a) *o̯á* > *á*, precedat de o consoană labială (în *povoară* > *povară* şi *afoară* > *afară*), şi (b) *o̯á* > *á*, cînd în silaba următoare se găseşte *u̯* (în *do̯áu̯ă* > *dáu̯ă*, *no̯áu̯ă* > *náu̯ă*, *ano̯áu̯ă* > *anáu̯ă*, *avo̯áu̯ă* > *aváu̯ă*). În ambele categorii diftongul se reduce în prezenţa unui element labial [31].

2.3.3. În articolul nostru precedent [32], am crezut că alternanţa *ă/á*, în cuvinte de tipul lui *hîrdău — hîrdáuă*, se poate explica prin *-e̯áuă* de la pluralul substantivelor terminate în *-éu*, precedată de o consoană palatală sau palatalizată, ca în: *belcâuă* (sg. *belcéu*), *cancâuă* (sg. *cancéu*) *leped'áuă* (sg. *leped'éu*), *herńáuă* (sg. *herńéu*), *keskeńáuă* (sg. *keskeńéu*) ş.a. În asemenea exemple, *é* se diftonghează în *e̯á* (*-éu* + *-e* (> *ă*) > *e̯áuă*), iar *-e̯áuă*, avînd în faţă o consoană palatală, devine *auă*. Dezvoltată astfel, tranşa finală *-áuă* de la aceste cuvinte s-ar fi generalizat şi la pluralul substantivelor terminate în *-ău* la singular. Pe bună dreptate, V. Arvinte [33] consideră această explicaţie incompletă. Ea nu poate să determine apariţia „terminaţiei" *-áuă* la pluralul substantivelor în *-ău* la singular, acceptabil explicată de Al. Philippide, ci cel mult să o consolideze.

3.1. Alternanţa *é/e̯á*, de care nu s-a ocupat Al. Philippide, în cuvinte de tipul *leped'éu — leped'e̯áuă (leped'áuă)*, a fost explicată de noi în acelaşi fel, adică tot prin metafonie. De data aceasta se diftonghează *é*, cînd în silaba următoare se găseşte *e(ă)*. Deci: *-éu* + *-e* > **-e̯áue* > *-e̯áuă*. Explicaţia noastră este acceptată de V. Arvinte [34], cu deosebire că şi aici, ca şi la pluralul substantivelor cu tranşa finală în *-ău*, ar fi vorba de *u̯* epentetic: *leped'éu̯* + *-e*, desinenţă de plural, > **leped'e̯áe*, de unde, prin epenteza lui *u̯*, s-a ajuns la **leped'e̯áue* şi, apoi, la *leped'e̯áuă*. Dar şi la acest tip de substantive, ca şi la cele discutate mai sus, *u̯* există în tema cuvîntului, identică cu nominativul singular nearticulat, de la care se formează pluralul. Nu e necesar deci să apelăm la epenteză pentru a motiva prezenţa lui *u̯* (vezi p. 51) [35].

4.1. În legătură cu pluralele de tipul *pîráie* şi *leped'éie* vom aduce cîteva precizări. În explicaţia acestui final al clasei de cuvinte de care ne ocupăm, am pornit de la tema cuvintelor, terminată în *-u̯*. La această temă se adaugă morfemul de plural *-e*. Am considerat că din *pîrău̯* + *-e* *leped'éu̯* + *-e* s-au dezvoltat **pîráue* şi **leped'e̯áue*, din care, prin acomodarea

---

[30] *Ibidem*. Am lăsat la o parte pe *ta* şi *sa*, fiindcă aceste forme pronominale nu sînt pe deplin elucidate. Vezi şi I. Pătruţ, *Rostirea* nouă, două etc., în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, [Bucureşti], 1958, p. 662.

[31] Vezi şi I. Pătruţ, *art. cit.*, p. 664, nota 6.

[32] R. Todoran, *art. cit.*, p. 133, nota 22.

[33] V. Arvinte, *art.cit.*, p. 231; vezi şi p. 233.

[34] *Ibidem*, p. 233.

[35] În cuvinte ca *belcéu — belce̯áuă (belcâuă)*, *leped'éu — leped'áuă (leped'áuă)*, *fed'éu — fed'áuă* etc., *-eáuă* sau *-áuă* reprezintă variante grafice, redînd, impresionist, aceeaşi realitate fonetică. Dacă acceptăm că, după consoane palatale sau palatalizate, *e̯a* se reduce la *a* (cf. ar. *mul'ári*, *Kârsicâ*, dr. *ńáuă* etc.), fenomen explicabil fonetic, înseamnă că, în aceste exemple, avem alternanţa *é/á*.

lui *u̯* la *e*, s-au născut formele *pîráie* şi *leped'éie*[36]. Explicaţia noastră nu este convingătoare pentru V. Arvinte [37]. Acesta, în *pîráuă*, după Al. Philippide, admite un *u̯* epentetic, iar în *pîráie*, un *i̯* epentetic. Pentru motivele arătate (vezi p.51, 53), nu putem fi de acord cu această explicaţie prin epenteză, menţinîndu-ne punctul de vedere exprimat mai înainte. Considerăm că trebuie să pornim de la tema cuvîntului, terminată în *-u̯*, căreia i se adaugă desinenţa de plural *-e*. Se creează astfel un grup fonetic *u̯e*. Între cele două vocale, în limba română, există un anumit grad de incompatibilitate fonetică. Incompatibilitatea de care vorbim se poate rezolva în două feluri, cum rezultă din pluralele *pîráu̯ă, leped'áu̯ă* şi *pîráie, leped'éie*. Adică :

$$-u̯ + -e \begin{cases} \rightarrow -u̯ă \\ \rightarrow -ie \end{cases}$$

Modalităţile de rezolvare ale acestei incompatibilităţi sînt dovedite şi de formele de plural ale lui *píu̯ă* : sg. *píu̯ă* — pl. *píu̯ă* (articulat *píu̯ăle*) < *piu̯e*, sg. *píu̯ă* — pl. *píie*<*piu̯e*. Forma de plural *piu̯e* este atestată. Există şi un al treilea mod de a evita segmentul fonic *-u̯e* în acest cuvînt : schimbarea lui *u̯* în *v* : sg. *píu̯ă* — pl. *pive* [38].

5.1. Din cele discutate mai sus, rezultă că pluralele substantivelor neutre cu tranşa finală în *-ọáu̯ă, -ẹáu̯ă* şi *-áu̯ă* nu prezintă nimic neobişnuit. În structura lor, avem o desinenţă de plural, existentă în sistemul gramatical al limbii române (şi încă moştenită), şi alternanţe vocalice, cu rol morfematic, ca multe altele, explicabile prin criterii fonetice. Este evident că opoziţia dintre (sg.) *ceacóu*/(pl.) *ceacoáuă*, (sg.) *cancéu*/(pl.) *canceáuă* şi (sg.) *pîrău*/(pl.) *pîráuă* e marcată de morfemul de plural *-ă* şi de alternanţele din tema cuvintelor, întocmai ca şi în (sg.) *ou*/(pl.) *oáuă*. De asemenea este clar că în pluralele *stáuă* şi *stáuri, táuă* şi *tăuri, campáuă* şi *campăuri, bătăláuă* şi *bătălăuri* ş.a. desinenţa de plural *-uri* este echivalentă cu *-ă* şi nu cu *-auă* [39].

5.2. Problema secvenţei fonice finale *-eauă* şi *-auă* devine mai interesantă din momentul în care tinde să se morfemizeze, adică să se transforme în desinenţă de plural a substantivelor neutre. Dispunem deocamdată de două exemple în care *-eauă* şi *-auă* sînt morfeme : (sg.) *hęngęr* „tăvălug"/(pl.) *hęngęriáu̯ă* (ALR, s.n., I, h. 26/334, Moftinu Mic, jud. Satu Mare) şi (sg.) *odór* „curte"/(pl.) *odoráuă (Lexic regional* I, p. 71, Girişu de Criş, jud. Bihor). Temele celor două cuvinte sînt identice cu singularul, avînd la acest număr morfemul ∅. Pluralul este marcat prin *-(e)auă*, care a devenit astfel un nou morfem de plural al substantivelor neutre româneşti. Cuvîntul *odor* (< magh. *udvar)* e cunoscut în nord-vestul ţării, avînd pluralul *odoare* şi *odoruri* [40]. Morfemul *-(e)auă* este echivalent cu *-e* şi *-uri*.

---

[36] Vezi R. Todoran, *art. cit.*, p. 133.

[37] Vezi V. Arvinte, *art. cit.*, p. 233.

[38] Vezi DLR, t. VIII$_2$, p. 676.

[39] V. Arvinte, *art.cit.*, p. 235, semnalînd că „aceleaşi cuvinte terminate în *-ău* au două forme de plural : *-áu̯ă* sau *-uri*", vorbeşte de „posibilitatea substituirii lui *-uri* ca *-auă*".

[40] Vezi DLR, t. VII$_2$, p. 137.

Se impune să reţinem observaţia că opoziţia sg. *hẹ́ngẹr*/pl. *hẹ́ngẹri̯áu̯ă* şi sg. *odór*/pl. *odoráu̯ă* este marcată nu numai de morfem, ci şi de accent, care primeşte astfel o valoare funcţională.

5.3. Morfemizarea lui *-(e)auă* a putut avea loc prin asocierea acestei tranşe finale a pluralului substantivelor terminate în *-ău*, *-eu* cu genul neutru al acestor substantive. Desigur frecvenţa pluralelor de acest tip, cuprinzînd mai ales cuvinte de origine maghiară, a favorizat corelarea celor două elemente în conştiinţa lingvistică a vorbitorilor şi a determinat extragerea unui nou morfem de plural *-(e)auă*.

5.4. Vom sublinia, în încheiere, că problema lui *-(e)auă* este un exemplu dintre cele mai interesante, care ne arată mecanismul dezvoltării interne a limbii şi modalitatea de apariţie a unor inovaţii în sistemul morfematic. Prin acestea, problema discutată prezintă un interes teoretic, general.

Noiembrie 1977

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DERIVATE ŞI COMPUSE ÎN TOPONIMIE

DE

M. HOMORODEAN

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

0.1. Relevăm aici cîteva derivate şi compuse culese în cadrul unor anchete de toponimie efectuate pe valea Rîului Grădiştii (jud. Hunedoara).

1. Derivate

Formele vor fi menţionate în ordinea alfabetică a sufixelor, respectiv, în curpinsul acestora, în ordinea alfabetică a toponimelor.

1.1. Derivate în *-ar(i)*

1.1.1. *Nederu* [*N'ed'éru* M I, II, III] sau *Poiana Nederului* (Grăd M, Măg)[1], munte (1305 m), păşune alpină; tot acolo sau în preajma acestui loc sînt *Dîlma Nederului* sau *Muchea Nederului*, *Cioaca Nederului*, *Faţa Nederului*, *Părău Nederului* sau *Valea Nederului*. Numele se explică prin n.p. *Nederu: neder* „om mare, prost" (Paşca, Ţ.O., p. 298)[2] : *nedeie*

[1] Informatorii, peste 30, de la care am obţinut materialul toponimic în cauză sînt localnici, agricultori, crescători de vite, paznici de cimp sau pădurari. În articol, ei sînt menţionaţi prin sigle alcătuite din iniţialele numelor localităţilor respective, urmate de numere de ordine exprimate prin cifre romane. Deşi, la rigoare, ar fi fost necesară prezentarea unei liste complete a informatorilor, ne limităm aici la explicarea iniţialelor numelor de localităţi : (A = anchete efectuate în Valea Jiului de cercetători ai Institutului din Cluj-Napoca), B = Beriu ; Bu = Bucium ; C = Căstău ; Co = Costeşti ; GM = Grădiştea Muncelului ; L = Ludeşti ; O = Orăştie ; OJ = Orăştioara de Jos ; OS = Orăştioara de Sus ; S = Sereca. Pentru localizarea toponimelor, s-au folosit următoarele abrevieri ale numelor de localităţi : Ber = Beriu ; Buc = Bucium ; Căst = Căstău ; Cost = Costeşti, Cost D = Costeşti-Deal ; Grăd M = Grădiştea Muncelului ; Lud = Ludeşti ; Lunc = Luncani ; Măg = Măgureni ; Oră = Orăştie ; Oră J = Orăştioara de Jos ; Oră S = Orăştioara de Sus ; Ser = Sereca.

[2] Pentru indicarea izvoarelor bibliografice, am păstrat abrevierile întrebuinţate în lucrările de specialitate (în primul rînd, în DLR). Dăm în continuare altele, mai puţin cunoscute : AMN, I ş.u. = *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca, anul I, 1964 ş.u. ; Arh. Bff. = Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (Filiala Cluj-Napoca), Arhiva istorică ; arhiva familiei Bánffy ; Arh. Bth. = Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (Filiala Cluj-Napoca), Arhiva istorică ; arhiva familiei Bethlen de Criş ; *Aşez. dac.* = C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, *Aşezările dacice din Munţii Orăştiei*, partea I : *Studiul topografic al aşezărilor* de C. Daicoviciu ; partea a II-a : *Studiul bibliografic asupra aşezărilor* de Al. Ferenczi, Cluj, 1951 ; Conea, Cl I, II = I. Conea, *Clopotiva un sat din Haţeg*, vol. I — II, Bucureşti, 1940 ; H. Daicoviciu, *Dacia* = Hadrian Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972 ; MDGR I — IV = *Marele dicţionar geografic al României, întocmit şi prelucrat după dicţionarele parţiale pe judeţe*, Bucureşti, vol. I — IV, 1898 — 1902 ; StUBB = „Studia Universitatis « Babeş-Bolyai »", series philologia, Cluj-Napoca, 1950 ş.u. ; Szabó T. Attila = Material arhivistic cules de prof. univ. Szabó T. Attila ; Trans. Barcs. = Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (Filiala Cluj-Napoca), Arhiva istorică ; arhiva familiei Bánffy, transumpturi ale actelor familiei Barcsai.

+ suf. *-ar* (cf. Pașca, Gl., s.v.; la DLR însă, cuvîntul apare cu etimologie necunoscută).

Etimologia formulată de Șt. Pașca pentru *neder* este confirmată de structura și evoluția semantică, precum și de aria de răspîndire. După cum rezultă din DLR (s.v.), cuvîntul va fi însemnat la început „tînăr care participă (sau poate participa) la n e d e i e" (cf., propriu-zis, „bărbat tînăr, flăcău (care chiuie la horă)"; „băiat între paisprezece și optsprezece ani"). Sensurile peiorative (cf. „om nătîng, om zăpăcit, nebun; om îmbrăcat prost, cu hainele rupte sau în dezordine") pot avea la bază ideea de „flăcău (mai în vîrstă) *care se* ține (numai) de petreceri, haimana". Cf. și *hoinar* „(la origine, despre copii: care nu stau acasă, ci joacă h o i n a; p. e x t.) vagabond, fără căpătîi" (< *hoină* „oină" + suf. *-ar)* (DA, s.v.). În sfîrșit, este de notat că aria de răspîndire a numelor de agent *neder* (Transilvania de sud-vest, nordul Olteniei și Munteniei) coincide cu aria în care, sporadic, obiceiul nedeilor se mai practică încă și în ale cărei părți muntoase (Carpații sud-vestici) se localizează majoritatea oronimelor Nedeia.

1.2. Derivate în *-easă*

Toponimele rezultate prin derivare cu acest sufix de la nume de persoană pot însemna atît „soția lui N.", cît și „moșia (proprietatea etc.) lui N."(Iordan, T., p. 179). Semnificativ pentru frecvența valorii din urmă este, printre altele, numărul apreciabil de oronime în *-easă*; cf. doar cîteva exemple din Munții Retezatului și din Munții Apuseni: *Bogdăneasa* (< n.p. *Bogdan)*, *Buteasa* (< n.p. *Buta)*, *Călineasa* (< n.p. *Călin)*, *Cristeasa* (< n.p. *Cristea)*, *Mihăiasa* (< n.p. *Mihai)*, *Onceasa* (cf. n.p. *Oncea)*, *Rădeasa* (< n.p. *Radu)*, *Tomeasa* (< n.p. *Toma)*, *Vlădeasa* (< n.p. *Vlad)* etc. etc. Din regiunea cercetată, menționăm părțile de munți *Drăgăneasa* (Cost D; din n.p. *Drăgan)* și *Todereasa* (Cost; din n.p. *Toader* sau *Todor)*.

1.3. Derivate în *-esc (-ească)*

1.3.1. Valoarea toponimică menționată în paragraful precedent este proprie și numelor de locuri create prin derivare cu suf. *-esc (-ească)* de la nume de persoană. Interesante ni se par mai ales cazurile în care aceste forme se întîlnesc ca determinante, ele păstrîndu-și astfel calitatea inițială de adjective. Iată, mai întîi, cîteva nume luate din diverse părți ale țării: *Dealu Albesc* (< n.p. *Albu)*, *Părău Budesc* (< n.p. *Buda)*, *Poiana Butească* (< n.p. *Buta)* (Valea Jiului: A III); *Aria Dălcească* (Almaș, jud. Arad; com.: V. Zoican; din n.p. *Dalca)*; *Dîmbu Dronesc* (Cămîrzana — Țara Oașului; din n.p. *Dron)*; *Valea Mărinească* (Valea Jiului: A III; din n.p. *Marian)*; *Culmea Mihăiască* (Cămîrzana — Țara Oașului; din n.p. *Mihai)* etc. Pe Rîu Grădiștii: *Ruienea Forcoșească* (Oră J), loc arabil, odinioară proprietate a unui „domn" *Farkas* (cf. OJ II); *Muchea Rușească* (Oră J); din n.p. *Roșu*, cf. *Părău lu Roșu* (Căst). O origine întrucîtva diferită are determinantul *Ocolișenesc (Părău* ~ Lunc): *Ocoliș* (numele unui sat vecin) + suf. *-ean* + *-esc;* în ultimă analiză, este vorba însă tot de persoane, numele însemnînd „pîrîul ocolișenilor".

1.3.2. Pe plan antroponimic, sufixul *-esc* arăta odinioară, pe lîngă descendenţa dintr-un strămoş (valoare binecunoscută), şi proveniența locală : cf. n.p. *Craiovescu* (< *Craiova*), *Tufescu* (< n. top. *Tufă*) (Iordan, T., p. 159 ; cf. Graur, N.L., p. 70). În acelaşi mod se explică şi n.p. *Filigoreszk (Iosziv ~)*, atestat în 1733 la Ocolişu Mic (Arh. Bff., fasc. 89, nr. 20). Fără îndoială, este un derivat de la n. top. *Filigorea*, azi păşune în hotarul satelor vecine Ludeşti şi Costeşti : *filigor(i)e* „foişor (de pază)" (: magh. *filegória* DA ; cf. *Mat. dialect.*, p. 255). În regiune, am înregistrat şi alte nume de persoană (porecle), derivate (cu suf. *-ean, -an)* de la termeni topografici sau de la numele unor părţi de hotar (stăpînite sau locuite de cei în cauză) ; cf. *Dumbrăveana* (Ber ; „o femeie care sta lîngă D u m b r a v a" B I) ; *Greblan* (Grăd. M ; cf. *La Greblă* Cost) ; *Hogan* (Oră S ; cf. n. top. *Hoaga*, frecvent în regiune), cf. şi *Poiana Hoganilor* (Oră S) ; *Pleşanu, Pleşana : Pleşa*, deal (Lud) ; *Zăcătoreanu* (Oră J ; „o avut casa aproape de z ă c ă t o a r e a vitelor" OJ II) ; *Zgăvîrdean* (Lud, la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, *Iuon Zgevergjan*, Arh. Bth., nr. 359, anexă) : *Zgăvîrda* (Lud). „uliţă şi p ă r ă u" (L II) etc.

1.4. Derivate în *-ime*

Valea Stăjerimii (Oră J) : *stejerime (stăjerime, stejărime)* „stejăriş" (ALR II, s.n., vol. II, h. 595/157 ; cf. DR, XI, p. 73) ; asupra rarităţii derivatelor cu suf. *-ime* de la nume de plante, ca şi asupra originii sufixului în astfel de cazuri, vezi Şt. Paşca (DR, XI, p. 81) ; cf. SFC, I, p. 68.

1.5. Derivate în *-ină*

Rogojina (Oră S), sfîrşitul sec. al XVIII-lea *Rogosina* (Arh. Bth., nr. 359 anexă), „loc arător lîngă S l a ţ i n a" (OS I) ; cf. şi *Rogojina*, vale (Ursoaia, jud. Olt : MDGR V, p. 260) ; *Rogojina*, vale (Mărgineni, jud. Vîlcea : *ibidem)*. Numele se explică prin *rogojină*, „loc cu rogoz" (L I ; cf. *Mat. dialect.* I, p. 266), derivat de la *rogoz* cu suf. col.-loc. *-ină*. Termenul se adaugă la cele trei derivate cu acest sufix de la nume de plante, semnalate pînă acum *(făgină < fag, mălăină < mălai, ruginâ < rug ;* SFC, III, p. 49).

1.6. Derivate în *-os (-oasă)*

1.6.1. *Jerosu* (Grăd M), culme între Valea Largă şi V a l e a J e r o s u l u i (cf. GM I, Lu I). Derivat cu suf. *-os* de la *jar* (pron. şi *jer*, Conea, *Cl.*, p. 466) „loc cu pădure arsă (de curînd) ; jarişte", sens neînregistrat de DA ; pentru radical şi sufix, cf. şi *Jaru cu Groşii, Jaruletele*, păduri (Jieţ — Valea Jiului : A III) ; *Jeriştc*, pădure (Dîlja Mare — Valea Jiului : *ibidem) ; jegos-oasă*, derivat cu sufix *-os (-oasă)* de la *jeg* „murdărie", dar şi „jar, cărbuni aprinşi" (DA). În vecinătatea Jerosului sînt şi alte locuri ale căror nume se referă, direct sau indirect, la defrişări : *Arsura, Leşu ăl Mic, Lunca Zmedii, Muchea Firezului, Muchea Goală, La Runc.*

1.6.2. *Pustiosu* (Grăd M), deal cu bogate urme de gospodării dacice *(Aşez. dac.*, p. 6 (fig. 1), 29, 30 ; cf. AMN, I, p. 117 ; H. Daicoviciu, *Dacia*, p. 162) : adj. *pustios*, aici substantivat, cu sensul aparte de „cu ruine" ;

pentru acest sens, cf. adj. *pustiu* „(despre locuințe și așezări omenești) aflat în paragină, în ruină" (DA, mss; cf. DM).

2. Compuse

Cazurile pe care le menționăm aici aparțin cu deosebire (dacă nu în exclusivitate) toponimiei. Unele din ele sînt unice; altele se regăsesc, sporadic, și în alte părți ale țării. De reținut că toate prezintă o sudură a elementelor componente și că, de obicei, la nivelul părților sudate au loc diverse accidente fonetice (asimilări, disimilări, sincope, anticipări etc.); în legătură cu atare fapte, vezi Iordan (T., p. 491—495); Graur (N. L., p. 73—82); cf. și M. Homorodean, în StUBB, 1964, fasc. 2, p. 129, 130. Din punct de vedere morfologic, numele care urmează sînt compuse din: substantiv + (prepoziție +) substantiv; substantiv + substantiv (+ adjectiv); prepoziție + substantiv.

2.1. *Gruguceru* [*Grugúčéru* OJ II] sau *Gruiu cu Ceru* (Oră, J); de menționat și asimilarea $g - c > g - g$.

2.2. *Gurdealbun* [*Gurd'albún* OS I, L, I, II] sau *Gurdeal* [*Gurd'ál* OS I], art. *Gurdealu* (Oră S), deal cu pășune (cf. L II, OS I): subst. *gură* + *deal* (la gen.) (+ adj. *bun*) „gura dealului (bun)"

2.3. *Guralmic* [*Guralmic* L I, OS I] sau *Gura lu Mic* (Lud), sfîrșitul sec. al XVIII-lea *Gura luj Miku* (Arh. Bth., nr. 359), locul unde iese din Ludești drumul care apucă spre Ocolișu Mic. Numele poate însemna gura drumului spre Ocolișu Mic" (cu substantivarea adjectivului) sau „gura (= începutul sau sfîrșitul) locului constituind proprietatea lui Mic(u)". În această din urmă ipoteză, cf. și *La Ptty átrá lui Mnyik* (1824 Ocolișu Mare, jud. Hunedoara: Szabó T. Attila), ca și n.p. *Micșa (Mixa Miklos*, iobag, 1711, Trans. Barcs., p. 240, fasc. 3, nr. 20); *Micșesc (Iuon Miksesk*, iobag, 1711, *ibidem*, p. 241). Asupra originii antroponimului *Micu*, vezi Pașca, Ț.O., p. 280.

2.4. *Năpărți* [*Năpărț* Co I; cf. II] (Cost), fînaț. Cf. și *Năparte*, parte a localității Pui, jud. Hunedoara; locuitorii de aici sînt numiți năpărțeni (com. D. Loșonți). Pentru prima parte a numelor, cf., mai întîi, forma *na* întîlnită de O. Densusianu (HLR, II, p. 280, 281) în textele vechi (cf. *na al șaselea ceas, na al noaole ceas, na dereapta* sau *în na această noapte, în n-al treile ceas, întru na al unsprăzecele ceas, în n-al unsprăzecele ceas, în na partea Iordanului, din n-al unsprădzecele* [ceas]) și explicată de acesta ca însemnînd „la" (indicînd, anume, timpul sau direcția) și ca provenind, în consecință, din sl. *na* „idem". S-ar putea face observația că, aici, *na* este susceptibil de a fi interpretat și ca avînd valoarea temporală sau spațială a prep. *în* (care, dealtfel, și precedă pleonastic pe *na*, în mai multe din expresiile citate). De aceea ne întrebăm dacă, în toate exemplele (inclusiv în numele de locuri), nu avem a face în realitate cu cazuri de aglutinare a prepoziției *(î)n* (< lat. *in*) ca, dealtfel, și în *neseară* (precedat, uneori, de prep. *în*) „deseară" (atestat de noi în împrejurimile Orăștiei) < *(î)n* + *aseară*. Aglutinări similare se întîlnesc, după cum se știe, și la alte prepoziții sau la alte părți de cuvînt (cf. *aseară* < prep. *a* + *seară*; *deseară* < *de* + *seară*; reg. *astară* < *astă* + *seară* etc.). În cazul formelor *Năpărți (Năparte)*, anticiparea vocalică a avut loc pentru facilitarea pronunțării. Cît despre cel de-al doilea

element al numelui discutat, el se referă, prin semnificaţia sa, la practicarea unui asolament — tradiţional — în agricultură; în acest sens, cf. şi *Părţi, Părţile de Ovese,* numele unor trupuri de hotar (Căst).

2.5. *Pestereni* (Oră S), sfîrşitul sec. al XVIII-lea *Peszterély* (Arh. Bth.), uliţă în dreapta Rîului Grădiştii; cf. şi *Valea Pesterenilor,* partea din cuprinsul acestui sat a Văii Pleşii (cf. OS I): *pesterean* (pl. *pestereni),* „locuitor de peste rîu (= din dreapta Rîului Grădiştii)" (cf. OS I). Este vorba, se înţelege, de un derivat cu suf. *-ean (-eni)* de la un compus format din prep. *peste* şi subst. *rîu.* În mod firesc, calificativul a devenit şi antroponim (n.f.): *Pesterean* (Buc, Oră J, Oră S). Toponimul este întîlnit şi în alte părţi: *Pestereni,* cătun (Arpaşu de Sus, jud. Sibiu: com. D. Loşonţi).

RÉSUMÉ

L'auteur relève quelques formes dérivées et composées, rares ou à valeur moins connue, rencontrées dans la toponymie de la vallée de Rîu Grădiştii (dép. de Hunedoara). Parmi les premières, on remarque: *Nederu: nedeier* «jeune qui peut participer à la fête villageoise dite n e d e i e» (< roum. *nedeie* (< sl. *nedelja* «dimanche») + suff. *-ar);* certains dérivés des noms de personnes (à l'aide des suffixes *-easă* ou *-esc, -cască)* qui désignent le domaine de N: *Drăgăneasa* (< *Drăgan), Todereasa* (< *Toader), Ruşească (Muchea ~)* < *Roşu,* etc. D'autre part, les toponymes *Gruguceru, Guralmic, Năpărţi, Pestereni,* etc. proviennent par contraction (et derivation) des toponymes composés *Gruiu cu Ceru, Gura lu Mic, În Părţi, Peste Rîu,* etc.

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Noiembrie 1977

ALTE TOPONIME FORMATE DIN ANTROPONIME*

DE

I. PĂTRUȚ

Există un sufix *-ț-* într-o serie de antroponime/toponime românești, dintre care voi examina aici doar cîteva, suficiente însă pentru a susține analiza pe care o propun.

Antroponimele după care au fost numite localitățile *Bonțești*, jud. Arad[1], Vrancea (precum și una care s-a numit ulterior *Mircești*, jud. Ilfov[2]) pot fi: *Bonț* (și sat, jud. Cluj), *Bonțu* (vezi DOR, p. 209) și sat desființat (înglobat la satul Colții Pietrii), jud. Buzău, sau *Boanță*, sprn, jud. Timiș.

Antroponimele sînt derivate de la tema *Bon-*, cf. *Bon* nb, *Bone* nb, *Bonea* nfam (cf. și *Bonescu*, *Bonoaia*, *Bonaș*) (DOR, p. 209; cf. Pașca, p. 184); cf. și bg. *Bóne* nb, *Bónjo* nb (Ilčev).

Bonț este o formă veche, care stă și la baza numelui localității apropiate *Bonțida* (jud. Cluj) < ung. *Bonchida* („podul, puntea lui Bonț"), atestată din secolul al XIII-lea: 1263 terra *Bonchhyda*, 1307 *Bonchyda* etc. (Suciu, I, p. 94).

Cîteva localități, din județele Argeș, Bacău, Dîmbovița etc., poartă numele *Conțești*. Cea din județul Dîmbovița este atestată la anul 1525 (DRH, B, II, p. 433). Mai înainte este consemnat antroponimul *Conț*: 1425 Конць Минкалъ *(ibidem*, I, p. 112, cf. p. 113); cf. și *Conțu* nfam, *Conțea* nfam (comparate în DOR, la întîmplare, cu subst. *conț* „testea, bucată de pîine", p. 248). Ele însă se leagă de *Conea* nfam, *Conei* nfam, *Conilă* (vezi DOR, p. 245).

Cunța, sat, jud. Alba, reprezintă, evident, un antroponim, a cărui pereche *Cunțu* este înscrisă într-un suret de pe un ispisoc moldovenesc din anul 1398 (DRH, A, I, p. 8). Este justă afirmația lui Kniezsa I. că forma maghiară *(Koncza*, atestată din vechime, vezi Suciu, I, p. 184) e de origine românească și că aceasta din urmă reprezintă un nume de persoană (p. 186/113), care însă nu a avut forma *Konc* [= Conț] (< germ. *Konz* < *Konrad)*, ci *Cunța*, format (ca și *Cunțu)* din tema *Cun-*, cf. *Cunie* nb (DOR, p. 254), *Cunești*, sat, jud. Ialomița.

Dămțeni (sat, jud. Vîlcea) presupune existența unui antroponim *Damț(u)*, *Damț(e)a*, din tema *Dam-*, ca și *Damșa* (vezi Pătruț, *Studii*, p. 184), *Dămuc*, sate, jud. Neamț, *Damciu* nfam, *Damcea* nfam (vezi DOR, p. 3), cf. *Dama*, care nu poate fi explicat din *Adam* (ca în DOR,

---

* Vezi I. Pătruț, *Din nou despre toponime formate din antroponime*, în CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 39–44.

[1] Înregistrată sub forme ca: 1441, 1445 *Boncsafalva*, 1525 *Boncsfalwa* (ung. *falva* „sat"), 1746 *Bonczesty*, 1828, 1851 *Bonczesd* (Suciu, I, p. 94).

[2] Consemnată într-un document din 1520: Бонцищи (DRH, B, II, p. 370).

p. 3), ci sînt corespondente ale bg. *Dámo* nb (Ilčev); cf. scr. der. *Damić* nfam, *Damin* nb (RJA).

Gănțulei, sat, jud. Vîlcea, este, evident, legat de *Ganțul* (vezi DOR, p. 280), cf. *Gănțoae* nfam *(ibidem)*, pe care le consider înrudite cu *Gan*, *Gane* nfam, *Ganea* nfam și localitate, jud. Vîlcea, *Ganul* (DOR, p. 62), cf. *Găneasa*, sate, jud. Ilfov, Olt, *Gănești*, sate, jud. Alba, Argeș, Galați etc.; cf. bg. *Gan* nb, *Gáno* nb, *Gánjo* nb (Ilčev), scr. *Gano* nb (RJA).

La 1351 este atestată *Gherța Mare: Gerche* (Suciu, I, p. 258); într-un document din 1393 sînt menționate și *Gherța Mare* și *Gherța Mică*, jud. Satu Mare: *Gerche* et alia *Gerche (Doc. Val.*, p. 466).

După cum și-a dat seama N. Drăganu (care adaugă și un *Gherța* afluent al Someșului), toponimele reprezintă nume de persoană *(Românii*, p. 550), pe care-l consider format din tema *Gher-* (ca și *Gherghe*, *Ghergul* nfam. DOR, p. 65).

Gonțești (sat, jud. Buzău) provine de la un *Gonț(e)a*, atestat din vechime (vezi DRH, B, II, p. 443, anul 1525: Гоницѣ), *Gonța* (vezi DOR, p. 29, unde sînt comparate, inacceptabil, cu substantivul plural *goanțe* „boabe de fasole, pietricele", după Pașca, p. 247); cf. și *Goanță* nfam actual.

Antroponimele sînt înrudite cu *Gon* nfam, *Gonea* (cf. și der. *Goncea*, *Gonciu*, *Goncescu)* (înregistrate în DOR, p. 286).

Grințieș (comună, jud. Neamț), dacă e rostit (moldovenește) *Grințiiéș* (= *Grințiiáș)*, pare a fi un diminutiv față de *Grințeș*, forma oficială *Grințeșu*, cu precizarea „veche denumire a satului Grințieș, com. Grințieș, jud. Neamț" [3].

Grințeș reprezintă, cred, un antroponim, derivat cu sufixul *-eș*, față de *Grinț(u)*, *Grinț(e)a* (cf. *Grințești*, nume de sat, *Grințescu)* (DOR, p. 400), formate de la tema *Grin-*, ca și *Grincă* nb, *Grinca* nf (înregistrate în DOR, p. 400, s.v. *ungur* [?]). Cf. bg. *Grínjo* nb (explicat de Ilčev, după DOR, din rom. *Grin)*, scr. *Grinje* top (RJA).

Trei localități, din județul Bacău, care formează o singură unitate, *Hanța*, poartă un nume de persoană, de la care provine și *Hănțești* (două sate, jud. Galați, Suceava); cf. *Hanț*, *Hanța* nfam, *Hanțul* (explicate, inacceptabil, în DOR, p. 85, din germ. *Hans)*. Pentru tema *Han-*, cf. *Han*, *Hanu*, *Hana*, *Hanea* etc. (explicate, forțat, în DOR, p. 85 „din germ. *Iohann* [sic], *-es*, Hannes, Hans").

Satul *Hințești*, jud. Argeș, își are numele de la un *Hința*, *Hințea* nb (DOR, p. 146) și denumire a unui sat, dispărut, de lîngă Băile Govora, jud. Vîlcea, atestat în documente din secolul al XV-lea: 1488 Хинца (DRH, B, I, p. 335), 1492 Хинцѣ *(ibidem*, p. 373).

---

[3] Ion Iordan, Petre Gâștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974, p. 150.

Adaug că, administrativ, a existat și un *Grințeșu Mic* — „sat desființat, înglobat la satul Grințieș, com. Grințieș, jud. Neamț" *(ibidem)*. Deci în prezent există o singură unitate administrativă *Grințieș* „sat, comună, jud. Neamț". Față de cine e diminutiv acest *Grințieș?* Este undeva o greșeală? Mai logică îmi pare situația de după raionarea administrativ-economică din 1950, cu modificările din 1956, cînd exista comuna *Grințeșu*, de care depindeau satele *Grințieșu Mare* și *Grințieșu Mic (Indicator alfabetic al localităților din Republica Populară Română*, București, 1956, p. 287), cu observația că Grințieșu (diminutiv) trebuia să fie și „Mare" și „Mic".

Explicarea antroponimelor din sl. *svętă* „sfînt" (DOR, p. 146) este deplasată. Ele sînt formate (cu sufixul *-ţ-)* de la o temă *Hin-* (ca şi *Hintea* nfam, DOR, p. 274, încadrat, arbitrar, s.v. *Finta* [4]; *Hintoiu* nb, acesta încadrat, la întîmplare, s.v. *Hentea*, comparat cu *henteiu (hinteu)* „trăsură veche, caleaşcă" [sic] *(ibidem*, p. 294), cf. *Hina* pren şi nfam (DOR, p. 164, s.v. *Trofim)*; cf. bg. *Chíno* nb, *Chinjo* nb (Ilčev), scr. der. *Hinić* nfam (RJA)).

Satul *Lenţea*, jud. Argeş, poartă un nume de persoană, identic cu cel după care a fost botezată localitatea *Lenţeşti*, pomenită sub forma Лѣнцовичого сѣло la anul 1448 (DRH, A, I, p. 275, 276 nota 6; cf. Costăchescu, II, p. 309). Cf. *Lenţa* nb, *Lenţe*, *Lenţu* (DOR, p. 50, s.v. *Elena)*. Dacă *Lenţa* nf este legat de *Elena*, *Lena*, cum e simţit şi astăzi, pentru numele bărbăteşti se impune să ne gîndim la derivarea (cu sufixul *-ţ-*) dintr-o temă *Len-*, prezentă şi în antroponimele (cu sufixul *-t-*) *Lentea*, *Lentul*, înregistrate ca toponime (DOR, p. 95), care, după părerea mea, nu pot fi apropiate de *Leontie* (cf. *ibidem)*. La tema *Len-* raportez pe *Lean* nfam (DOR, p. 50, s.v. *Elena* [sic]; cf. der. *Leancu* nfam, *ibidem*); cf. şi bg. *Léno* nb, *Lénjo* nb (Ilčev); der. *Lénko* nb *(ibidem)*, rus. *Lénja* nb, *Lënja* nb (Petrovskij).

Un nume de persoană este şi *Manţu* (sat, jud. Vaslui), cf. *Manţul*, în DOR, p. 100, unde este explicat „prob[abil] cu sincopă" din *Maniţiu*, care (fiind comparat şi cu *mănuţă* „stofă groasă", şi cu un substantiv neogrec cu sensul de „manşon" [!]) este raportat la *Man*, iar acesta la *Manuel* [sic]. Existenţa lui *Manţa* nfam, pe care îl cunosc din Banat, mă determină să le consider (pe *Manţu/Manţa)* derivate faţă de *Mane(a)* nb, *Man(u)* nb (DOR, p. 100).

Un nume vechi (derivat din tema *O(a)n-*, cf. *Oană*, *Oancea*, *Oncea)* este *Oanţă*, *Oanţa* (vezi DRH, A, I, p. 335, 387 etc.); cf. şi *Oanţu*, sat, jud. Neamţ, Poiana *Onţii*, sat, jud. Sălaj.

Panţu nfam, *Panţ(e)a* nfam, *Panţa* nb, cf. *Panţoiu*, sat desfiinţat, jud. Ilfov, sînt comparate, hazardat, în DOR, cu substantivele *panţ* [?] sau *pantă* (p. 342). Le consider derivate faţă de numele cunoscute *Pan*, *Pănu*, *Pană*, *Pane(a)* (vezi DOR, p. 125); cf. *Păneşti*, numele a două localităţi, jud. Brăila, Dîmboviţa.

Este inacceptabilă, evident, etimologia antroponimelor *Perţa* nfam, *Perţea* nfam, *Perţul* nfam < ung. *perc* „minut", propusă în DOR, p. 346: Numele sînt derivate din tema *Per-*, cf. *Pera* (înregistrat la anul 1515: DRH, B, II, p. 192, 193), *Pero (ibidem*, p. 209, 213), de la care provine *Pereşti*, înglobat în satul Bălceşti, jud. Dolj.

Ţonţeşti, sat, jud. Prahova, este un derivat faţă de *Ţonţa* nb, *Ţonţea* nb (vezi DOR, p. 399, unde sînt explicate din *ţonţ* „cuvînt de alintare

[4] Comparat, inutil, cu ung. *finta* „strîmb" *(ibidem)*. Antroponimul este vechi, atestat, sub forma ѳинтѣ, boier al lui Mircea cel Bătrîn, într-un document dintre anii 1401 şi 1406 (DRH, B, I, p. 56). *Finta* este şi numele localităţii (jud. Dîmboviţa) unde a avut loc, în anul 1653, lupta dintre armata munteană a lui Matei Basarab şi cea moldo-cazacă, condusă de Vasile Lupu.

pentru copil"), pe care le leg de *Ţone*, *Ţonea* (vezi DOR, p. 377), *Ţon*, *Ţona* nfam actuale. Cf. bg. *Cóna* nb, *Coné* nb, *Cóno* nb, *Cónjo* nb (Ilčev), scr. *Cóna* nf, *Cónić* nfam (RJA).

Cred că tot un nume de persoană reprezintă şi *Turţ*, comună, jud. Satu Mare, atestat din secolul al XIV-lea: 1378 *Thwrch (Doc. Val.*, p. 282), 1385 *Turch (ibidem*, p. 320). *Turţ* este un derivat faţă de *Tur*, ca şi *Turda* [5].

Unţeni, sat, jud. Botoşani, este consemnat din vechime (vezi Costăchescu, I, p. 283); nu cred însă că numele localităţii poate fi legat de antroponimul *Vanţa (ibidem)*, ci de un *Unţ(e)a*, *Unţu*, de la care e format şi *Unţeşti*, sat, jud. Vaslui.

Unţ(e)a, *Unţu* sînt înrudite cu (formate cu sufixul *-t-*) *Unte* nb (DOR, p. 400), *Untea* (atestat în anul 1519: Манѣ Ѹнтѣ. DRH, B, II, p. 360, 363), (formate cu sufixele *-c/ĉ-*) *Uncu* nfam (DOR, p. 81, s.v. *Ioan* [?]); cf. *Unceşti*, sate, jud. Neamţ, Suceava, Vaslui; *Uncioaia*, înglobat în Tîrgu Jiu; *Unciuc*, sat, jud. Hunedoara, derivate de la tema *Un-*, cf. *Unică* nfam (DOR, p. 90, s.v. *Iunia* [?]).

ABREVIERI

Costăchescu	*Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, publicate de Mihai Costăchescu, I — II, Iaşi, 1931, 1932.
DOR	N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1963.
Drăganu, *Românii*	Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933.
DRH, A	*Documenta Romaniae Historica*. A. *Moldova*, volumul I (1384—1448), Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1975.
DRH, B	*Documenta Romaniae Historica*. B. *Ţara Românească*, volumul I (1247—1500); volumul II (1501—1525), Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1966, 1972.
Doc. Val.	*Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi, ediderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai, Budapesta, 1941.
Ilčev	Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969.
Kniezsa	Kniezsa István, în vol. *Magyarok és románok*, Budapesta, 1943, p. 111—313.
nb	nume de bărbat
nf	nume de femeie
nfam	nume de familie
Paşca	Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936.
Pătruţ, *Studii*	I. Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974.
Petrovskij	N. A. Petrovskij, *Slovař russkich ličnych imen*, Moscova, 1966.
pren	prenume

[5] Vezi I. Pătruţ, *Vechi toponime româneşti în Tranilvania*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 292—293.

RJA — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 şi urm.

sprn — supranume

Suciu — Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I — II, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, [1967, 1968].

RÉSUMÉ

L'auteur soutient l'existence d'un suffixe *-ţ-* dans les anthroponymes / toponymes roumains tels que : *Bonţ, Cunţa, Gherţa, Hanţa, Lenţea* etc. (cf. der. *Bonţeşti, Hănţeşti, Lenţeşti*, noms de lieux).

Noiembrie 1977

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

PREOCUPĂRI DE ONOMASTICĂ ÎN REVISTA „FAMILIA"

DE

GABRIEL VASILIU

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

Un rol important în răspîndirea şi discutarea argumentelor privitoare la formarea poporului şi limbii române l-a avut în Ardeal presa. Ion Breazu afirma: „presa din Transilvania a fost timp de un secol laboratorul uriaş al conştiinţei naţionale" [1]. Este ştiut că după 1881 în Transilvania apar peste 21 de ziare şi reviste româneşti [2], dintre ele remarcîndu-se „Familia", „Transilvania", „Tribuna". Pentru a putea scrie o istorie a lingvisticii este necesar să se parcurgă toate periodicele: „cunoaşterea ştiinţifică a istoriei, *lingvisticii* şi a literaturii, artei, filozofiei, economiei, dreptului, ştiinţelor naturii este strîns legată de cercetarea publicaţiilor periodice, deoarece acestea oglindesc frămîntarea vie, faptele şi controversele din cadrul fiecărui domeniu de cultură în dezvoltarea lui" [3]. În revistele româneşti din Transilvania, alături de studii de dialectologie, lexicologie, gramatică, apar şi articole de onomastică.

Prima lucrare de onomastică, la care se fac destul de des referiri, este cartea lui Aureliu Candrea, *Poreclele la români*, apărută la Bucureşti în 1895.

Mai devreme, în revista „Familia", apar o serie de articole de onomastică semnate de At. M. Marienescu, dovedind existenţa unor preocupări susţinute în acest domeniu. Alături de numele lui At. M. Marienescu, putem semnala articole de onomastică semnate de Zaharia Voronca şi Vasile Dumbravă. Sfera preocupărilor este atît antroponimia, discutîndu-se numele de botez şi porecla [4], numele de familie româneşti [5], cît şi toponimia [6].

În unele articole sînt prezentate materialele culese din documente, relevîndu-se importanţa numelor de familie, care „sînt caracteristica naţională a unui popor" [7]. Se constată ca o primă urgenţă culegerea şi publi-

---

[1] Ion Breazu, *Presa Transilvaniei*, în idem, *Studii de literatură română şi comparată*, vol. II, Cluj, 1970, p. 158.

[2] Liviu Maior, *Presa românească din Transilvania şi compoziţia socială a conducerii mişcării naţionale*, în „Steaua", XXVII, 1976, nr. 4, p. 5.

[3] D. Macrea, *Contribuţia publicaţiilor periodice la dezvoltarea lingvisticii româneşti*, în idem, *Studii de istorie a limbii şi lingvisticii române*, Bucureşti, 1965, p. 80.

[4] At. M. Marienescu, *Numele de botez şi proleca*, în „Familia", 1869, p. 361—362.

[5] At. M. Marienescu, *Numele de familie româneşti*, în „Familia", 1891, p. 8—10, 18, 26—29, 42, 54, 66, 78, 90, 103.

[6] At. M. Marienescu, *De originea şi antichitatea numelor geografice şi istorice*, în „Familia", 1890, p. 76—77.

[7] At. M. Marienescu, *Numele de familie...*, p. 8.

carea materialului: „Cu aceste nume avem interes istoric şi geografic şi lingvistic de a aduna numele familiare şi a le publica" [8]. Autorul, după ce explică importanţa acestor studii, dă o listă de 10 pagini cu nume de familie şi frecvenţa lor din ţinuturile: Lugoj, Oraviţa, Caransebeş. La fel va proceda şi Zaharia Voronca cu material din Bucovina [9]. At. M. Marienescu nu a rămas numai la o simplă înşirare de nume, ci a trecut şi la interpretarea lor, cu scopul de a scoate în evidenţă specificul românesc: „La noi în uzul cel mai lăţit e sufixul *-anu-* pentru a însemna pe cineva ca locuitor din atare oraş ori ţinut: Câmp > Câmpian, Munte > Muntean, Moldova > Moldovan" [10].

De aceeaşi mare importanţă sînt considerate şi numele de locuri: „Tot poporul de cultură are interes istoric şi limbistic de a studia numele geografice, adică numele munţilor, dealurilor, colnicelor, pădurilor, satelor [...] pentru că toate aceste numiri sînt documentele istorice şi limbistice" [11]. Explicarea toponimiei „cade mai mult ca oricînd în sarcina limbisticii şi [...] trebuie să corespundă esenţei obiectului şi [...] să fie dreaptă, adecă adevărată" [12]. Fiind convins de importanţa toponimiei, At. M. Marienescu întreprinde o cercetare paralelă asupra numelor de locuri româneşti nu numai din Transilvania, ci şi din Muntenia şi Moldova [13]. Următorul pas pe care îl face acest pasionat culegător de material onomastic este studierea etimologiilor, aşa cum ne-o demonstrează articolele despre Olt [14] şi Beiuş [15]. Ultimul toponim îl va discuta şi Vasile Dumbravă [16].

Prezentarea de mai sus întăreşte ideea afirmată de D. Macrea privitoare la importanţa cercetării presei, mai ales cea de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, în explicarea unor probleme de istorie a lingvisticii, impunînd o parcurgere şi a altor reviste în care se află inserate materiale similare.

Aprilie 1977

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[8] Idem, *ibidem*, p. 9.
[9] Zaharia Voronca, *Numele de familie româneşti din Bucovina*, în „Familia", 1891, p. 623—625.
[10] At. M. Marienescu, *Numirea persoanelor la etrusci*, în „Familia", 1892, p. 145.
[11] At. M. Marienescu, *De originea şi antichitatea....*, p. 76.
[12] Idem, *ibidem*, p. 77.
[13] At. M. Marienescu, *Sufixele -eşti şi -iste în numele de localităţi româneşti*, în „Familia", 1891, p. 187—189.
[14] At. M. Marienescu, *Numele rîului Olt*, în „Familia", 1897, p. 100—103.
[15] At. M. Marienescu, *Belényes, Beiuş, Beinş, Binş*, în „Familia", 1902, p. 601—604.
[16] Vasile Dumbravă, *Beiuş sau Beinş*, în „Familia", 1902, p. 553—555, 568—570.

NOTE ETIMOLOGICE

DE

IOANA ANGHEL

rédeș, -ă

DLR se bazează pe o unică atestare a cuvîntului în materialul *Atlasului lingvistic român* I, ca răspuns la întrebarea [789] *Înalt ca bradul.* La această chestiune s-a răspuns în comuna Vadul Crișului, jud. Bihor (punctul cartografic 295): *ca omu rédeș.* În DLR cuvîntul are etimologia necunoscută.

Etimonul este magh. *rendes* „normal, care este așa cum trebuie să fie", iar cuvîntul *redeș* nu trebuia să constituie articol independent în dicționar, ci un sens, și respectiv o variantă [1], a cuvîntului *rendeș, -ă* [2], înregistrat în DLR, dintr-o arie geografică învecinată. E adevărat că sensul lui *rendeș:* (despre cornute) „cu coarne lungi și drepte", pare la prima vedere foarte depărtat și de cel al etimonului (magh. *rendes)* [3] și de cel al lui *redeș.* Totuși, ambele sensuri, care s-au dezvoltat în română, se pot explica pornind de la sensul din maghiară a lui *rendes:* „normal, regulat, așa cum trebuie să fie".

rémeș, rímiș

Ambele forme s-au obținut ca răspunsuri la întrebarea [6782] din *Atlasul lingvistic român* II *Șaruri, șanțuri pe piatra morii.* În punctul 260 (Beclean, jud. Bistrița-Năsăud) s-a răspuns prin *remeș,* iar în 365 (Ciocănești, jud. Suceava) s-a răspuns prin *rimiș.*

Etimonul e săs. *Remisch* [4] „șanț, canal"; „șanț pe suprafața pietrelor morii". Și în maghiară există cuvîntul *rémes* [5], dar numai cu sensul „jghiab pe care curge făina la moară". De aceea putem presupune că acest cuvînt din terminologia meșteșugărească a morăritului a fost împrumutat din graiurile săsești de nord în română și în maghiară, independent în fiecare din aceste limbi.

Noiembrie 1977

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

[1] Dispariția lui *n* a avut loc în graiul maghiar din care a fost împrumutat cuvîntul.

[2] În nord-vestul Transilvaniei, *Rendeș* e unul dintre numele ce se dau boilor.

[3] Cf. Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen,* Budapest, 1966, s.v. *rendeș.*

[4] Cf. Krauss Friedrich, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen,* Siegburg, 1957.

[5] Cf. Frecskay János, *Mesterségek szótára. Molnármesterség,* Budapest, 1912.

ALBASTRU 'SUR'

DE

DOINA GRECU

Dacă etimonul cuvîntului *albastru*, deşi reconstituit, nu a suscitat discuţii, explicarea evoluţiei sensului său este făcută cu oarecare rezerve, ea bazîndu-se pe presupuneri izvorîte din chiar înţelesul etimonului [1] sau pe fapte de limbă de la românii sud-dunăreni [2].

Lăsînd la o parte faptul că fie şi numai răspunsurile la întrebările [1483] VÎNĂT şi [1484] ALBASTRU din ALR I arată că definirea lui *albastru* ca „o nuanţă mai deschisă a culorii « vinete »" (DA, s.v.) nu este valabilă la nivelul graiurilor, unde el înregistrează sensuri de la „alb" pînă la „foarte întunecat", materialul atlaselor lingvistice române[3] dovedeşte că pînă astăzi *albastru* şi-a păstrat, în dacoromână, sensul de „sur", iar sintagma *vînăt-albastru* (vezi nota 1) e încă vie.

În acord deplin cu afirmaţia făcută de J. André asupra dificultăţilor legate de determinarea exactă a sensului termenilor care denumesc culori [4], am lăsat la o parte atestările care nu ni s-au părut destul de concludente, în special o mare parte din cele înregistrate ca răspuns la întrebarea [1484] ALBASTRU din ALR I, prin care s-au urmărit atît termenul, cît şi sensurile lui. Deoarece termenul de referinţă folosit de anchetator pentru a stabili cît mai exact ce se înţelege prin *albastru* şi ce se înţelege prin *vînăt* (= ALR I [1843]) — în ce măsură şi în ce arii cei doi termeni sînt sinonimi sau care este diferenţa de sens între ei — este adesea, astăzi, pentru noi, ambiguu (nu lipsesc notaţii de felul „ca indigoul meu", „ca la cutia de chibrite", sau definiţii ca „bleumarin mai închis"), din răspunsurile la aceste întrebări, care par, la prima vedere, revelatoare pentru problema în discuţie, noi nu am extras material decît din cîteva puncte de la întrebarea [1484], material care ni s-a părut clar pentru documentarea sensului în discuţie. Astfel, în punctul 1 se notează că *albastru* „nu e alb de tot, e puţin alb", în 24 „(despre cai)

---

[1] „La dacoromâni [*albastru*, n.n.] pare a se fi întrebuinţat mai ales în legătură cu « vînăt »: *vînăt-albastru*, cu sensul de « vînăt, care bate în alb », adică « vînăt-deschis ». Mai tîrziu « vînăt » a fost omis şi a rămas cu acest sens *albastru* singur" (DA, s.v.).

[2] „În dialectul macedoromân, *albastiu* nu însemnează pînă astăzi altceva decît « blanchâtre » " — arată HEM, s.v., iar DA, s.v., mai moderat, precizează că „sensul original de « albui » s-au mai păstrat în aromână, unde *albastru* însemnează şi « sur »".

[3] Datele utilizate de noi sînt extrase din hărţile şi arhivele ALR I, ALR II şi NALR—*Maramureş*; pentru acesta din urmă, le mulţumim colegilor care ni le-au pus la dispoziţie.

[4] „La détermination exacte du sens des termes chromatiques rencontre donc diverses difficultés. Les unes, tenant à la nature même de la couleur et de l'organe qui la perçoit, sont d'ordre *physique* et *physiologique*. Les autres ont leur source dans les sentiments de l'individu qui deforment la vision. D'autres enfin sont dues à l'insuffisance et par suite à l'imprécision du vocabulaire, accrue par la nonchalance du sujet parlant". J. André, *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*, Paris, 1949, p. 20.

nu-s aşa albi", în 144 „suretică, alb + vînăt", unde *vînăt* înseamnă „albastru deschis" (vezi ALR I [1483]), în 156 „nu-i galben, că-i mai alburiu", în 170 „alb închis", în 190 „cam albă", în 229 „albiniu, albineţ, iar la sud-dunăreni, în 05 (= *nălbastru)* „care are păr alb cu negru", în 06 „nici alb, nici negru", în 07 „albastru-alburiu" şi în 09 (= *năzbástpu)* „albastru deschis". Exceptînd aceste două ultime puncte, menţionate de noi doar pentru că în explicare se subliniază ideea de „deschis" [5], din răspunsuri se desprinde faptul că informatorii îl apropie pe *albastru* de *alb* [6], de care îl departajează prin introducerea, într-un fel sau altul, a unei note care cuprinde ideea de „nuanţă mai închisă", adică exact ceea ce se presupune, în conformitate cu etimonul, că trebuie să fi fost sensul originar al lui *albastru*.

Răspunsurile notate la întrebarea CE NUME AU OILE DUPĂ CULOAREA LÎNII (= [5328] în ALR II şi [2302] în NALR — *Maramureş)* dovedesc că în terminologia păstoritului *albastru* şi-a păstrat pînă astăzi, în Maramureş, şi sensul etimologic. Termenul în discuţie apare, în acest material, fie denumind o anumită categorie de oi, în raport cu o anumită culoare a lînii lor (şi, de obicei, nu ca nume ce se dă oilor după culoarea lînii, fapt ce rezultă din forma nearticulată de singular, ba uneori chiar de plural, a adjectivului, iar alteori din chiar precizările informatorilor), fie în explicarea altor termeni din aceeaşi sferă semantică. Este adevărat că el nu apare glosat decît în două din punctele anchetate pentru NALR — *Maramureş* (= 231 „nici albă, nici neagră" şi 238, unde s ă r i n ă se explică prin „alţii zic *albastră*, prin Leordina — p a g ă") şi în punctul 010 *(nalbastră* „sură") ca răspuns la întrebarea [5328] din ALR II, dar nu credem că greşim generalizînd explicaţiile în acest sens şi pentru celelalte puncte în care apare termenul.

Ne atrage atenţia faptul că Tache Papahagi, care nu atestă termenul în *Graiul şi folclorul Maramureşului*, explică, în glosarul acestei lucrări, pe *alboi, -oaie (berbece alboi)*, înregistrat în Crăceşti (azi Mara), prin „*albastru*". Se pare că pentru autorul lucrării acest sens al lui *albastru* era atît de normal încît glosarea a apărut ca firească. Lucrul este posibil, căci în răspunsurile la întrebarea [2302] din NALR — *Maramureş* termenul apare de nouă ori ca denumind una din culorile posibile ale lînii oilor (în localităţile 221, 222, 226, 228, 230, 231, 232, 236 şi 239) şi de şapte ori în explicarea altor termeni referitori la culoarea lînii oilor (în 221: p r e u ş ă „*albastră*, dar roşie pe sub barbă", în 224: b r î n d u ş a „care-i *albastră* la lînă", în 226: b r e a z ă „albă pe obraz şi ea *albastră*", în 227: ţ i g a n c ă „*albastră*", în 229: b r e a z ă „care-i *albastră* şi-i puţin albă pe nas, pe cap", în 238: s ă r i n ă „alţii zic *albastră*, prin

[5] În punctele 227, 776, 835, 890, 898, 988 şi 990 în explicarea termenului e cuprinsă şi ideea de „decolorat".

[6] Nu lipsesc, din materialul înregistrat ca răspuns la această întrebare, nici puncte în care pentru *albastru* s-a notat termenul *alb* (în punctele 80, 85, 103, 278) sau un derivat al lui *(albiniu, albineţ* în 229); cît priveşte pe *alberin*, înregistrat în 96, nu-i putem preciza etimologia. Ca răspuns la întrebarea [32] OCHI ALBAŞTRI din ALR I, *albi* apare în punctele 18, 59, 75, 77, 79, 83, 85, 103 („mai *albi*, a l b o t i n i, suri"), 122, 170, împreună cu *albaştri* în 190, 215, 584, 748, cu *vineţi* în 164 şi cu *mierli* în 90 (unde informatorul nu poate preciza culoarea denumită) şi 248, iar *albocî* în 63 şi *alburii* în 158. De remarcat că majoritatea acestor răspunsuri s-au înregistrat în punctele în care la întrebarea [1484] nu s-a răspuns cu *albastru* sau în vecinătatea acestor puncte.

Leordina — p a g ă" şi 240 : z g ă r d u n ă „*albastră* şi cu zgardă albă"). Termenul a mai fost înregistrat, ca răspuns la întrebarea [5328] din ALR II, în punctele 353 (= 230 în NALR—*Maramureş)* şi 362 (= 237 în NALR—*Maramureş)* precum şi în 316, în care este însă glosat prin „curat albă" [7].

Dacă acceptăm faptul, de natura evidenţei, că în acest context nu i se poate atribui lui *albastru* sensul consemnat de dicţionare şi dacă ţinem seama că, în destul de multe puncte la această întrebare, pe lîngă *albastră* se răspunde şi cu *neagră*, *albă* (punctele 222, 228, 232, 236, 238 şi 239) sau cu termeni sinonimi (punctele 221 şi 224), ceea ce exclude eventualitatea unei posibile interpretări a lui *albastru* ca denumind una din aceste două culori [8] (iar pentru punctul 227 este exclusă interpretarea ca „alb", pentru acesta existînd alt termen), credem că, prin excludere, nu rămîne altă posibilitate decît să se considere, şi aici, că *albastru* are sensul de „sur", „sur deschis".

În acelaşi fel ar trebui interpretate şi explicaţiile ce se dau la întrebarea [1485] SUR din ALR I în punctul 518 : s e i n „la un păr suriu, altul negru, altul *albastru* etc." [9], şi la întrebarea [5541] CE NUME AU BOII DUPĂ CULORI din ALR II, unde s-a notat, în punctul 228, i a m b o r „cam *albastru*", m í ŝ c a „vînăt", şi poate chiar şi răspunsurile *pămînt albastru* (punctul 105) şi *albastru* (punctul 284) la întrebarea [5064] LOC CRETOS din ALR II.

Trebuie semnalat totodată faptul că răspunsurile la chestiunea [1233] CER ALBASTRU din ALR I, la ALR II, s.n., vol. IV, h. 1217 ALBASTRU CA CERUL şi în special la ALR I [32] şi NALR—*Maramureş*, vol. I, h. 30 (OCHI) ALBAŞTRI, ca şi la întrebarea [1521] CUM E CERUL ZIUA, CÎND E SENIN, MAI ALES DUPĂ PLOAIE? din NALR—*Maramureş* arată că *albastru*, raportat la alte sfere semantice, este înregistrat, în aceleaşi arii pentru care noi dorim să semnalăm sensul de „sur", şi cu sensul general atestat de dicţionare.

Dat fiind faptul că *albastru cu cerul* exprimă o comparaţie curentă, merită să fie înregistrat faptul că pe harta 1217 ALBASTRU CA CERUL din ALR II, s.n., vol. IV, este înregistrat, în punctul 833, *vînăt ca cucul* [10], iar, la legendă, „senin alburiu ca cerul". Aici *vînăt* trebuind să fie sinonim cu *albastru* (lucru posibil, mai ales după răspunsurile la ALR I [1483] şi [1484]), sintagma pare în evidentă similitudine semantică cu *cuc albastru*, citată de Tache Papahagi în *Dicţionarul dialectului aromân*, s.v. *albastru* şi relativ frecventă în poezia noastră populară (în *Jahresbericht*, XIII, p. 138 se citează *corb albastru!)*.

Luînd în considerare păstrarea sensului de „sur" al lui *albastru*, ar trebui, credem, reconsiderată atît explicaţia dată de DA sensului acestui

[7] Ca răspuns la întrebarea [1484], *albastru* a fost explicat prin „foarte alb" în punctul 315 şi „ca zăharu" în 174. Pentru apropierea de *alb*, vezi şi răspunsurile din punctele 1, 24, 144, 156, 170, 190, 229, citate de noi.

[8] Pentru apropierea lui *albastru* de *alb*, vezi notele 6, 7 ; la posibilitatea interpretării ca „negru" ne-am gîndit din cauza unor puncte în care, la întrebarea [1484], se înregistrează, dar nu pentru zona Maramureşului, sensul de „bleumarin", care ar putea fi asociat cu ideea de „întunecat" şi, de aci, „negru".

[9] La această întrebare apar şi explicaţii ca „nici albă, nici neagră, vine vineţie" (punctul 538), „nici vînt, nici negru" (punctul 750), „un fir alb şi unu vînăt" (punctul 860) etc.

[10] Pentru *vînăt* sensul de „sur" este consemnat în dicţionare şi frecvent în materialele atlaselor (vezi şi nota precedentă).

cuvînt în expresia *inimă albastră*, unde termenul în discuţie e considerat ca „simbolul jelii şi al tristeţii", cît şi sensul figurat de „prevestitor de rele" din *Cucule, pasăre-albastră,/Ce-mi strigi atît la fereastră*, dat de acelaşi dicţionar; în acelaşi context s-ar putea explica, poate, şi expresia familiară *cam albastru*, citată de DM.

Cît priveşte presupunerea făcută în DA că *albastru* a circulat la început în sintagma *vînăt-albastru*, materialul ALR I ne-o atestă în punctele 26 (răspuns la întrebarea [1233], care înregistrează şi *vînăt-alb* în punctul 229, *albastru-mierîu* în 269, *vînăt-mierîie* în 270, 278, 397), 30 (răspuns la întrebarea [1484]): „un părete văruit *vînăt-albastru*", 96 (răspuns la aceeaşi întrebare): „*vînăt-albastru* (sau mai) a l b e r i n" = mai albastru) şi, mai revelator, dublul răspuns din punctul 107 unde, la aceeaşi întrebare, s-a notat *vînăt-albastru* şi *vînăt-alburiu*.

★

Pentru posibilitatea existenţei unui sufix *-astru* aducem ca argument pe *bălastru*, înregistrat în punctul 27 ca răspuns la ALR II [5545], şi anume ca explicaţie a termenului m u s c u prin „cam bălastru".

Bălastru lipseşte din dicţionare, după cum lipsesc şi *alberin*, *alboc*, *albotin*, *alburin*, ba, chiar şi în DLR, *nalbastru*, înregistrat în punctul 100 ca răspuns la ALR I [31] OCHI CĂPRII şi ALR I [1484] (aici cu precizarea că are sensul de „galben"), în 166 ca răspuns la ALR I [32] OCHI ALBAŞTRI şi ALR I [1484] (dar, în acest punct în varianta *năbastru*), nu apare nici măcar ca variantă. Menţionăm că la aromâni *nălbastru* apare în 05 şi în 09 (= *năzbastpu*) ca răspuns la ALR I [1484] şi este atestat de Tache Papahagi în *Dicţionarul dialectului aromân*.

ZUSAMMENFASSUNG

Aufgrund einiger Daten aus linguistischen Atlanten, vor allem der Antworten auf die Frage [1484] ALBASTRU (blau) aus ALR I und CE NUME AU OILE DUPĂ CULOAREA LÎNII (Was für einen Namen haben die Schafe nach ihrer Wollfarbe) aus ALR II [5328] und aus NALR—*Maramureş* [2302], wird gezeigt, daß *albastru* auch im Dakorumänischen den Sinn „sur" (grau) beibehalten hat und das Syntagma *vînăt-albastru* (blau-bläulich) heute noch in den Mundarten lebendig ist.

Noiembrie 1977

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

SENS, POLISEMIE ŞI INCLUZIUNE SEMANTICĂ

DE

DOINA NEGOMIREANU

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

Ideea organizării structurate şi sistematice a limbii, ca mijloc de comunicare, a fost susţinută şi confirmată în timp prin nenumărate cercetări şi studii privind îndeosebi fonologia şi morfologia, lexicul fiind interpretat, la început, ca un compartiment refractar sistemului.

Funcţionalitatea limbii a impus atenţiei tot mai mult studiul acestuia nu ca o mulţime haotică, ci ca un ansamblu particular structurat în angrenajul general şi unitar al limbii.

În acest context, abordarea conţinutului semantic al cuvintelor se realizează nu numai din perspectiva independenţei acestui nivel, ci şi din aceea a interdependenţei lui cu celelalte planuri ale limbii [1]. Existenţa şi funcţionalitatea lexicului nu pot fi interpretate şi judecate în afara unor factori de referinţă imediaţi care privesc atît unitatea lexicală, ca element de-sine-stătător, cît şi implicaţiile ei relaţionale în lanţul sintagmatic al vorbirii.

Sensul, ca reflex lingvistic al unei realităţi obiective, este şi un corelat al statutului cuvîntului, care se defineşte simultan ca unitate lexico-semantică aparţinînd sistemului de denominaţie, vocabularului, iar ca unitate lexico-gramaticală, fiind un element de structură.

Coroborînd varietatea elementelor externe de dependinţă cu varietatea relaţiilor interne specifice, sensul reflectă într-o formulă proprie sinteza acestor referenţi diferiţi.

Constituenţii sensului, marcaţi şi în perifraza metalimbajului lexicografic, reprezintă indici asupra:

— particularităţilor semice proprii, ca unitate de sens, independentă,

— locului şi valorii sensului în micro- sau macrostructura semantică a termenului,

— relaţiilor care pot interveni pe scara paradigmatică cu alte sensuri cu valoare sinonimică sau antonimică.

Evidenţierea acestor aspecte este mult mai elocventă în limitele unui cîmp semantic, unit prin comunitatea referenţilor, ca trăsături semantice propriu-zise, şi constituit ca o motivare deductivă a unei realităţi obiective în sfera semantică.

Studiul, din această perspectivă, a unor verbe care exprimă activităţi mintale, de g î n d i r e, relevă anumite constante ale fenomenelor ca derivate ale unui regim corespunzător de existenţă şi funcţionalitate.

---

[1] Vezi Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966.

CL, anul XXIII, nr. 1, p. 77—79, Cluj-Napoca, 1978

Organizarea semică, dedusă prin procesul de dezambiguizare [2], ierarhizează, la modul general, mulțimea sememelor obținute, conform categoriilor semice [3]:

(1) sem de categorizare gramaticală, socotit ca un dat lingvistic (verbe ca *a simți, a face, a pătrunde* etc.)

(2) trăsătura semantică propriu-zisă, disociată paradigmatic (*minte* și *idee* cu sinonimele lor)

(3) sem complementar (modal, temporal, calitativ etc.).

Semul de categorizare împreună cu trăsătura semantică propriu-zisă alcătuiesc un nucleu semic.

Sub raportul corelării succesive a acestor categorii, observăm repetabilitatea unor raporturi [4], fără a le socoti stricte și imuabile.

Analiza mulțimii de sememe demonstrează prezența a două mari categorii de sensuri: (I) primare și (II) derivate. În cadrul primei categorii distingem: (1) sememe primare simple, echivalente cu un nucleu semic (de pildă, *gîndi*$_1$ [5] „a pătrunde cu mintea", *reține* „a-și fixa în minte", *pomeni* „a-i reveni în minte"), și (2) sememe primare dezvoltate (acestea formînd majoritatea): *inventa* „a produce cu mintea ceva nou", *înțelege* „a-și face o idee clară (despre ceva)" etc.

În cea de-a doua categorie se cuprind sememele a căror structură se compune dependent de sememele primare. Astfel, disociem: (1) sememe derivate simple, alcătuite dintr-un semem primar și diferite alte categorii de seme complementare (de pildă, *medita* „a gîndi îndelung", *reaminti* „a-și aminti din nou"), și (2) sememe derivate dezvoltate, formate dintr-un sens derivat simplu, articulat cu alte categorii semice suplimentare (de pildă: *discerne* „a judeca$_2$ clar și precis", *examina* „a cerceta amănunțit").

Capacitatea de incluziune este o mărime fluctuantă, repartizată neuniform la nivelul mulțimii, dependentă fiind de rangul distribuțional al nucleului semic în seriile paradigmatice identificabile în cîmpul semantic.

Lărgind investigația comparativă și asupra coeficientului de ocurență, observăm relația care intervine între sensurile lexicalizate (ca sensuri derivate), ocurența lexemului în calitate de sens primar și capacitatea de incluziune a acestuia. Convertirea ocurenței — ca stabilizare a relației

---

[2] Efectuat asupra informației semantice oferite de metalimbajul lexicografic. Cf. *Dicționarul limbii române* (DA), tom. I—II (A — Lojniță), București, 1913—1937; *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, București, 1955—1957; *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958; *Dicționarul limbii române* (DLR), tom. VI — VII, partea 1, 2, tom. VIII, partea 1, 2, tom. IX, București, 1965—1975; *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), București, 1975.

[3] Pentru discuția în jurul metalimbajului, sensului și categoriilor de sens, vezi de exemplu: B. Pottier, *Vers un semantique moderne*, în TraLiLi, Strasbourg, II, 1964, p. 108—137; E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în TraLiLi, Strasbourg, II, 1964, p. 139—186; J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966; A. Rey, *Le dictionnaires: forme et contenu*, în „Cahiers de lexicologie", VII, 1965, 2, p. 65—102.

[4] Vezi E. Coseriu, *Lexikalische Solidaritäten*, în „Poetica. Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft", I, 1967, Heft 3, p. 293—303.

[5] Cifra indică sensul lexicalizat din seria sensurilor cuprinse în microsemantica aceluiași lexem, înscrise în sfera cîmpului semantic:

gîndi$_1$ „a pătrunde cu mintea"
gîndi$_2$ „a gîndi$_1$ îndelung"
gîndi$_3$ „a gîndi$_1$ stăruitor la ceva"
etc.

sintagmatice — spre lexicalizare generează capacitatea de incluziune a sensului primar (de ex.: *a gîndi*$_1$ îndelung = *medita)* ca mărime variabilă conform articulărilor succesive de sens.

Elementul contextual implicat are o v a l o a r e net distinctă pentru acelaşi sens aparţinînd unor lexeme diferite (vezi *gîndi*$_1$ în cadrul microstructurii lui *gîndi* şi *medita)*. Faptul este mult mai edificator cu cît echivalentul este un lexem monosemantic sau polisemantic, dar cu distribuţia aceluiaşi nucleu semic scăzută (de comparat „a cerceta în adîncime" şi *aprofunda)*. Aici sensul primar derivat „*a gîndi*$_1$ asupra unui obiect din toate punctele de vedere" (= *cerceta)* dispune de un nucleu semic (= *gîndi*$_1$) cu distribuţie unică în valenţele semantice ale lui *cerceta*, dar cu o incluziune de rangul doi în *aprofunda*:

aprofunda
·|
„a cerceta în adîncime"
|
„a gîndi$_1$ asupra unui obiect..."

De remarcat că acelaşi nucleu semic, în limitele polisemantismului specific lexemului, se caracterizează printr-un grad de incluziune scăzut. De pildă, în categoria sememelor aferente lui *gîndi* sau *medita*, nucleul *gîndi*$_1$ „a pătrunde cu mintea" este invariabil ca element component; „a gîndi$_1$ îndelung", „a gîndi$_1$ profund", „a gîndi$_1$ stăruitor la ceva" ş.a.m.d.

Din perspectivele discutate, incluziunea semantică este un fenomen corelat al derivaţiei sinonimice aproximative, un dependent al distribuţiei sensului primar în structura altor sensuri şi un element necondiţionat de polisemantism; acesta din urmă poate doar să-i marcheze probabilitatea prezenţei. Descifrabil în structura sensurilor, raportul de incluziune răspunde în mod real, la nivel lexico-semantic, necesităţilor de economie şi diversitate a limbii.

Iunie 1977

Universitatea din Craiova
Centrul de ştiinţe sociale

UN CAZ DE PARALELISM SEMANTIC

DE

VALENTINA ŞERBAN

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

Tîrî şi *tîrîi* sînt verbe cu o situaţie specială în limbă, prin faptul că, avînd forme diferite, au ajuns, prin evoluţie semantică, să aibă sensuri comune. Alte cîteva verbe existente în limba română sînt asemănătoare, cu cele de mai sus, numai sub aspectul formei (cf. *pîrî* şi *pîrîi*).

Prezentînd această particularitate, verbele în discuţie au fost tratate diferit în dicţionarele limbii. Astfel, dicţionarele mai vechi (CIHAC, ŞĂINEANU, D. U., CADE, TDRG, SCRIBAN, D.)[1] înregistrează ambele forme sub cuvîntul-titlu *tîrî*, cu varianta *tîrîi* şi cu etimologia din v. sl. тръкти (cf. CIHAC, II, 412, TDRG, ŞĂINEANU, D. U., SCRIBAN, D. [2]).

În dicţionarele mai noi, DL, DM, DEX, apar ca două cuvinte separate, *tîrî* cu etimologia din v. sl. тръкти şi *tîrîi* cu trimitere la *tîrî* (în DM şi DEX).

Al. Graur, discutînd aceste verbe, conchide: „Mai prudent mi se pare totuşi să admitem că s-a petrecut o încrucişare între reprezentantul vechiului slav тръкти şi formaţia onomatopeică românească, astfel încît cele două cuvinte s-au influenţat reciproc atît în ce priveşte forma, cît şi înţelesul" [3].

Bazîndu-ne pe materialul bogat în atestări de la *Dicţionarul limbii române* (DLR) constatăm că sensul etimologic, „a zdrobi, a nimici, a distruge", este cel care apare primul în textele noastre vechi, dar aici găsim cuvîntul numai sub forma *tîrî*: *Şi cu multă slava ta tirit-ai vrăjmaşii.* PSALT. 219. *Şi ucise viile lor şi smochinele lor şi tărî tot lemnul de hotarul lor.* CORESI, PS. 292/8.

Cu sensul „a mişca (cu greu) un obiect dintr-un loc într-altul, trăgîndu-l pe jos după sine; a trage un om, un animal silindu-l să meargă", tratat în DLR ca sensul al doilea, cuvîntul este întîlnit pentru prima dată sub forma *tîrîi*, apoi şi *tîrî*: [Sfintele icoane] *le tîrîia pre mijlocul tîrgului şi le călca arzîndu-le şi scuipîndu-le.* PRAV. GOV., ap. CADE. *I-au rănit tot trupul, tîrîndu-l pre mărăcini fără milă* (a. 1675). GCR I, 222/7.

Observăm, aşadar, un paralelism semantic între cele două forme verbale, începînd cu sensul al doilea şi continuînd apoi şi cu sensurile următoare.

---

[1] Am utilizat siglele *Dicţionarului limbii române* (DLR).

[2] Consideră că *tîrăsc* este var. din *tîresc* < v. sl. *tirati, trleti.*

[3] Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 157.

Verbe de tipul lui *tîrîi*, avînd la bază o onomatopee, sînt frecvente, ele formînd un sistem în limba română *(bîrîi, cîrîi, mîrîi* etc.). Avînd în vedere această stare de lucruri, precum şi vechimea lui în limbă, *tîrîi* ar putea fi considerat cuvînt aparte, de formaţie onomatopeică. Iar din împletirea de forme şi sensuri s-ar putea deduce că el a exercitat o influenţă asupra lui *tîrî* [4]. Cît despre răspîndirea lui *tîrî* şi *tîrîi*, aşa cum reiese din fişierul *Dicţionarului limbii române*, ambele sînt cunoscute deopotrivă de vorbitori.

În cadrul sensurilor acestor verbe apar expresii, locuţiuni şi compuse, care, de-a lungul evoluţiei lor, au păstrat fie forma *tîrî*, fie forma *tîrîi*. Aşa, de pildă, expresiile: *a tîrî barca, a tîrî în noroi,* (regional) *a tîrît piciorul* apar cu forma consacrată *tîrî; tîrîi* apare în expresia regională *a tîrîi vorba;* compusele sînt numai cu *tîrîi: tîrîie-brîu, tîrîie-obiele, tîrîie-vătrai* [5].

În ce priveşte derivatele acestor verbe, ne-am aştepta ca, în dicţionarele amintite, ele să aibă o interpretare identică cu a verbului. Totuşi dicţionarele mai vechi manifestă inconsecvenţă, considerînd două cuvinte în cazul lui *tîrîş* şi *tîrîiş* (CADE, SCRIBAN, D.), *tîrîtor* şi *tîrîitor* (SCRIBAN, D.); la CADE însă *tîrîitor* este interpretat ca variantă a lui *tîrîtor*.

Aşa cum reiese din materialul DLR, nici unul dintre derivate nu mai păstrează sensul etimologic, iar celelalte sensuri apar reprezentate unele printr-o formă, altele prin alta. De pildă, ca adverb cu sensul „tîrîndu-se pe jos, abia mişcîndu-şi picioarele de oboseală, de slăbiciune etc.", cuvîntul este atestat numai sub forma *tîrîş*, începînd cu textele noastre vechi pînă la cele actuale, dealtfel ca şi în locuţiunile adverbiale *tîrîş-grăpiş, pe tîrîş, cu tîrîşul*. De asemenea, unele sensuri regionale există numai pentru forma *tîrîş*. La *tîrîtor*, din patru sensuri trei sînt reprezentate numai de această formă. Abstractul verbul *tîrît* cu sensul de „tîrîre" are atestări numai pentru *tîrîit*. Tot aşa unele sensuri de la *tîrîtură* există numai sub forma aceasta, după cum altele sînt reprezentate numai de forma *tîrîitură*.

Luînd în considerare aceste date, înclinăm să credem că avem de-a face cu două verbe separate : *tîrî* din v.sl. тръкти şi *tîrîi* ca formaţie onomatopeică.

RÉSUMÉ

Dans cet article l'auteur apporte des preuves en ce qui concerne le fait que *tîrî* et *tîrîi* sont deux mots indépendants (*tîrî* < v.sl. тръкти et *tîrîi* mot onomatopéique).

Mai 1977

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[4] Cf. *ibidem*.

[5] Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească (I)*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 4, p. 407.

LAT. *GRUMUS* ÎN ROMÂNĂ ŞI ÎN LIMBILE ROMANICE (II)

DE

TEOFIL TEAHA

În prima parte a articolului de faţă * am arătat că urmaşii lat. *grumus* şi ai derivatului său *grumulus* se păstrează pînă astăzi în cîteva arii lingvistice laterale, arhaice ale limbii române. Ei cunosc în prezent o întrebuinţare relativ redusă, o circulaţie tot mai restrînsă în spaţiu.

O examinare cît de sumară a situaţiei lui *grumus* în restul limbilor romanice ne va permite să remarcăm, de la bun început, că el se bucură de o largă răspîndire pe întreg teritoriul Romaniei occidentale.

Prin publicarea atlaselor lingvistice romanice dispunem astăzi de hărţi lingvistice comparative cu ajutorul cărora putem examina atît răspîndirea în spaţiu, cît şi evoluţia semantică a lui *grumus* în aproape toate limbile romanice. Cu siguranţă că o despuiere sistematică şi exhaustivă a acestor atlase ar îmbogăţi simţitor cunoştinţele noastre asupra termenului. Aceasta cu atît mai mult cu cît se ştie că dicţionarele n-au putut folosi încă datele noi oferite de atlasele lingvistice publicate sau în curs de publicare. Este suficient să ne referim, de exemplu, la REW, care necesită astăzi multe revizuiri şi adăugiri.

În italiană *grumus* şi *grumulus* sînt bine reprezentaţi, avînd şi numeroase derivate care confirmă vitalitatea lor[1]: *grumo (-u), grumolo, grumoso (-u, -a)* etc. *Atlasul lingvistic italian* (AIS)[2] completează aceste date. Iată cîteva exemple: *grüm* (pct. 153 în Piemont) — AIS 1420: *La zolla (Erdscholle — motte de terre); grum* (pct. 326 în Friul) şi *grümioć* (pct. 175 în Piemont) — AIS 1399: *Il mucchio di feno (Heuhaufen — tas de foin); pàra sot al fen in grum* (pct. 326 în Friul), *ingruma l fen* (pct. 318 în Friul şi pct. 368 în Istria), *ingrumálo* (pct. 397 în Istria) — AIS 1398*: *Heuhaufen machen* (ammucchiare il feno, ammucchiarlo); *e kul altro va ingrumá* (pct. 397 în Istria), *e te yngrómi* (2),... *ingrumá le entrade* (pct. 398 în Istria) — AIS 1444: *Uno semina, l'altro raccoglie (Der eine säet, der andere erntet — l'un sème, l'autre récolte).* O formă aproape identică întîlnim şi în dialectul istroromân: *nayrnui*, /na/ *yrnit pemîntu*: pct. 02 (ALR II, s.n., h. 101, 102).

Atlasul lingvistic friulan (ASLEF)[3] întregeşte şirul exemplelor, confirmînd totodată păstrarea în italiană a sensului care exista în latină: *grum di cére dal fark, grum dal fark, grumi* (pl.) *de tera, grumas* (pl.) *da la talpina, grun de la solvéra* (ASLEF 233: *Rumata (taupinière, Maulwurfhügel).*

---

* Vezi „Cercetări de lingvistică", XXII, 1977, nr. 2, p. 235–238.

[1] Cf. REW 3889, 3887; G. Devoto, *Avviamento alla etimologia italiana. Dizionario etimologico*, Firenze, 1967.

[2] K. Jaberg und J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Zofingen, 1928–1940.

[3] G. B. Pellegrini, *Atlante storico linguistico etnografico friulano*, Udine, 1972–1974.

Cu înţelesul de „cîrd, stol, ceată, mulţime, grup", pe care le-am înregistrat în română, se întîlnesc şi în italiană, îndeosebi în Friul, forme ca: *grum (de fede)*—AIS 1072: *Il branco di pecore (Schafherde — troupeau de moutons); un grum di vaci* —AIS 1189: *Una mandra di vache (Kuhherde — troupeau de vaches); grum, grum (di piores, di fei, di fedes)* —ASLEF 272: *Gregge, branco* (troupeau de moutons); *un grum de ave, grumo, grun* (pct. 318, 327, 338, 359, 365 din Friul) —AIS 1155: *Lo sciame (Schwarm — essaim); grum di as* (pct. 2, 23, 83, 193, 196) —ASLEF 289: *Sciame di api* (essaim).

În dialectul toscan întîlnim şi pe reprezentantul lui *grumulus: grúmolo* (pct. 534, lîngă Florenţa) — AIS 1366*: *Das Herz (il grumolo, la parte più tenera del cavolo).*

Pentru sardă este atestată forma *grumu* „grumo, coagulo di sangue", fiind considerată ca un împrumut din italiană [4].

În provensală şi franceză, *grumus* cunoaşte o evoluţie semantică prin care se distanţează nu numai de sensul din latină, ci, în bună parte, şi de sensurile întîlnite în italiană. Dicţionarele consemnează formele *grum, grumeau, grumel* şi derivatele: *grumeler, grumeleux, grumelure, engrumeler, grumillon* [5]. *Atlasul lingvistic al Franţei* (ALF) [6] înregistrează pentru provensală forma *grumo*, cu sensul de „larme" (ALF, h. 1840), iar în atlasele lingvistice regionale (ALLy [7], ALMC [8], ALG [9]) se întîlnesc frecvent, într-o zonă compactă cuprinzînd aproape întreg sudul Franţei, formele: *grumeau, grumó, grumens, grumos* etc. care desemnează „les petites boules dures qui se produisent dans une sauce, dans la bouille de maïs mal faite, ou dans une pâte de farine" (ALLy, h. 610; ALMC, h. 1107; ALG, h. 1306).

Trecînd dincolo de Pirinei constatăm că şi în catalană *grumus* este bine reprezentat. În *Atlasul lingvistic al Cataloniei* (ALC)[10] întîlnim formele *grumo* şi *grumi*. Sensul este identic cu cel din dialectul toscan (ALC, h. 405: *Una capça de bròquil).*

Pentru spaniolă, *Atlasul Andaluziei* (ALEA) [11] atestă, în vestul Spaniei, atît existenţa lui *grumus: grumo* -ALEA, h. 327: *Cogollo (de la col y en general de las hortalizas) (Herz vom Kohl — coeur de chou)*, cît şi a diminutivului *grumulus* (>* *grumellus): grumélo* —ALEA, h. 297: *Seta (Pilz, champignon).* Dicţionarele[12] înregistrează formele: *grumo, gromo* „parte de un liquida que se coagula": *grumo de sangre, grumo de leche; grumull* „grumo de la leche"; *grumoso* „lleno de grumos".

[4] Vezi M. L. Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, vol. I, Heidelberg, 1960.

[5] Cf. REW 3887; O. Bloch et W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, 2e édition, Paris, 1950; A. Dauzat, J. Dubois, H. Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964; Loui Alibert, *Dictionnaire occitan-français d'après les parlers languedociens*, Toulouse, 1965.

[6] J. Gilliéron et E. Edmont, *Atlas linguistique de la France*, Paris, Champion, 1902—1910.

[7] P. Gardette, *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, Lyon, 1950—1956.

[8] P. Nauton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, Paris, 1957—1961.

[9] J. Séguy, *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, Paris, 1954—1966.

[10] A. Griera, *Atlas lingüístic de Catalunya*, Barcelona, 1923—1964.

[11] M. Alvar, *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía*, Granada, 1961—1965.

[12] Cf. REW 3889; *Diccionario de la lengua española* (Real Academia Española), Madrid, 1956; J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Berna, 1954—1957; V. García de Diego, *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid, 1955.

În portugheză [13] sînt consemnate formele : *grumo*, *grumelo*, *grumulo* „grumeau", *grumoso* „grumeleux, en grumeaux", *grumar*, *grumear* „mettre en grumeau".

Din această succintă analiză rezultă că, în timp ce în română urmaşii lat. *grumus* persistă doar în cîteva arii lingvistice laterale, arhaice, dimpotrivă, în celelalte limbi romanice ei se bucură de o largă răspîndire pe întreg teritoriul Romaniei occidentale. Reţinem, de asemenea, că în timp ce în română şi, în bună parte, şi în italiană *grumus* şi-a păstrat, în întregime, sensul avut în latină, în restul Romaniei, deşi cu o vitalitate mai pronunţată, el cunoaşte evoluţii semantice diferite.

Aprilie 1977

Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice
Bucureşti, str. N. Beloiannis, 25

[13] Cândido de Figueiredo, *Dicionário da lingua portuguesa*, Lisboa, 1951 ; I. Almeida Costa, A. Sampaio e Melo, *Dicionário da lingua portuguesa*, 5ª ed., Porto, 1970.

UN ORIGINAL SLAV ŞI DOUĂ TRADUCERI CORESIENE

DE

STELA TOMA

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

Observaţiile noastre privesc *Psaltirea slavo-română* a diaconului Coresi, tipărită la 1577, şi *Psaltirea slavo-română* a lui Şerban Coresi, tipărită — după ultimele cercetări — la 1589.

Dacă pe parcursul discuţiei este amintită şi *Psaltirea românească* de la 1570, este pentru că specialiştii recunosc în *Psaltirea slavo-română* de la 1577 (textul românesc) o recopiere a *Psaltirii româneşti.*

La cîţiva ani după ce Coresi scosese de sub teascurile tiparniţei din Braşov *Psaltirea românească* (1570) publică o ediţie bilingvă a psalmilor, intercalînd textul slavon cu cel românesc.

Fiind o carte destinată cultului religios, *Psaltirea* de la 1570, pusă la îndemîna românilor de Coresi, constituia prin apariţia ei, deci prin ideea care a generat-o, un adevărat act de cultură : „Deaca văzuiu că mai toate limbile au cuvîntul lu Dumnezeu în limba lor", declară Coresi în epilogul lucrării sale, „numai noi rumânii n-avăm, şi [...] întru besearecă mai vîrtos cinci cuvinte cu înţelesul mieu să grăiesc ca şi alalţi să învăţ, decît untunearec de cuvinte neînţelease într-alte limbi".

Cu şapte ani mai tîrziu, tipărind *Psaltirea slavo-română*, Coresi împlineşte o altă lacună, care se datora tot mai puţinei cunoaşteri a slavonei din partea preoţilor, ale căror cărţi de cult circulau, mai ales, în această limbă. Astfel, în partea finală a *Psaltirii slavo-române*, din 1577, repetînd epilogul *Psaltirii* din 1570, Coresi subliniază scopul urmărit prin prezentarea bilingvă a lucrării sale : „Dérept aceaia, fraţii miei preuţilor, scrisu-v-am aceaste Psăltiri cu otveat, de-am scos den psăltirea sîrbească pre limba rumânească, să vă fie de înţelegătură şi grămăticilor".

Acelaşi text biblic, cu acelaşi text slav, dar într-o versiune românească destul de diferită pe alocuri de forma prezentată la 1577 de diaconul Coresi, este tipărită de fiul său, Şerban Coresi, în 1589.

Specialiştii care s-au preocupat de problema traducerii psalmilor au înclinat, în marea lor majoritate, spre un original slavon.

Către sfîrşitul sec. al XIX-lea, V. Mangra se întreba : „Oare făcut-a el [Coresi] traducerea românească a *Psaltirii* după textul slavon, ori după *Septuaginta*, şi de cel slavon se va fi folosit numai spre a se ajuta în construirea frazei române, precum probabil se va fi folosit şi de *Vulgata*, ceea ce pare explicat prin numărul cel mare de cuvinte neolatine de o parte, cît şi slavone literare" [1]. Iar mai departe, V. Mangra presupune că, „moştenind de la părinţii săi cultura elină, Coresi va fi fost mai îndemînatec a traduce din limba greacă decît din cea slavonă. Şi însemnarea de la sfîrşitul *Psaltirii slavo-române*, unde zice că « a scos den psăltirea sîrbească pre limba rumânească... » o face cu scop, ca să cîştige mai mare auctori-

[1] În „Tribuna", Sibiu, VII, 1890, nr. 268, p. 1072.

tate canonică cărții, ori doară pentru că a făcut în textul românesc, tipărit deja, oarecare schimbări și adaptări după textul slavon?"[2].

Al. Rosetti, bazîndu-se pe investigații largi legate de această problemă, atunci cînd comentează apariția textelor bilingve, arată că textul slavon alăturat textului românesc servea „desigur la justificarea versiunii românești pentru a arăta că ea este canonică. Coresi a procedat la fel, alternînd tipăriturile românești cu cele slave [...], pentru a risipi bănuiala de erezie" [3].

Ce text anume a stat la baza traducerii psalmilor nu s-a stabilit încă cu precizie.

Dacă ar fi să considerăm cu certitudine că traducerile psaltirilor coresiene s-au efectuat după texte slavone, ar trebui să excludem total ideea altor izvoare. Or, în stadiul actual al cercetărilor care privesc acest domeniu, atîta timp cît nu s-a efectuat, încă, o riguroasă confruntare a tuturor textelor care ar fi fost posibil să circule în acea perioadă și care ar fi putut să fie mai la îndemîna tipografului doritor să redea textul biblic „pre limba rumânească", dată fiind dispunerea textului slavon cu cel românesc, nu putem decît să încercăm să constatăm gradul de similitudine sau de diferențiere dintre cele două texte.

G. Mihăilă s-a pronunțat categoric că „între textul slavon și cel românesc din manuscrisele și tipăriturile bilingve există o corespondență perfectă sau aproape perfectă, în sensul că textul slav este originalul celui românesc" [4].

Nu știm în ce măsură cercetările întreprinse pe cele două texte ale psaltirilor coresiene slavo-române (1577—1589) vor susține afirmația respectivă. Verificarea minuțioasă a corespondențelor textului slav în limba română, sperăm să preocupe, într-un viitor apropiat, pe specialiștii slaviști, care, cu competența pregătirii lor, vor putea clarifica nu numai atît de controversata idee a „originalului" acestor scrieri, ci, în același timp, vor putea facilita numeroase studii privind limba acestor texte.

Cu prudența pe care ne-o impune situația relatată mai sus, observațiile pe care ne permitem să le facem în continuare au pornit de la realitatea că ambele psaltiri slavo-române coresiene (1577—1589) au textul slav intercalat cu cel românesc și, deci, acesta din urmă reprezintă fidel originalul.

S-a afirmat, adesea, că, datorită sărăciei lexicului românesc în acea perioadă, un singur cuvînt românesc traducea mai mulți termeni slavi.

În studiul consacrat lexicului *Psaltirii Scheiene*, I. A. Candrea sublinia drept cauză principală a acestei sărăcii a lexicului textelor rotacizante: „lipsa de cultură a traducătorilor, care, neputînd găsi corespunzătorul românesc al unui cuvînt slavon, îl transcriau de-a dreptul pe acesta sau tălmăceau cîte 10—12 termeni diferiți printr-un singur cuvînt românesc" [5].

Psaltirile coresiene nu transcriau, însă, toate „de-a dreptul", în egală măsură, termenii slavoni și nici nu pot fi învinuite de o prea mare sărăcie

---

[2] *Loc. cit.*, p. 1073.

[3] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 650.

[4] G. Mihăilă, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972 p. 248.

[5] I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVI traduse din slavonește*, vol. I, *Introducere*, București, 1916, p. CCXXVIII.

a vocabularului; psaltirile respective înregistrează, în plus, aproximativ 400 de unităţi lexicale, faţă de *Psaltirea Scheiană*.

Cazul citat de I. A. Candrea, cu traducerea mai multor termeni slavi printr-un singur termen românesc, poate fi uşor exemplificat, după parcurgerea concomitentă a textului slavon şi a celui românesc, din cîteva pagini ale psaltirilor coresiene.

S-ar părea, totuşi, că *Psaltirea slavo-română* de la 1589 face dovada fenomenului invers celui discutat mai sus, adică oferă probe care îndreptăţesc pe cercetător să vorbească de o „îmbogăţire" a vocabularului faţă de psaltirile anterioare, folosind pentru un singur cuvînt slav mai mulţi termeni româneşti.

Uneori, însă, ultima versiune coresiană a psalmilor se dovedeşte a fi mai apropiată de textul slav decît versiunea din 1577.

Cu toate acestea, observaţia care se impune în urma confruntării celor două traduceri coresiene, care se înfăţişează cititorilor ca fiind corespondentele unui singur text slavon, este aceea că *Psaltirea slavo-română* de la 1589 se prezintă într-o limbă mai cursivă, cu o topică, pe alocuri, net detaşată de tipare străine, cu mai puţine forme perifrastice la verbe şi, îndeosebi, cu un vocabular care înregistrează, în plus, peste 200 de unităţi lexicale faţă de cele aproximativ 1750 cu care vehiculează *Psaltirea slavo-română* de la 1577.

Am încercat în rîndurile de mai sus să punctăm numai cîteva dintre întrebările pe care şi le pune cercetătorul în faţa celor două traduceri coresiene: 1) un original slav stă la baza psalmilor tipăriţi de Coresi?; 2) acelaşi original a stat sub ochiul traducătorului *Psaltirii româneşti* de la 1570, al traducătorului *Psaltirii slavo-române* de la 1577 şi al traducătorului *Psaltirii slavo-române* de la 1589?; 3) diferenţele dintre psaltirea de la 1577 şi cea de la 1589 reprezintă rezultatul evoluţiei limbii în cele aproximativ două decenii cît s-au scurs între prima apariţie a psaltirii în limba română şi ultima psaltire coresiană, sau traducătorul psaltirii lui Şerban Coresi a avut alt original şi fiul diaconului a copiat după ediţia tatălui său intercalarea textului slavon cu cel românesc al psalmilor?

Oricare ar fi răspunsul la aceste întrebări, nu trebuie să scăpăm din vedere „conştiinţa" lui Coresi că prin traducerile puse la îndemîna românilor săvîrşea un act de cultură; căci ce altceva voia să spună scribul în cele trei rînduri strecurate la sfîrşitul psalmului 76, deci, la jumătatea cărţii, care avea 150 de psalmi, prin cuvintele: „Cu ajutoriul Domnului dospiiu în mijlocul luminateei carte mai dulce de miiarea şi strediia"?

Declaraţia respectivă nu face parte din textul biblic şi, după cum se vede în facsimilul ediţiei noastre [6], este detaşată de sfîrşitul psalmului 76; apare numai în psaltirile coresiene şi nu traduce nici un text slav. După informaţiile noastre, se pare că a scăpat atenţiei specialiştilor care s-au ocupat de aceste texte şi, ca atare, ar trebui inserată, pe viitor, alături de epilogurile şi prefeţele care însoţesc traducerile, drept „profesiune de credinţă".

Iunie 1977

Institutul de lingvistică Bucureşti,
str. Spiru Haret, 12

[6] *Coresi. Psaltirea slavo-română — 1577, în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*, text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1976, p. 323.

SUBSTANTIVE CU DUBLĂ FUNCȚIE

DE

D. BEJAN

Ca și pronumele sau adverbele relative, uneori și substantivele (al căror loc este în subordonată)[1] pot cumula două funcții sintactice: una față de regenți din supraordonate, alta față de regenți din subordonate.

1. Funcțiile sintactice față de regenți din supraordonate sînt realizate, de obicei, prepozițional.

Observație: Situații ca cele ce vor urma nu se prea întîlnesc în textele literare, dar ele pot să apară în limbajul curent ca formulări spontane, avînd avantajul că, la nivelul structurii de suprafață, sînt mai concentrate și, într-un fel, mai economice. La fel, în toate situațiile ce vor urma, substantivele sînt însoțite de adjective relative *(cîți, cîte, care, ce).*

Pot fi ilustrate cu exemple aproape toate părțile de propoziție. Iată cîteva: atribut *(A început discuția* **despre** *cîte* **kilograme** *se pot obține la un hectar; Aceasta este o dovadă* **de** *cîtă* **tragere** *de inimă ai);* complement direct *(I-a primit* **pe** *cîți* **oameni** *au venit);* complement indirect *(Nu mi-au ajuns bomboanele* **la** *cîți* **copii** *au fost aici; Mă gîndesc* **la** *ce* **greutăți** *vom avea de întîmpinat);* complement de agent *(Tablourile sale au fost apreciate* **de** *cîți* **oameni** *le-au vizitat);* complement circumstanțial de loc *(Poți să te plimbi* **pe** *care* **stradă** *vrei);* complement circumstanțial de timp *(Se plimbă* **pe** *ce* **vreme** *se nimerește);* complement circumstanțial de cauză (**Pentru** *cîte* **absențe** *a avut, n-a fost admis la examen);* complement circumstanțial instrumental *(Poți să scrii* **cu** *cîte* **creioane** *ai);* complement circumstanțial de relație *(Au discutat* **referitor la** *ce* **metode** *vor aplica)* etc.

Observație: Credem că în exemple ca cele de mai sus prezența substantivului are și rolul de a înlătura o anume confuzie și omonimie contextuală, care s-ar produce fără prezența acestuia. Astfel, între contextele *Mă gîndesc la cîte greutăți vom avea de întîmpinat* și *Mă gîndesc la cîte vom avea de întîmpinat,* este o deosebire în ceea ce privește precizia exprimată de ele. Primul e mai precis, concretizat, al doilea e mai vag, prin *cîte* putîndu-se înțelege mai multe lucruri.

2. Funcțiile sintactice din subordonate ale substantivelor se reduc la subiecte și complemente directe.

3. Adjectivele relative din fața substantivelor fac și ele parte din subordonate. Cazul lor se orientează după cazul sau după ambele cazuri

[1] Pentru dubla funcție a pronumelor și adverbelor relative, vezi articolul Valeriei Guțu, *Propoziții relative,* în SG, II, 1957, p. 161—173.

ale substantivului. Astfel, *cîte* din *A fost apreciat după* **cîte** *tablouri a pictat* este de două ori în acuzativ, întîi pentru că substantivul are prepoziția *după*, orientat, prin ea, spre regentă, și, în al doilea rînd, pentru că același *tablouri* e în acuzativ față de verbul din subordonată. Sau *cîți* din *Nu mi-au ajuns bomboanele la* **cîți** *copii au fost aici* este în acuzativ și nominativ, acestea fiind cele două cazuri ale substantivului *copii* (ca acuzativ, orientat către regentă, iar ca nominativ, orientat către subordonată).

4. Normal că cele două funcții sintactice ale substantivului apar ca atare numai la nivelul structurii de suprafață, asemenea exprimări avînd avantajul că sînt mai concentrate. La nivelul structurii de adîncime, substantivul își are locul în regentă, iar relativul în subordonată, devenind pronume. Astfel, *Mă gîndesc* **la** *cîte* **greutăți** *vom avea de întîmpinat* se poate transforma în : *Mă gîndesc* **la greutățile cîte (pe care)** *le vom avea de întîmpinat.*

RÉSUMÉ

Parfois les substantifs, dont la place ordinaire est en subordonnée, peuvent avoir, outre leur fonction syntaxique dans la subordonnée respective, aussi une deuxième fonction syntaxique par rapport aux mots régissants qui se trouvent dans la régente. Il s'agit de constructions spontanées au niveau de la structure de surface de la langue. On peut fournir des exemples pour presque tous les termes de la proposition. Dans tous les cas, les substantifs de la subordonnée sont accompagnés par des adjectifs relatifs *(care, ce, cîți, cîte)*. D'ordinaire, les fonctions syntaxiques du substantif par rapport aux mots régissants se réalisent par des prépositions.

Aprilie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DESPRE SINTAXA RELATIVULUI *CARE*

DE

FRIEDA EDELSTEIN

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

0. În comparație cu alte adjective pronominale, relativul *care* prezintă puține ocurențe. Așa se explică faptul că în majoritatea lucrărilor de specialitate numărul exemplelor ce ilustrează sumarele mențiuni teoretice este foarte mic [1].

1.0. Slaba frecvență a relativului *care* folosit ca adjectiv se datorează faptului că posibilitatea angajării sale prin acordul în gen, număr și caz cu substantivul din cadrul propoziției de care aparține [2] este limitată prin caracterul sintactic condiționat al poziției sale adjectivale; folosirea lui presupune următoarele situații:

1.1. R e p e t a r e a în cadrul propoziției relative a t e r m e n u l u i r e g e n t al relației interpropoziționale respective [3]:

(a) din considerente de claritate:

— fie că, între *Tr* și subordonata relativă fiind intercalate alte propoziții sau părți de propoziție, contextul ar permite ca un alt substantiv decît cel determinat de propoziția atributivă să fie interpretat ca *Tr:*

Iar în scurtă vreme au și sosit veste de la soltanul la saraschériul, **care soltan** *era între Buh de strajă.* NECULCE, L. 358/16; cf. și ANTIM, P. 78/18, 99/10; COSTIN, O. 47/5; PRAV. COND. 96/30 etc. [4].

---

[1] Vezi, de exemplu, A. Scriban, *Gramatica limbii românești*, Iași, 1925, p. 96; H. Tiktin, *Gramatica română*, București, 1945, p. 69, 82; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 393—394; *Gramatica limbii române*, I², Edit. Academiei R.S.R., București, 1966, p. 163—164; Iorgu Iordan — Valeria Guțu Romalo — Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 147 (se precizează că adjectivele relative sînt „rar folosite"); *Limba română contemporană*, I, Edit. didactică și pedagogică, București, 1976, p. 266.

O tratare mai amplă găsim la Elsa Nilsson, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne*, Lund, [1969], p. 12—14 (autoarea dă un număr relativ mare de citate pentru a ilustra afirmația; „Nous avons des exemples où « *care* + substantif » fonctionne comme s u j e t, comme o b j e t et comme r é g i m e d e p r é p o s i t i o n"). Cf. și p. 147—148.

[2] Termenul său regent (intrapropozițional); prescurtat, în continuare, *Ta.*

[3] Prescurtat, în continuare, *Tr.* Cu privire la termenii „inter-" și „intrapropozițional", vezi D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 29.

[4] A b r e v i e r i: ANTIM, P. = Antim Ivireanul, *Predici*, București, 1962; CANTEMIR, HR. = Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, Bucureșci, 1901; COSTIN, O. = Miron Costin, *Opere*, [București], 1958; CREANGĂ, O = Ion Creangă, *Opere*, [București, 1953]; CRON. MUNT. = *Cronicari munteni*, I—II, București, 1961; DRAGOMIR, VL. = Silviu Dragomir, *Vlahii și mortacii*, Cluj, 1924; NECULCE, L. = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, [București], 1955; PRAV. COND. = *Pravilniceasca condică, 1780*, [București], 1957; URECHE, L. = Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, [București, 1958]; VARLAAM, C. = Varlaam, *Cazania*, 1643, București, [1966].

El stătea în închisoarea aceea de la Versailles, în care-l adusese soarta, şi **care Versailles** *era în afară de Franţa.* IORGA, CONV. LIT., 1939, 279 [5].

— fie că relativul cade prea departe de *Tr* pentru ca, fără repetarea acestuia, dependenţa subordonatei de el să fie destul de evidentă :

Mers-au la cetatea Mediiaşului, tăbărînd acolo, **la care cetate** *făcut-au saşii ospăţ craiului.* CRON. MUNT. II, 47/33 ; cf. şi 43/31 ; CANTEMIR, HR. 234/16.

(b) ca fenomen de redundanţă (uneori emfatic) :

Au pus tabăra [...] *unde cade apa Smotriciului,* **care apă** *vine pre la Cameniţă.* COSTIN, O. 105/36 ; cf. şi 134/17, 177/9 ; CRON. MUNT. II, 47/36, 278/32 ; 334/30 ; ANTIM, P. 100/1 ; PRAV. COND. 62/2, 94/2 etc.

Apoi ie mursa aceea şi iute se duce de o toarnă în fîntîna din grădina Ursului, **care fîntînă** *era plină cu apă pînă la gură.* CREANGĂ, O. 201/21.

Observaţii: 1. *Tr* poate fi repetat la alt număr :

Hotărîrea [...] *să se facă înaintea* **cadiului** *de Giurgiu,* [...] **care cadii** *ai Giurgiului sînt datori* [...]. TES II, 309, apud DA, s. v. *care.*

2. Substantivul cu care se acordă în caz adjectivul relativ poate fi o reluare sinonimică a lui *Tr*, acoperind în parte sau în întregime sensul lexical al acestuia :

Spre Moldova, **care ţară** *ajunsese din nou bază de operaţiune.* NISTOR, 124 [6].

3. Frecvenţa întrebuinţării adjectivale a relativului este micşorată prin tendinţa limbii contemporane de a reactualiza funcţiunea atributivă a propoziţiei relative (funcţiune slăbită prin repetarea lui *Tr*), plasîndu-l pe *Tr* repetat — ca apoziţie — în propoziţia regentă, în faţa relativului, care îndeplineşte astfel rolul de pronume : *El stătea în închisoarea aceea de la Versailles, în care-l adusese soarta,* **Versailles,** *care era în afară de Franţa.*

1.2. „Legătura relativă" (adjectivul relativ echivalează cu o conjuncţie coordonatoare + un adjectiv demonstrativ) :

Au omorît un om, **din care pricină** *orăşenii nu le-au mai permis să ierneze pe teritoriul lor.* DRAGOMIR, VL. 6/22.

Fenomenul este bine documentat în literatura veche religioasă, la cronicari şi în texte juridice (cf., de exemplu, VARLAAM, C. 6/3 ; ANTIM, P. 77/30, 78/6, 79/11 ; URECHE, L. 68/25, 78/31, 179/16 ; COSTIN, O. 83/12, 83/23, 115/33, 118/23 ; NECULCE, L. 333/25 ; CANTEMIR, HR. 239/33 ; CRON. MUNT. I, 15/18, 107/22 ; II, 40/8 ; PRAV. COND. 114/4 etc.). În limba modernă, atestat mult mai rar — după cum am mai arătat [7] —, el se întîlneşte mai ales în formulări ca : *din care cauză* (sau *pricină) ; care lucru ; care nume ; în care timp* (sau *răstimp) ; (cu) care ocazie* etc. Substantivul *(Ta)* rezumă de cele mai multe ori propoziţia precedentă.

1.3. „Inversiunea relativă". Dacă în scopul relevării ei, propoziţia relativă precedă regenta, *Tr* poate fi trecut, cu toate determinările sale, din propoziţia regentă în cea relativă. Ca urmare a acestei inversări, relativul devine adjectiv, acordat în gen, număr şi caz cu substantivul

---

[5] Elsa Nilsson, *op.cit.*, p. 12, semnalează repetarea antecedentului în acest exemplu.

[6] Citatul figurează la Elsa Nilsson, *op.cit.*, p. 12, ca exemplu pentru „« *care* + subst. » employé comme s u j e t" ; vezi *ibidem* şi citatul din Dragomir, 33.

[7] *Despre „legătura relativă" în limba română,* în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 339. Elsa Nilsson, *op.cit.*, p.13—14, citează asemenea exemple de „*care*+ subst.", fără să semnaleze fenomenul „legăturii relative".

postpus lui, fiind determinantul acestui substantiv, care ajunge să deţină funcţiunea sintactică ce i-ar fi revenit relativului ca pronume; *Tr* devine deci *Ta*.

Fenomenul este frecvent în limba latină [8]:

Quae civitates *commodius suam rem publicam administrare existimantur, habent legibus sanctum* [...]. CAESAR, *B. G.*, 6, 20, 1 (sc. *civitates, quae ... existimantur, habent...*).

Aceeaşi inversiune este atestată şi în texte vechi româneşti:

În **care zi** *a eşit Lot din Sodoma, a ploat foc.* EV., ed. 1894, LUCA, 17, 29, apud TDRG, s. v. *care* (*„în ziua în care a ieşit ..."*).

Carii domni *şi* **sfetnici** *era în partea crăiesei îndată au răpedzit după soli.* COSTIN, O. 280/28.

Care muiare *va fura pe bărbatu-si să nu aibă certare.* PRAV. 181, apud DA, s. v. *care*.

Dacă substantivul are în topica neinversată funcţiunea de complement direct sau indirect, în cazul inversiunii el trebuie reluat în propoziţia regentă printr-o formă neaccentuată a pronumelui personal: **Pe care boieri** *îi aflasă c-au fostu sfetnici la rădicarea ţărîi asupra tătîne-său, lui Alecsandru-vodă, încă nu* **le** *prè căuta cu bine.* NECULCE, L. 39/25; cf. şi 106/11, 220/19.

Care *cereri nu le priimea, cum spun cei ce au fost acolo, era cu cale să nu* **le** *priimească.* CRON. MUNT. II, 281/12.

Sporadic „inversiunea relativă" apare şi în traducerea unor documente (probabil în scopul menţinerii coloritului arhaic al originalului):

Care *vlah are sat să slujească cu uncia.* DRAGOMIR, VL. 18/18 [9].

În unele gramatici figurează pentru ilustrarea rolului adjectival al relativului exemple de acest tip:

Care mere *vor cădea, ale tale să fie.* SCRIBAN, GRAM. 96.

Care bucată *nu-ţi place, dă-o înapoi.* TIKTIN, GRAM. 82.

Atît la A. Scriban, cît şi la H. Tiktin găsim menţiunea: „Substantivul determinat poate trece şi în propoziţia atributivă".

Trecut în subordonata relativă, în cadrul căreia îşi îndeplineşte rolul sintactic, substantivul pierde, după cum am arătat, calitatea de termen regent al propoziţiei relative *(Tr)*; în consecinţă aceasta — propoziţia relativă — nu mai are rol atributiv, ci ajunge să îndeplinească pe lîngă predicatul regentei funcţiunea ce i-ar fi revenit lui *Tr* în cadrul topicii neinversate.

O b s e r v a ţ i e : Funcţiunea atributivă este restabilită în cazul reluării în propoziţia regentă, printr-un pronume demonstrativ, a substantivului *(Ta)* din subordonată: **Pe care boieri** *îi aflasă c-au fost sfetnici la rădicarea ţărîi asupra tătîne-său, lui Alecsandru-vodă,* **[acelora]** *încă nu le prè căuta cu bine.*

---

[8] Cf., de exemplu, H. Menge, *Repertorium der lateinischen Syntax und Stilistik*, Wolfenbüttel, 1914, p. 231 urm.; R. Sbiera, *Gramatica latină*, Cernăuţi, 1929, p. 191 urm.

[9] Elsa Nilsson, *op. cit.*, include aceste cazuri în partea a doua a lucrării, în subtitlul „Les termes relatifs employés sans antécédant", şi constată că „sensul lui *care* e mai general...; el are aproape sensul lui *oricare*" (p. 148).

În DA, s.v. *care* (fără semnalarea inversiunii) sînt citate numai exemple din literatura veche.

În această formulare (foarte frecventă în limba latină), propoziția relativă se găsește într-o situație similară cu cea prezentată sub **1.1.**

2. Inversiunea parțială. În limba contemporană formulările cu topica inversată n-au cîștigat teren. Propoziția relativă atributivă este totuși plasată uneori în fața regentei, dacă *Tr* — de regulă un pronume demonstrativ — are un atribut prepozițional cu valoare partitivă. În asemenea situații numai atributul lui *Tr* este trecut din regentă în subordonata relativă; a se compara :

Care dintre cai *a veni la jaratic să mînînce, acela are să te ducă la împărăție.* CREANGĂ, O. 190/19.

cu :

Acela dintre cai care *va veni la jăratic să mănînce are să te ducă la împărăție.*

Inversiunea parțială este atestată și în limba veche :

Den voi carele *să va apuca, ori de arcŭ, ori de altă armă,* **aceluia** *capul îi voi tăia.* COSTIN, O. 199/11.

Tr poate fi neexprimat, dar subînțeles, în propoziția regentă :

Care din judecători *să va afla judecînd cu hatîr de prieteșug* [...] *și va căuta spre obraz, iar nu cu dreptate,* **[acela]** *greu să pedepsește.* PRAV. COND. 169/3 ; cf. și 165/12 ; CANTEMIR, HR. 234/22.

Fie că *Tr* este exprimat, fie că este subînțeles în propoziția regentă, valoarea atributivă a subordonatei, ca determinantă a acestui *Tr*, se menține, iar relativul funcționează ca pronume, cazul lui nefiind impus prin acord.

Inversiunea parțială este condiționată de plasarea atributivei în fața lui *Tr* ; dacă ea este intercalată sau așezată după propoziția regentă, se menține topica uzuală. (**Acela care dintre cai va veni ... are să te ducă ...* Are să te ducă acela, care dintre cai...*)*

3. Concluzie. În limba română contemporană se constată o tendință de reducere a ocurențelor adjectivului relativ *care*. În comparație cu limba veche, cea contemporană permite mai puține posibilități contextuale ale acestui adjectiv și, ca atare, o frecvență mai mică a contextelor care îl impun.

RÉSUMÉ

Les occurrences peu nombreuses de l'adjectif *care* s'expliquent par le fait que son emploi présume comme nécessaire soit (1) la répétition de l'antécédent dans la proposition relative, soit (2) un relatif de liaison qui équivaut à un démonstratif + une conjonction de coordination, soit (3) le déplacement de l'antécédent dans la proposition relative. Ce dernier phénomène est attesté dans de vieux textes roumains. La langue moderne évite les tours de ce type. Il y a tout de même un déplacement partiel : lorsque l'antécédent est déterminé par un complément, construit avec préposition, au sens partitif, et que la proposition relative précède la principale, seul le complément est déplacé dans la proposition relative ; *care* maintient ainsi sont statut de pronom.

Dans le roumain contemporain on constate — par rapport à la vieille langue — une réduction des occurrences de l'adjectif *care*, parce qu'il y a moins de possibilités contextuelles (on y trouve seulement la répétition de l'antécédent et le relatif de liaison) et surtout une fréquence réduite des contextes qui l'imposent.

Mai 1977

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

EXISTĂ RESTRICȚII SELECTIVE ÎN COLOCAȚIA TIMP — ADVERB DE TIMP?

DE

MIHAI M. ZDRENGHEA

1.0. Frecvența co-ocurențelor obligatorii ale formelor verbale cu adverbe de timp [1] justifică interesul manifestat pentru această problemă [2]. Referința temporală generală a diferitelor acțiuni, relația de anterioritate sau posterioritate dintre acțiuni este potențată de echilibrul ce există între specificarea adverbială și forma temporală [3]. Descrierea trebuie să reflecte faptul că adverbele de timp au o tendință manifestă de a coloca cu o formă temporală specifică, co-ocurența cu alte forme temporale fiind relativ mică [4]. Rareori există două specificări care să se refere la aceeași arie de referință temporală. De obicei ocurența unui adverb de timp determină ocurența unei forme temporale [5]. Restricțiile de co-ocurență ale verbelor sînt de natură semantică și depind de mărcile semantice ale timpurilor și adverbelor de timp.

1.1. Adverbele de timp exprimă aproape tot atîtea situații temporale ca și expresiile verbale. În ceea ce privește timpul, ele pot exprima un trecut îndepărtat, trecut apropiat, trecut, prezent, viitor, viitor imediat și viitor îndepărtat. La fel ca și expresiile verbale, adverbele de timp pot exprima aspectul, cele mai obișnuite referințe fiind de *instantaneu*, *durativ* și *nespecificat*. Atît pentru referirile temporale cît și pentru cele aspectuale, restricțiile de concordanță între morfemul temporal și adverbul de timp sînt, deseori, foarte stricte.

Definind trăsăturile semantice ale adverbelor de timp, trebuie să luăm în considerare faptul că integritatea grupului este întărită de omogenitatea lor în relație cu structuri de co-ocurență cu morfemul timpului. Informația despre structura morfologică și sintactică nu rezolvă problemele de co-ocurență, așa că nu vor sta în atenția noastră în această lucrare.

Descrierea semantică a timpurilor și adverbelor de timp se ocupă de acele proprietăți asociate ocurenței în timp a situațiilor pe care le iden-

---

[1] Sub denumirea de adverbe de timp vom discuta și locuțiunile adverbiale.

[2] Vezi James D. McCawley, *Tense and Time Reference in English*, în *Studies in Linguistic Semantics*, editat de Ch. J. Fillmore și D.T. Langendoen, New York, 1971, și Geoffrey N. Leech, *Towards a Semantic Interpretation of English*, London, 1969. Concluzia lui Leech este că „timpul este făcut mai exact de un adverb de timp", p. 138.

[3] Problema relației dintre morfemul timpului și adverbul de timp este dezvoltată în lucrarea lui Leech *Meaning and the English Verb*, London, 1971.

[4] Cînd apar în colocație cu alte forme temporale decît acelea acceptate în mod obișnuit, înseamnă că construcția este semantic mai deosebită.

[5] Pentru rațiuni stilistice vorbitorul poate să facă unele combinații mai puțin folosite.

CL, anul XXIII, nr. 1, p. 97—102, Cluj-Napoca, 1978

tifică temporal. Singurele elemente semantice tratate sînt acelea care ajută la o interpretare corectă a specificării temporale a propoziției [6]. Deoarece morfemul timpului dublează parțial funcția semantică a adverbelor de timp, „există limitări speciale de co-ocurență care fac ca propozițiile : **I will see him yesterday* și **I have lived here until next week* să nu aibă înțeles" [7]. Fiind asemănător acordului sintactic, acordul semantic constă în distribuirea proprietăților de colocație printre diferitele elemente ale structurii. Restricțiile selective arată condițiile în care sensul, reprezentat de un set de mărci semantice, poate să se combine cu alte sensuri pentru a forma un constituent sintactic complex. Restricțiile selective din lecțiunile morfemului timpului specifică mărcile pe care lecțiunile adverbelor temporale trebuie să le aibă pentru a se combina cu lecțiunile morfemelor timpului și a forma lecțiuni derivate. Trăsăturile semantice din descrierea timpului sînt în mare măsură aceleași cu cele din descrierea adverbelor de timp, pentru că ele reflectă aceleași relații sistematice.

1.2. Cinci sisteme sînt relevante pentru descrierea relațiilor temporale. Acestea sînt : ± SIMULTAN, ± DEFINIT, ± REPETAT, ± EXTINS și ± LIMITAT [8]. Sistemul ± SIMULTAN poate fi descris ca indicînd o suprapunere între înțelesul timpului sau al adverbului de timp și momentul vorbirii. Primul membru al sistemului indică : V_t (ACȚIUNE (a, x, t_0)). Acest lucru este adevărat numai dacă $t = t_0$. Cel de al doilea membru al sistemului poate fi descris ca V_t(ACȚIUNE (a, x, t)), care este adevărat numai dacă $t \neq t_0$. Prezența acestui membru al sistemului în descrierea timpului și a adverbului de timp indică o referință temporală care nu se suprapune cu momentul vorbirii. Aceasta cere introducerea unui alt sistem care să indice anterioritatea sau posterioritatea față de momentul vorbirii : ± ANTERIOR. Un alt sistem ce caracterizează această relație face referiri la întinderea perioadei de timp : ± EXTINS. Durata poate fi indicată în relație cu momentul vorbirii : *He will write his lessons tomorrow*, în relație cu un timp stabilit în text, sau în relație cu o axă independentă de momentul vorbirii sau de alte părți în context (unitățile calendrice). Conceptul de durată este inclus și în definiția substantivelor și construcțiilor nominale care servesc ca obiect al prepozițiilor de timp.

Sistemul ± REPETAT specifică fie repetarea ocaziei, fie a acțiunii. Această trăsătură nu este direct legată de categoria timpului și de aceea Leech spune că „primul pas în analiza semantică a adverbelor de frecvență este acela de a observa imposibilitatea propozițiilor ce exprimă frecvența de a răspunde la întrebări ce încep cu *when*"[9]. Referința poate fi făcută

---

[6] Pentru a explica semantica unei propoziții care conține mai multe adverbe de timp, trebuie să se ia în considerare factorul de subordonare. O astfel de propoziție poate fi analizată ca o predicație adverbială aflată sub dominația alteia. Aparent nu există o modificare de înțeles dacă se modifică ordonarea în subordonare.

[7] Geoffrey N. Leech, *Towards...*, p. 134.

[8] După părerea noastră, expusă pe larg în teza de doctorat *(Structure and Values of the English Tenses Collocated with Time Adverbials*, Cluj-Napoca, 1974), cinci sisteme sînt relevante în descrierea morfemelor timpurilor, a adverbelor de timp, precum și a colocației dintre ele. Cele cinci sisteme sînt : ± SIMULTAN, ± DEFINIT, ± REPETAT, ± EXTINS și ± LIMITAT. În teză se discută și se motivează introducerea fiecărui sistem în parte. Descrierea sensului are forma unor matrice în care mărcile au un loc fix. Alte mărci luate în discuție au fost abandonate pentru că ele pot fi reconstruite de cele cinci sisteme de mai sus.

[9] Geoffrey N. Leech, *op.cit.*, p. 126.

explicit la o perioadă de timp sau poate fi doar sugerată ca fiind legată de o situație specifică. Dacă referința se face la prezent, atunci perioada de timp este contemporană cu momentul vorbirii : *at present, at the moment, currently, these days* etc. sau poate fi simultană cu momentul vorbirii, existînd o suprapunere perfectă între timpul acțiunii și momentul vorbirii : *right now, this moment.* În cazul acesta, relația dintre momentul vorbirii și timpul acțiunii este indicată de sistemul ± DEFINIT.

Proprietatea aspectuală de durată este relevantă pentru relația în discuție numai dacă este pusă în relație cu conceptul de limitare exprimat de sistemul ± LIMITAT.

2.0. Lecțiunile lexicale sînt baza procesului compozițional care oferă reprezentări semantice constituenților sintactici complecși. Lecțiunile derivate sînt reprezentări semantice ale timpului (TIME) și sînt o reprezentare a felului în care înțelesul lor este o funcție a înțelesurilor morfemului timpului și a adverbului de timp. Faptul că unele combinații nu au sens *(*will come yesterday)* sugerează că procesul de selecție inclus în componenta semantică a gramaticii trebuie făcut în termenii unui mecanism care blochează formarea lecțiunilor derivate sau permite combinarea unităților lexicale. Operațiile de combinare au loc dacă lecțiunile din domeniul regulii de proiecție satisfac restricțiile selective ce guvernează combinarea lor. Deoarece timpurile și adverbele de timp sînt descrise cu același set de trăsături, felul în care operează restricțiile selective trebuie să fie special [10].

2.1. Studiind diferite lecțiuni ale morfemului prezentului în colocație cu adverbe de timp, vom încerca să dăm un răspuns cu privire la natura restricțiilor selective în combinații de acest tip.

Verbele momentane acceptă combinarea cu adverbe de timp definit care indică un moment în timp : *He finishes his work today.* Morfemul timpului are o restricție selectivă care indică posibilități de colocare cu adverbe de timp care au în descrierea lor trăsătura + SIM [11] :

finishes → + SIM → DEF → Ø → Ø → Ø <+ SIM >
today → + SIM → DEF → Ø → Ø → LIM
finishes today → +SIM → (2) DEF → Ø → Ø → LIM

Combinația specifică o activitate care are loc într-o ocazie definită în prezent [12].

---

[10] Restricțiile selective nu sînt parte din descrierea sensului unei unități lexicale. Ele sînt concepte atașate lecțiunilor și exprimă condiția în care lecțiunea respectivă se combină cu alte lecțiuni, care satisfac restricția în sensul că marca indicată de ea trebuie să se găsească în descrierea sensului unității lexicale care se combină cu primul sens. Datorită naturii speciale a relației dintre morfemul timpului și adverbe de timp, felul în care acționează în acest caz mecanismul restricțiilor selective este diferit. Conceptul care acționează ca restricție selectivă poate fi și în descrierea sensului la care este atașat.

[11] Deoarece mărcile au loc fix în matrice și deoarece, după părerea noastră (vezi *Structure...*), opozițiile caracteristice relațiilor temporale sînt ± SIMULTAN și Ø / DEFINIT, Ø / REPETAT, Ø / EXTINS și Ø / LIMITAT, fapt ce indică sensibilitatea unui sens la un concept sau nu, și nu faptul că un sens este sensibil la un concept sau la opusul lui, în matricele folosite vom opera cu ± SIMULTAN, DEFINIT, REPETAT, EXTINS și LIMITAT. În cazul că un sens nu este sensibil la un concept, în locul acestuia în matrice va apărea Ø.

[12] Verbele momentane pot deseori coloca cu adverbe momentane modificate de prepoziții ca : *before, when, after* etc. — *That one goes off before midnight.*

Verbele momentane la prezent, aspectul comun, cer adverbe de timp nedefinit momentan : *The train for Bucharest leaves at 5.45.* Faptul că acțiunea este momentană face ca perioada de timp care îi corespunde să se suprapună perfect perioadei de timp exprimate de adverb. Prepoziții durative *(from, over, since, for)* pot fi asociate atît cu adverbe durative, cît și momentane *(three days, two weeks, noon, midnight)* și construcția rezultată poate coloca cu verbe durative : *It lasts for four days; It lasts until midnight.* Marca [EXTINS] în descrierea verbului *last* indică faptul că acesta are un înțeles durativ, fapt ce explică folosirea lui doar în aspectul comun chiar și atunci cînd este asociat cu o ocazie definită. Adverbul de timp contribuie cu o specificare de limitare.

2.2. Proprietățile semantice ale acțiunilor durative exprimate de prezent la aspectul comun permit combinarea numai cu adverbe de timp definit ce indică o perioadă de timp destul de lungă pentru a avea acțiunea repetată *(this week, this month, this year)* : *John walks to school this week.* Aceste adverbe ce exprimă perioade de timp limitate pot coloca cu forme temporale asociate acțiunilor repetate deoarece restricțiile selective $<$ SIM și EXT $>$ sînt satisfăcute :

walks → +SIM → Ø → REP → EXT → Ø $<$ +SIM și EXT $>$

this week → +SIM → DEF → Ø → EXT → LIM

walks this week → +SIM → DEF → REP → (2) EXT → LIM

Acțiuni iterative exprimate de verbe la prezent pot fi modificate și de două adverbe de timp nedefinit, cu condiția ca lecțiunea derivată să exprime o perioadă de timp mai exactă : *Anne goes to school at six in the morning.* Descrierea semantică a aspectului comun al prezentului indică posibilitatea lui de colocație cu toate tipurile de referințe temporale nedefinitite : *He plays baseball on Sunday.* Adverbul *on Sunday* nu este asociat unui moment specific de referință și, astfel, este compatibil cu forma temporală:

plays → +SIM → Ø → REP → EXT → Ø $<$ −DEF $>$

on Sunday → Ø → Ø → Ø → EXT → LIM

plays on Sunday ⇄ +SIM → Ø → REP → (2) EXT → LIM

Datorită faptului că prezentul în aspectul comun exprimă o acțiune repetată, trăsătura [EXT] acționează și ca restricție selectivă, blocînd combinația morfemului timpului cu adverbul de timp definit momentan : **He speaks English now* (cînd *speak* este folosit ca verb al stării propoziția este corectă, deoarece înțelesul devine *He can speak English now).*

Dacă acțiunea este văzută ca o serie de ocurențe, atunci lecțiunea morfemului timpului poate fi combinată cu adverbul de frecvență : *He gets up at seven every day.* Toate tipurile de acțiuni pot fi modificate de adverbe de frecvență ce indică ocurență repetată fără o durată specifică *(hourly, daily, monthly)* : *He runs a mile daily* (verb al realizării); *Mary walks to school daily* (verb al activității); *John loses his job monthly* (verb al împlinirii) [13].

[13] Un verb al împlinirii conține trăsăturile semantice care îl asemănă verbelor stării. Totuși, sînt compatibile cu adverbe în caz că sînt modificate de un substantiv la plural sau de un substantiv defectiv de plural.

Combinarea sensului unui adverb de timp nedefinit cu sensul unui adverb de frecvență oferă o lecțiune derivată compatibilă cu prezentul simplu. Aceasta aduce o specificare de ocurență repetată într-o ocazie limitată: *daily for two hours.* Înțelesul acestei combinații [Ø → Ø → → REP → EXT → LIM] este compatibil cu înțelesul prezentului simplu, deoarece restricția selectivă ‹REP› este satisfăcută: *My friend practices the violin for two hours daily:*

practices → +SIM → Ø → REP → EXT → Ø ‹REP›

for two hours daily → Ø → Ø → REP → EXT → LIM

practices for two hours daily → + SIM → Ø → (2) REP → (2) EXT → LIM

2.3. Trăsăturile semantice ale verbelor stării indică posibilități de colocație numai cu *now: Now I understand that.* De obicei verbele stării nu acceptă nici un fel de adverb de timp definit, deoarece adverbele de timp definit implică o perioadă de timp limitată care vine în contradicție cu sensul verbelor stării, care nu este sensibil la conceptul de limitare: **I understand him this week.* O propoziție ce conține un verb al stării nu acceptă nici specificare temporală nedefinită. Singura specificare acceptată este aceea adusă de *already: He already knows the truth.* În virtutea faptului că nu sînt sensibile la marca [REPETAT], aceste verbe nu sînt compatibile cu adverbe de frecvență: **John knows the truth three times a day.* Restricția selectivă ‹—REP› în descrierea morfemului timpului vine în contradicție cu conceptul de repetiție implicat de adverbul de frecvență.

2.4. Aspectul progresiv al timpului prezent acceptă colocația cu adverbele de timp care indică o perioadă de timp definită. În această combinație se impune ca marca [DEFINIT] să fie satisfăcută: *Anne is staying with us these days.* Sensul prezentului continuu reclamă o specificare temporală care este satisfăcută de *these days*, care conține în descrierea sa marca [DEFINIT]:

is staying → + SIM → DEF → Ø → EXT → LIM ‹DEF›

these days → +SIM → DEF → Ø → EXT → LIM

is staying these days → +SIM → (2) DEF → Ø → (2) EXT → → (2) LIM

Formele progresive nu pot coloca cu adverbe de timp nedefinit. Prezentul continuu implică o ocazie definită în care acțiunea are loc. Nici un adverb de timp nedefinit nu satisface această necesitate întrucît nici un adverb de acest tip nu este direct legat de momentul vorbirii. Sensul semnalului [BE—ING] indică în mod specific conceptul de definire și este incompatibil cu sensul adverbului în discuție: **He is playing the violin in the afternoon.* Forma continuă din această propoziție este incompatibilă cu ideea de repetiție și aceasta este cauza pentru care este necesară forma comună a timpului prezent: *He plays the violin in the afternoon.* Este posibil să transformăm expresia temporală nedefinită *in the afternoon* într-o expresie temporală definită prin adăugarea unui adverb care include în descrierea sa momentul vorbirii: *He is playing the violin in the afternoon*

this week. Specificarea temporală din această propoziție este compatibilă cu sensul formei progresive întrucît conține în descrierea sa marca [DEFINIT]. Această marcă o asociază cu momentul vorbirii și sensul de bază al formei progresive este satisfăcut de trăsăturile [EXTINS și LIMITAT]:

is playing → +SIM → DEF → Ø → EXT → LIM ‹DEF, EXT, LIM›

in the afternoon this week → +SIM → DEF → Ø → EXT → → LIM

is playing in the afternoon this week → +SIM → (2) DEF → → Ø → (2) EXT → (2) LIM

3.0. Ca o concluzie putem spune că selecțiile restrictive operează în mod diferit cînd este vorba de combinații dintre morfemul timpului și adverbe de timp, datorită tipului specific al acestei relații în care sensul timpului și cel al adverbului de timp se suprapun adeseori, expunînd aceleași concepte. Oricare marcă din descrierea timpului poate opera ca selecție restrictivă, permițînd sau blocînd formarea lecțiunilor derivate.

ABSTRACT

The general temporal reference of different actions, the sequential relationship of one action with another is made by the balance between adverbial specification and tense forms. The description reflects the fact that many adverbials have a manifest tendency to occur with a specific tense form. Analysing the role played by the selection restrictions in the process of combining the tense morpheme and the adverbials of time we have come to the conclusion that they operate in a different way because of the specific type of this relation in which the meaning of the tense and that of the adverbial often overlap, they exhibiting the same concepts. Any marker in the description of tenses can operate like a selection restriction allowing or blocking the formation of derived readings.

Noiembrie 1977

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

PĂRȚILE DE PROPOZIȚIE

DE

PETRU ZUGUN

1.0. Importanta problemă a numărului și a calității părților de propoziție este una dintre cele mai dezbătute și mai controversate probleme lingvistice.

1.1. Astfel, ar exista:

a) după Ch. Serrus, o singură parte de propoziție, *predicatul* [1];

b) doctrina platoniciană (și aristoteliană) susține că există două părți de propoziție, *subiectul* și *predicatul* [2], mai precis grupa subiectului *(subiect + determinanți)* și grupa predicatului *(predicat + determinanți)*; această concepție este susținută și în gramaticile carteziene; în spiritul acestei doctrine, G. Ivănescu a susținut, recent, o teorie similară [3];

c) după cei mai mulți gramaticieni români există patru părți de propoziție, dintre care două principale *(subiectul* și *predicatul)* și două secundare *(atributul* și *complementul*, determinanți) [4], sau cinci părți de propoziție *(subiectul, predicatul, atributul, complementul* și *elementul predicativ suplimentar)* [5]. După criterii semantice, în primul rînd[6], și morfologice, în al doilea rînd, determinanții se clasifică în mai multe categorii (atribute substantivale — cu subspeciile: genitival, în dativ, în acuzativ —; adjectivale; pronominale etc.; respectiv, complemente necircumstanțiale — direct și indirect — și circumstanțiale: de loc, de timp, de cauză, cumulativ etc. [7]).

2.1. Din motive de ordin logic și gramatical, numai predicatul, singur, nu este suficient pentru o comunicare lingvistică; de aceea opinia

---

[1] Vezi Ch. Serrus, *Le parallélisme logico-grammatical*, Paris, 1935, p. 397—402.

[2] Vezi Al. Graur — L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. a II-a, București, 1965, p. 11.

[3] Vezi G. Ivănescu, *Gramatica și logica. I. Structura gîndirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii*, în AUT, Științe sociale, II, 1964, p. 193—219. Autorul ia în considerație „nu cuvintele, ci gîndirea și realitățile lor, a căror reflectare este gîndirea" (p. 194). Aceeași concepție apare și la B.B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române*, București, 1971, p. 45.

[4] Această opinie este cea mai răspîndită. Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 526—537.

[5] Vezi *Gramatica limbii române*, Editura Academiei R.S.R., București, 1966, vol. II, p. 74—78, 99—105, 206 și *passim;* Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, București, 1957, p. 105—120.

[6] Vezi Valeria Guțu Romalo, *Despre clasificarea părților secundare de propoziție*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 25—34.

[7] Unele dintre ele pot fi, după contexte, atît circumstanțiale, cît și necircumstanțiale (vezi D. Crașoveanu, *Sînt circumstanțiale complementul opozițional, cumulativ și de excepție, precum și subordonatele corespunzătoare?*, în LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 147—155).

lui Ch. Serrus nu poate fi considerată justă [8] : a îngloba în predicat tot ce există într-o propoziție înseamnă a confunda unități distincte prin funcțiile lor specifice. Dealtfel, ea n-a mai fost susținută de nimeni.

2.2. Justificarea esențială a celei de-a doua soluții constă în perspectiva logico-gramaticală adoptată (se pornește de la concept spre limbă, spre expresia lui lingvistică globală). Din motive de ordin lingvistic nu poate fi acceptată, credem, nici cea de-a doua opinie fundamentală :

a) atît determinanții din grupa subiectului, cît și determinanții din grupa predicatului sînt independenți (cu excepția atributului adjectival, în unele limbi flexionare ca româna, franceza, italiana ș.a.), sub raport flexionar și, în general, sub raport morfologic, față de determinații lor :

muncitorul	*vesel*	*citește*	*repede*
	de acolo		*multe*
	de lîngă mine		*cărți*
	Ion		*în bibliotecă*
	etc.		etc. ;

b) determinanții pot alcătui ei înșiși o propoziție — propozițiile subordonate — cu subiecte și predicate proprii și, eventual, cu determinanții lor proprii, părți de propoziție sau propoziții : *muncitorul[a]/ despre care mi-ai vorbit atunci[b]/ cînd ne-am plimbat împreună[c]/ citește atent cărțile[a]/* ; în consecință, așa cum acceptăm pentru *citește (atent cărțile)* valoarea predicativă și de indice propozițional, sîntem obligați să acordăm aceleași funcții și lui *(despre care mi)-ai vorbit (atunci)* și *(cînd) ne-am plimbat (împreună)*.

2.3. La ce soluție, în problema tipurilor fundamentale de părți de propoziție, se ajunge dacă se are, însă, în vedere perspectiva opusă, mai potrivită în investigația lingvistică, dacă pornim, adică, de la limbă spre concept, de la expresia lingvistică propozițională spre identificarea conceptelor pe care le poartă aceasta ?

2.4. Cea de-a treia opinie fundamentală are în vedere această perspectivă și ni se pare cea mai acceptabilă între toate ; putem constata, totuși, că prezintă, și ea, unele contradicții și aspecte nerezolvate :

a) diferă, sub raport sintactic, „apoziția" de „atribut" ? ;

b) două părți secundare de propoziție, atributul și complementul, au, amîndouă, funcții identice ori foarte asemănătoare, și cuvintele cu aceste funcții nu diferă nici sub raport flexionar, nici sub raport referențial ;

c) verbul „copulativ" și „numele predicativ", care formează, împreună, „predicatul nominal" (echivalent, funcțional, cu predicatul verbal simplu [9]), sînt două părți de propoziție sau una singură ? ;

d) judecînd în mod analog, „semiauxiliarele" (*pot*, de exemplu) și *verbum infinitum* următor *(cădea, să cad* etc. în *pot cădea, pot să cad)*, care formează, împreună, un „predicat verbal compus", sînt două părți

[8] Vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 197. Există și opinia după care subiectul și nu predicatul ar fi cea mai importantă parte de propoziție (vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 531—532).

[9] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 531.

de propoziție (din motive de ordin flexionar și semantic) sau o singură parte de propoziție?;

e) „elementul predicativ suplimentar" și „atributul circumstanțial", caracterizate prin dublă subordonare (și față de un verb și față de un nume), sînt părți de propoziție diferite între ele și față de celelalte părți de propoziție secundare sau constituie subspecii ale unora dintre acestea?

2.5. În concluzie, observăm că nu știm exact numărul și calitatea tipurilor fundamentale de părți de propoziție.

3.0. Avînd în vedere îndeosebi realitatea lingvistică românească, precum și bibliografia românească a problemei, încercăm, în cele ce urmează, să dăm un răspuns nou în privința numărului și calității tipurilor fundamentale de părți de propoziție.

3.1. Avem în vedere următorul criteriu: tipurile de relații fundamentale existente între cuvintele în care poate fi disociată o propoziție, după criterii semantice și flexionare. Considerăm că acest criteriu este suficient pentru identificarea tipurilor fundamentale de părți de propoziție. Tipul de enunț supus analizei va fi acela în care se încadrează și enunțul următor, care cuprinde aproape toate situațiile controversate (pentru alte situații recurgem la alte enunțuri): *Eleva aceea, Ioana, era înaltă și începea să alerge veselă prin iarbă.*

3.2. Din cele cinci tipuri de raporturi sintactice existente în limba română [10], pentru identificarea tipurilor fundamentale de părți de propoziție, după criteriul raporturilor existente între unitățile sintactice („cuvintele care pot avea funcția de părți de propoziție"), interesează numai două: *raportul de inerență* („de dublă condiționare între subiect și predicat") și *raportul de subordonare* („raportul dintre determinant și determinatul său"); celelalte trei tipuri de raporturi *(raportul de coordonare*, „posibil la nivelul tuturor unităților sintactice", *raportul explicativ*, „posibil între o propoziție sau o frază explicativă și o propoziție sau frază explicată", și *raportul de incidență*, „posibil între un cuvînt incident la care de obicei nu se vorbește de funcție sintactică — o propoziție incidentă sau o frază incidentă —, pe de o parte, și o propoziție sau o frază neincidentă, pe de altă parte" [11]) nu pot avea rol în rezolvarea problemei în discuție.

3.3. Între unitățile sintactice numite *subiect* și *predicat* există un raport specific, raportul de inerență, de dublă condiționare [12], deci subiectul și predicatul sînt două părți de propoziție diferite. Se știe bine, apoi, că, atît sub raport flexionar, cît și sub raport referențial, cuvintele cu rol de subiect și cuvintele cu funcție de predicat diferă substanțial.

3.4. Raportul dintre atribut *(aceea)* și apoziție *(Ioana)*, pe de o parte, și determinatul său *(eleva)*, pe de altă parte, este același, de subordonare.

3.5. De asemenea, raportul dintre complement *(prin iarbă)* și determinatul lui *(să alerge)* este tot un raport de subordonare. Atît atributul,

---

[10] Adică *raportul de inerență, raportul de coordonare, raportul de subordonare, raportul explicativ, raportul de incidență;* vezi lucrarea de sinteză a lui C. Dimitriu, *Observații în legătură cu raporturile sintactice*, în AUI, Lingvistică, XX, 1974, p. 9—22.

[11] Idem, *ibidem*, p. 22.

[12] Vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 195—197.

cît şi complementul sînt *adjuncţi* faţă de determinaţii lor. Atît la atribut, cît şi la complement sînt utilizate şi pot fi întîlnite aceleaşi categorii gramaticale, forme flexionare etc. Dovadă în acest sens poate sta şi posibilitatea inversiunii celor doi determinanţi faţă de determinaţii lor (evident că, în consecinţă, sensurile comunicărilor sînt diferite, topica fiind funcţională sub raport gramatical şi referenţial). Putem spune atît *eleva veselă alerga prin iarbă*, cît şi *eleva de pe iarbă alerga veselă*. Atributul şi complementul au aceeaşi funcţie fundamentală, de a preciza sensul actualizat al determinatului [13]. Faptul că determinatul atributului (substantiv, pronume) diferă sub raport morfologic de determinatul complementului (verb, adjectiv, adverb, interjecţie) nu constituie un argument decisiv pentru a considera că atributul şi complementul sînt două tipuri fundamentale diferite de părţi de propoziţie. Aşa cum atît determinantul verbului, cît şi determinantul adjectivului sînt numiţi, obişnuit, cu acelaşi termen, complement (deşi cei doi determinaţi sînt foarte diferiţi sub raport flexionar şi semantic), poate fi numit cu termenul *adjunct* şi determinantul numelui şi determinantul verbului (şi adjectivului, adverbului şi interjecţiei). În esenţă, atributul nu este altceva decît un complement al numelui, iar complementul nu este altceva decît un atribut al verbului, adjectivului etc.

În baza criteriului enunţat, vom spune că atributul şi complementul alcătuiesc o singură parte de propoziţie, pe care o vom numi *adjunct* (corespunde fr. *complément)*.

3.6. În privinţa raportului cu numele şi cu verbul (unităţi cu care stă în relaţie), despre *veselă* („element predicativ suplimentar"), din *eleva aleargă veselă*, şi despre *veselă* („atribut circumstanţial"), din *veselă, eleva alerga*, nu se poate spune altceva decît că, în ambele enunţuri, între *veselă*, pe de o parte, şi *eleva* şi *alerga*, pe de altă parte, raportul fundamental este acelaşi, de dublă subordonare (manifestat prin acord — prezent, aici, dar neobligatoriu în alte cazuri —, şi prin recţiune heterosintagmatică, obligatorie), şi faţă de nume şi faţă de verb. Sub raport flexionar şi referenţial, „elementul predicativ suplimentar" nu diferă de „atributul circumstanţial". Deci, „elementul predicativ suplimentar" şi „atributul circumstanţial" sînt două nume ale aceleiaşi realităţi. Trebuie preferată denumirea de *atribut circumstanţial*, mai sugestivă. În baza raportului de subordonare, atributul circumstanţial este şi el un *adjunct*.

3.7. Cui se subordonează (fiindcă numai de un raport de subordonare poate fi vorba) funcţia numită, curent, „nume predicativ", numai funcţiei „subiect" sau, concomitent, acesteia şi verbului „copulativ"? După opinia lui D. D. Draşoveanu[14], acest adjunct numit, obişnuit, „nume predicativ" se subordonează numai funcţiei „subiect" (substantiv, pronume etc.) şi numai în prezenţa verbului (prin ultima caracteristică enunţată se deosebeşte de altă funcţie, aceea numită „atribut"), fiind „actant" al numelui cu rol de „subiect", dar „nonatribut" şi „extrapredicativ". Subordonarea „numelui predicativ" faţă de subiect este neîndoielnică. Însă, în construcţii de tipul *este posibil (să vină), pare probabil (să vină)* etc. putem constata că *posibil* şi *probabil* nu pot intra

[13] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 533—534.
[14] *Sintagma „verb + adjectiv" — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 271—274.

în relație, în propoziția din care fac parte, decît cu verbul *(este, pare)*, singura funcție cu care coexistă. Prin extindere, am putea considera că și în *(el) este înalt, (ele) sînt înalte, înalt(e)* se subordonează atît subiectului *(el, ele)*, cît și predicatului *(este)*. Dubla relație de subordonare a „numelui predicativ" este marcată de mărcile pentru categoria numărului, la „subiect", „predicat", „nume predicativ". În consecință, același raport de dublă subordonare (manifestat, de asemenea — eventual —, prin acord și prin recțiune heterosintagmatică) caracterizează și „numele predicativ", astfel că, din acest motiv, unitatea *veselă* din enunțul *eleva era veselă* și unitatea *veselă* din enunțul *eleva alerga veselă* (și eventual, *veselă, eleva alerga)* sînt echivalente sub raport structural și sintactic. Deci, ceea ce se numește „nume predicativ" este, de fapt, un *adjunct*, subordonat, concomitent (ca și „elementul predicativ suplimentar" și „atributul circumstanțial") atît unui nume, cît și unui verb [15].

3.8. Împotriva încadrării în același tip fundamental de parte de propoziție a celor două unități se poate ridica obiecția inexistenței unui sens lexical în cazul verbului *era* (din *eleva era veselă)* și a existenței unui astfel de sens în cazul verbului *alerga (eleva alerga veselă)*, astfel că unitatea *veselă* din cele două enunțuri ar face parte din structuri diferite *(primară*, respectiv *derivată*[16]*)*. În primul rînd, pentru comunicarea lingvistică, este *obligatorie* utilizarea ambelor unități *veselă* [17]; în al doilea rînd, este, într-adevăr, lipsit de sens lexical *era* din *eleva era veselă?* Răspunsul este negativ. La *nivelul limbii*, „copulativele" *a fi* și *a părea* sînt antonime (sau, cel puțin, diferite sub raport semantic), astfel că două enunțuri ca *eleva era veselă* și *eleva părea veselă* sînt comunicări opuse (și, în general, diferite) numai din cauza celor două „copulative" pe care le conțin (în rest, enunțurile sînt identice) [18]. Or, antonimia se bazează pe existența unui sens lexical [19]. *A fi* „copulativ"

---

[15] Posibilitatea „confuziei" între „numele predicativ" și „elementul predicativ suplimentar" a fost recunoscută în *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 210, și de V. Hodiș, *Elementul predicativ suplimentar. Contribuții*, în LR, XVI, 1967, nr. 6, p. 489.

[16] Vezi Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973, p. 134—135.

[17] Despre părțile secundare de propoziție, Iorgu Iordan afirmă, cu dreptate deplină, că „prezența lor este deseori absolut necesară pentru exprimarea justă (conformă cu adevărul) a realității" *(op. cit.*, p. 535).

[18] Și formele flexionare ale acestui verb pot fi disociate în radical *(sînt-, er-, est-, fu-)* — purtător, prin definiție, al unui sens lexical — și flectiv. Neutilizarea sistematică a „copulei", în unele limbi, cînd aceasta este la indicativ prezent (vezi J. Vendryes, *Le langage*, p. 145—146, ed. 1939), se explică, desigur, ca și celelalte omisiuni, prin sentimentul inutilității ei, în acest caz (construcția în care apare este foarte frecventă și deci ușor de înțeles oricum, cu și fără „copulă").

[19] Pentru a demonstra existența antonimiei între *a fi* și *a părea* „copulative", citățm dialogul dintre Hamlet și regină din cunoscuta piesă a lui Shakespeare (actul I, scena 2):

Regina *Așa e dat: să moară ce trăiește,*
Trecînd prin viață către veșnicie.
Hamlet *Așa e dat, da, doamnă.*
Regina *Dacă e,*
De ce să-ți pară altfel numai ție?
Hamlet *Să-mi «pară»? Nu, e chiar așa, nu-mi «pare».*

(în engleză, în original, ultima replică a lui Hamlet: *«Seems», madam? nay, it is; I know not «seems»)* (vezi William Shakespeare, *Tragedia lui Hamlet, Prinț de Danemarca*, text anglo-român, îngrijit și tradus... de Vladimir Streinu, București, 1965, p. 28 și 29).

intră, ca orice verb, în opoziții semnificative (în sensul saussurian al expresiei) cu celelalte verbe. Se știe, de asemenea, că, pentru expresia categoriilor gramaticale, utilizarea lui *a fi* „copulativ" este obligatorie [20]. Trebuie recunoscut doar faptul că *era* din *eleva era veselă* și *era* din *eleva era aici* sînt două verbe *predicative* [21] diferite semantic, deși identice sub raport fonetic și flexionar (deci sînt două verbe omonime), unul al cărui sens se definește prin opoziție cu sensul verbului *a părea* [22], iar celălalt semnificînd „a se afla", „a trăi" etc. [23]. Funcția de a le identifica revine adjuncților lor *(veselă*, respectiv *aici)*. În lipsa oricărui adjunct, *a fi* înseamnă „a trăi", „a se afla" etc. În rest (morfologic, chiar distributiv, în mare parte), cele două verbe *a fi* sînt identice ori foarte asemănătoare (fapt explicabil diacronic). Această interpretare rezolvă, între altele, contradicția (insolubilă, altfel) între caracterul „nepredicativ" al verbelor „copulative" și caracterul lor de principal (adeseori unic) indice propozițional în regentele insuficiente (de exemplu, *este*, din *ceea ce dorim este să mergem)* și din regenta „predicativei", în general.

3.9. În general vorbind, insuficiența semantică a verbelor „copulative", atît de des invocată pentru a justifica încadrarea acestor verbe într-o *categorie sintactică* specială, nu justifică acest tratament special al lor. Insuficiente semantic sînt și alte verbe [24] (de exemplu, cele tranzitive, precum și unele netranzitive), care „cer" o „complinire", „complementul direct" ori alt tip de complement (care pot lipsi, însă, uneori, așa cum și „numele predicativ" este neexprimat, dar subînțeles, în situații concrete binecunoscute).

3.10. În concluzie, „numele predicativ" este și el o specie de adjunct, face parte din tipul fundamental de propoziție numit *adjunct*. Specia în care se încadrează este *atributul circumstanțial* [25]. Propoziția corespunzătoare este *atributivă circumstanțială*.

---

[20] De asemenea, și *a fi* „copulativ" are determinanți proprii (vezi G. G. Neamțu, *Termeni regenți pentru determinanții (complementele) predicatului nominal*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 51—66).

[21] Pentru alte argumente, vezi, recent, D. D. Drașoveanu, *Sintagma „verb + adjectiv" — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 265—267. Vezi, în același sens, și Elena Neagoe, *Observații asupra definiției verbului copulativ*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 95—97 (unde se propune contopirea „numelui predicativ" cu „elementul predicativ suplimentar"); G. G. Neamțu, *Despre auxiliare. Cu privire specială la „a fi"*, în CL, XIII, 1971, nr. 2, p. 355—363 (cu interpretări contradictorii). În unele gramatici germane mai recente nu se face nici o deosebire, sub raportul predicativității, între corespondentul lui „*a fi*" „copulativ" și celelalte verbe „predicative". Vezi, de exemplu, Erhard Agricola (și colaboratori), *Die Deutsche Sprache*, vol. II, Leipzig, 1970, p. 923. În lucrarea sa din 1973, la p. 288—289 și nota 13, D. D. Drașoveanu citează, în același sens, *Der Grosse Duden*, ediția 1966.

[22] Sensul lexical al celorlalte verbe copulative nu poate fi pus la îndoială (vezi D. D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 235—242). Includerea verbului în noțiunea de copulă constituie una din marile erori ale lingvisticii generale.

[23] Uneori, distincția semantică între cele două verbe este neutralizată, fără ca acest fapt să aibă legătură cu valoarea lor predicativă, care este generală: „*Mă aflu* fericit [s.n.], maistre, mărturisea medicul de la Slătiori, să cunosc aici pe unul dintre profesorii iubiți pe care îi avem" (Mihail Sadoveanu, *Cîntecul Mioarei*, în *Opere*, vol. 22, București, [1973], p. 448).

[24] Pentru clasificarea verbelor după criteriul insuficienței lor semantice, vezi D. D. Drașoveanu, *op. cit.*, nota 22.

[25] La acest punct, poziția noastră este identică, în fond, cu aceea a Elenei Neagoe din *op. cit.* (vezi în special p. 96).

3.11. Trebuie considerate atribute circumstanțiale și părțile de propoziție numite, obișnuit, complemente de excepție, cumulativ și sociativ, deoarece conținutul și flexiunea cuvintelor cu aceste funcții sînt în dependență atît față de un nume, cît și de predicat (de exemplu, putem spune : *au venit toate, afară de Ioana*, dar nu și *au venit toate, afară de Ion).*

3.12. Credem, odată cu Jean Dubois, că în teoria despre „semiauxiliare", analiza gramaticală se confundă (nu se îmbină) cu analiza semantică [26], astfel că nu este potrivit să recunoaștem unitățile numite „verb semiauxiliar" și „predicat verbal compus". Cele două verbe despre care se spune că îl compun se flexionează diferit și au, fiecare, sensuri lexicale proprii.

4.0. În concluzie, putem avea numai trei tipuri fundamentale de părți de propoziție : *subiect* (în enunțul analizat, *eleva), predicat (era, începea să alerge)* și *adjunct (aceea, Ioana* [27], *înaltă, veselă, prin iarbă).* Cuvintele cu rol de adjuncți sînt comutabile între ele (realizîndu-se, astfel, obișnuit, comunicări diferite). Nu sînt, însă, comutabile între ele cuvintele cu rol de subiect, de predicat și de adjunct (numai în locuțiuni de tipul *își ia inima în dinți, ne prinde ploaia* etc., înregistrăm, la analiza morfologico-sintactică extinsă, înglobarea — deci neutralizarea — subiectului și adjunctului, în predicat). Subiectul și adjunctul pot fi simpli și multipli ; predicatul, numai verbal, poate fi numai simplu (eventual repetat, ca în *merge, merge, merge).*

4.1. Propozițiile pot fi formate din : a) *subiect + predicat;* b) *predicat* (+ subiectivă) ; c) *subiect + predicat + adjunct* (sau *adjuncți).*

5.0. Se numește adjunct unitatea sintactică care se află în raport de subordonare față de altă unitate sintactică (subiect, predicat, alt adjunct).

5.1. Identificarea adjunctului, ca tip fundamental de parte de propoziție, alături de subiect și predicat, corespunde necesităților gramaticale și semantice implicate în segmentarea în unități sintactice.

5.2. Urmînd criterii variate, la nivele diferite de analiză, adjuncții (ca și subiectele și predicatele) pot fi clasificați în categorii diverse.

5.3. Astfel, după criteriul gradului de necesitate al utilizării lor la nivelul limbii, adjuncții sînt *obligatorii* și *facultativi.* Sînt obligatorii adjuncții părților de propoziție exprimate prin cuvinte insuficiente semantic, și anume : adjuncții obligatorii sînt cei numiți obișnuit „nume predicativ", „complement direct", „complement indirect" și „complement de agent" (cînd lipsesc, acești adjuncți sînt subînțeleși, afirmație valabilă și pentru „numele predicativ"). Adjunctul *oameni* etc. din *eu văd oameni* este la fel de necesar ca și adjunctul *oameni* din *ei par oameni.* Sînt facultativi, la nivelul limbii, ceilalți adjuncți. Toți adjuncții sînt obligatorii, însă, în expresia enunțurilor concrete [28].

---

[26] *Grammaire structurale du français. Le verbe*, Paris, 1967, p. 13.

[27] Neputînd exista fără determinat, apoziția este subordonată acestuia (vezi C. Dimitriu, *Observații în legătură cu propoziția apozitivă*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", Iași, XVII, 1966, p. 151—163). Apoziția este o specie de adjunct.

[28] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 535—536.

5.4. După numărul determinanților lor și, implicit, al raporturilor de subordonare cu care întreține raporturi, adjuncții se împart în două categorii : a) adjuncți care sînt subordonați unui singur determinat (adjuncții numiți, obișnuit, „atribut" și „complement"); b) adjuncți care sînt subordonați față de doi determinați („atributul circumstanțial" — în care am inclus partea de propoziție numită, obișnuit, astfel, dar și „numele predicativ" și „elementul predicativ suplimentar", precum și alte complemente).

5.5. După gradul de dependență față de determinații principali (subiectul și predicatul), adjuncții pot fi : a) de gradul 1, cînd sînt determinanți direcți ai acestora *(aceea, Ioana, înaltă, veselă, prin iarbă)* în enunțul analizat; b) de gradul al 2-lea, cînd sînt determinanți ai unor determinanți ai subiectului și predicatului *(uns, coșcovii, cu coada, -n loc de labă*, din enunțul *Pe cuptiorul uns cu humă și pe coșcovii pereți / Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț / Purcelușu cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă*, Eminescu, *Călin — file din poveste)*; c) determinanți de gradul al 3-lea, deduși în mod analog *(cu humă* și *sfredel*, din enunțul de mai sus) ș.a.m.d.

5.6. După criterii semantice, adjuncții de orice fel pot fi clasați în grupe diferite : unii care indică locul, alții care indică timpul, cauza, scopul, substanța, calitatea etc.

5.7. După natura morfologică a determinaților lor, adjuncții pot fi *atribute* (cei care determină un substantiv ori pronume) și *complemente* (cei care determină verbe, adjective, adverbe și interjecții).

5.8. După criterii morfologice, adjuncții pot fi substantivali, adjectivali, verbali etc.

5.9. După locul față de determinații lor, adjuncții pot fi enclitici și proclitici.

5.10. Determinanții din frază, corespunzători, funcțional, cu determinanții *(adjuncții)* din propoziție, se numesc propoziții subordonate și acestea se organizează tot prin stabilirea de relații între ele și cuvintele regente cărora li se acordă rolul de subiect, de predicat și de adjunct.

6. Subiectul, predicatul și adjunctul sînt universalii lingvistice, care, în limbi diferite structural, se realizează fie în mod asemănător, fie în mod diferit, în funcție de tipul flexionar în care se încadrează fiecare limbă. Chiar în aceeași limbă, același tip fundamental de parte de propoziție se poate realiza diferit (sub raportul formelor flexionare, de exemplu).

7. Analiza propozițiilor în trei tipuri fundamentale de părți de propoziție *(subiect, predicat, adjunct)* satisface atît necesitățile de ordin gramatical, cît și necesitățile de ordin semantic ale analizei. Ea este, totodată, analiza cea mai economică.

Iulie 1976

Universitatea „Al. I. Cuza"
Facultatea de filologie
Iași, Calea 23 August, 11

Nota redacției

În privința numărului părților principale de propoziție, semnalăm că și Sextil Pușcariu, în *Limba română*. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 145, susține că predicatul este singura parte principală de propoziție, cu toate că recunoaște dependența, prin acord, a predicatului față de subiect.

Opinia lui Petru Zugun ar fi putut fi susținută și de articolele lui M. Zdrenghea, *O nouă clasificare a părților de vorbire*, în AUI, serie nouă, secțiunea III, Științe sociale, VI, 1960, fasc. 2, supliment, p. 111—118, și *Considérations sur le rapport entre la langue et la pensée*, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, vol. I, București, 1969, p. 541—547.

I. L. CARAGIALE ȘI TEHNICA LIMBAJULUI ABSURD

DE

ELENA DRAGOȘ

Lui D. MACREA, *la 70 de ani*

0. Investițiile teoretice în opera lui I. L. Caragiale au înregistrat un număr apreciabil de date, universul finit al operei sale suportînd, în fapt, o infinitate de semnificații și deci de interpretări. Una dintre cele mai recente aserțiuni asupra operei lui Caragiale privește posibilitatea ca teatrul sau proza sa să stea la originile absurdului în redacție românească [1]. Această afirmație trebuie însă secondată de o serie de precizări, fără de care înțelegerea operei marelui comic ar fi deformată, atît în resorturile ei interne, cît și în receptările succesive.

1. Deși aparent echivalent cu *alogismul*, *absurdul* presupune cu toate acestea o mare concentrare de gîndire [2], tocmai pentru că ceea ce postulează absurdul ca expresie trebuie să contravină exprimării obișnuite. Această tensiune permanentă, observabilă la formele moderne ale literaturii absurdului, are o altă manifestare la formele primare, ținînd atît de ideologia autorului, cît și de structura operei. Dacă absurdul contemporan este surprins pe o scară ce merge de la abolirea comunicării, de la afirmarea unei afazii, a unei inhibiții literare, pînă la polul opus, unde apare excesul de limbaj „tradus nu atît prin logoree, psitacism sau « beție de cuvinte » (bombastic, emfază, imagism baroc), cît prin hipertrofia și supremația automatismelor frazelor gata făcute, clișeelor limbajului" [3], în formele sale incipiente, absurdul a operat mai ales cu cea de-a doua serie de fenomene, așa cum le vom surprinde și la I. L. Caragiale.

Ambele aspecte sînt intim legate de conștiința scriitorilor existențialiști că între realitate și rațiune s-a creat o prăpastie ce nu poate fi traversată și că singura armă de a lupta cu neantul este celebra replică a lui Hamlet : „Words, words, words". Deci instalarea absurdului în conștiință e determinată de ruperea fenomenului de cauza care i-a dat naștere, a realității de relațiile ei firești, considerînd-o doar o sumă a elementelor ei componente, în speranța că o altă realitate — cuvîntul — i-ar putea reda unitatea organică. Deruta fundamentală începe tocmai în momentul în care se dovedește că și cuvîntul trădează, că expresia e precară, că

[1] Cercetările poetice vin în întîmpinarea acestor proliferări teoretice. R. Jakobson e de părere că : „Selectarea clasicilor și reinterpretarea lor ori de cîte ori se afirmă o nouă orientare, iată una din problemele importante ale studiilor literare sincronice", în *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă*, în *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 86.

[2] „Ar fi fals să se creadă că absurdul înseamnă sfîrșitul gîndirii. Nu numai că gîndirea e păstrată în absurd, dar ea dobîndește o tensiune nebănuită pînă atunci", precizează N. Balotă, în *Lupta cu absurdul*, București, 1971, p. 33.

[3] Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, București, 1973, s.v. *antiliteratura*.

sensurile sînt nebuloase, că se operează cu aproximaţii, dizolvînd cuvîntul în imagine verbală [4].

1.1. La Caragiale, scriitor al cărui sistem caracterologic de origine clasică e de o transparenţă deosebită, nu vom întîlni nici la autor, nici la eroii săi, obsesii existenţialiste de felul: imposibilitatea pătrunderii lumii cu mijloacele raţiunii. (Deşi ros de situaţii absurde, Caragiale nu a crezut în ilogismul vieţii, nu a hrănit ideea zădărniciei ei; el a văzut ilogicul, haosul, monstruosul în societate, nu în existenţă.) Prin urmare, ceea ce trebuie arătat, cu scopul disocierilor oportune unei astfel de opere, e că autorul dramatic, ca şi prozatorul, a surprins mecanismul care conduce la situaţii absurde, l-a stăpînit cu o putere şi cu o precizie ca nimeni altul şi l-a denunţat prin comic [5].

Atmosfera de bonomie, de neseriozitate perpetuă a personajelor, derivată cel mai adesea din comicul de limbaj, salvează personajele de la anxietate şi pesimism kafkian, dar le şi depersonalizează le uniformizează, limbajul fiind singura lor formă de trăire, „sursa iluziei că există" [6]. Caragiale a intuit, ca altădată Shakespeare, că absurdul lingvistic poate deveni o sursă inepuizabilă a comicului, servind deopotrivă şi dezvăluirii ilogicului vieţii în societatea burgheză. În felul acesta limbajul devine forţă proprie, acaparatoare, prezenţă fizică, singura ce propulsează intriga, personajele nefiind decît „victimele datoriei de a vorbi" [7].

1.2. Fiind solicitat ca factor caracterizant, limbajul personajelor trebuie studiat în toată varietatea funcţiilor sale, mai cu seamă că s-a observat de către cercetătorii operei lui Caragiale o violare a unora [8] sau o hipersolicitare a altora, nu atît din raţiuni de comunicare, cît din raţiuni estetice. De aceea indicele specific operei lui Caragiale nu este doar comicul, apoi absurdul etc., ci conlucrarea acestor elemente, adică demascarea absurdului cu armele comicului. Toate aspectele aberante de la o folosire normală a limbajului, în cadrul unei funcţii sau al alteia, sînt astfel subordonate categoriei comicului, element imediat observabil. Dealtfel comicul poartă în sine, prin categoria contradicţiei, germenele absurdului [9], procedeele acestuia nefiind decît o exagerare cantitativă a procedeelor comice (folosirea clişeelor verbale, a expresiilor stereotipe, a elementelor unei sintaxe disolute etc.).

---

[4] „Cuvîntul care a încetat de mult să fie o podoabă îşi pierde şi prestigiul umil al utilităţii, căci fie că e purtătorul unor înţelesuri contrarii, fie că e suport al unei lumini care nu luminează, el rămîne numai semnul unei penurii congenitale a scriitorului în faţa lumii", subliniază B. Elvin în *Prefaţă* la Eugen Ionescu, *Teatru*, Bucureşti, 1968, p. 48.

[5] Acest mecanism s-ar putea rezuma în cîteva trăsături de felul: — aparenţa schimbărilor; — antagonismul permanent între ţel şi rezultate; — antagonismul dintre scop şi mijloace etc.

[6] B. Elvin, *Modernitatea clasicului I. L. Caragiale*, Bucureşti, 1967, p. 46.

[7] B. Elvin, *Prefaţa* la Eugen Ionescu, *Teatru*, Bucureşti, 1968, p. 16, nota 1.

[8] Şt. Munteanu, *Stilistica dialogului în proza scurtă a lui I. L. Caragiale*, în *Studii de limbă şi stil*, Timişoara, 1973, p. 73—82. Cf. şi Şt. Cazimir, *Caragiale — universul comic*, Bucureşti, 1967, p. 236.

[9] Vezi, în acest sens, comentariile asupra oximoronului „Curat murdar" realizat de Al. Călinescu, în *Caragiale sau virsta modernă a literaturii*, Bucureşti, 1976, p. 188—191.

Potrivit schemei teoriei informaţiei, în fluxul comunicativ funcţionează toate cele şase funcţii ale limbajului [10] cu grade diferite de prezenţă. Or, ignorarea expresă a unei funcţii sau supralicitarea ei, în situaţii ce vizează contrastul, degajă comicul limbajului absurd. Dezagregarea, compromiterea schemei comunicării este astfel un fapt predictibil. Pe emiţător nu-l interesează dacă mesajul său e receptat, vorbeşte de dragul sonorităţii, receptorul nu e atent la ceea ce i s-a emis şi comunică în paralel, codul nu e selectat de nici unul dintre parteneri etc.

2. În calitate de emiţători, toate personajele dramatice ar putea fi studiate prin prisma funcţiei emotive, totuşi ne oprim numai la cîteva care, prin ipostaza de oratori [11], pun în evidenţă funcţia emotivă. Această funcţie presupune nu numai transmiterea de informaţii, dar şi reflectarea în mesaj a personalităţii emiţătorului, a emoţiilor de care e stăpînit, de unde şi denumirea.

2.1. Discursul lui Farfuridi rămîne un exemplu de felul cum confuzia din gîndirea personajului, ilogismul său fundamental, ce conchide: „Din două una: ori să se revizuiască primesc, dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască, primesc! dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, şi anume în punctele ... esenţiale", se exteriorizează şi printr-o sintaxă extrem de precară, cu fraze fără propoziţie principală, cu nonacorduri, cu un număr sporit de conective subordonatoare faţă de numărul verbelor predicative, cu familiarisme, cu lipsă de cronologie a datelor, cu alunecări nespecifice pe pista numerelor, cu repetări etc.: „*Dacă* Europa ... *să* fie cu ochii aţintiţi asupra noastră, *dacă* mă pot pronunţa astfel, *care* lovesc soţietatea, adică *fiindcă* din cauza zguduirilor ... şi...idei subversive...şi mă-nţelegi, mai în sfîrşit, *pentru care* în orice ocaziuni solemne a dat probe de tact ...vreau *să* zic într-o privinţă, poporul, naţiunea, România ... ţara în sfîrşit ... cu bun-simţ, *pentru ca* Europa cu un moment mai nainte *să* vie şi *să* recunoască, *de la care* putem zice depandă ... precum — daţi-mi voie — precum la 21, daţi-mi voie, la 48, la 34, la 54, la 64, la 74, asemenea şi la 84 şi la 94, şi eţetera, *întrucît* ne priveşte ... *pentru ca să* dăm exemplul chiar surorilor noastre de ginte latine însă!" [12].

Privit din punctul de vedere al situaţiei emotive, Farfuridi ar putea fi absolvit de culpa discursivităţii frazei sale. Dar realismul *critic* al lui Caragiale a urmărit demascarea prin exagerare a ilogismului funciar al eroului, ilogism derivat fie dintr-o comoditate de gîndire, fie din idioţenie, care răzbate prin elementele lingvistice ale discursului său, antrenînd în derivă nu numai funcţia emotivă, ci şi pe cea conativă, pe cea referenţială, dar solicitînd, prin contrast, pe cea fatică (mă-nţelegi, daţi-mi voie!). Categoria solicitată e cea a contradicţiei: deşi se cere coerenţă pentru că e un discurs solemn, aceasta nu există; deşi se cere informaţie, tot

[10] Cele şase funcţii ale limbajului secondează cîte un element din schema simplă a comunicării: la emiţător e funcţia emotivă, la receptor e cea conativă, centrarea asupra mesajului o dă funcţia poetică, explicarea codului e atribuţia funcţiei metalinguale, realizarea contactului o face funcţia fatică, iar contextul sau referirea la un context extralingvistic e dată de funcţia referenţială. Cf. R. Jakobson, *art.cit.*, p. 88—94.

[11] Paula Diaconescu, *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcţionale ale limbii române literare moderne*, în SCL, XXV, 1974, nr. 3, p. 229—242.

[12] Deoarece replicile sînt arhicunoscute ne permitem să nu citäm după ediţie, volum, pagină etc.

ca o cerinţă a stilului oratoric, aceasta e nulă; deşi funcţia fatică ar trebui să fie de grad zero, ea este totuşi prezentă [13].

2.2. Comparativ cu discursul lui Farfuridi, cel al lui Caţavencu înregistrează cu fineţe deosebirile de caracter ale personajelor : Caţavencu nu e idiot, dar e viclean ; ştie să-şi ascundă ilogismul într-o formă sintactică impecabilă ; o altă faţetă a absurdului lingvistic manifestat la nivel semantic : „Industria română a admirabilă, e sublimă, putem zice, dar lipseşte cu desăvîrşire ... Noi aclamăm munca, travaliul, care nu se face deloc în ţara noastră !". Prin urmare discursul lui Caţavencu operează numai cu ilogisme de gîndire, cel al lui Farfuridi e dublat cu cele de ordin formal [14].

2.3. Din acelaşi punct de vedere se poate discuta cunoscuta declaraţie de dragoste a lui Rică Venturiano, în care funcţiile emotivă şi poetică, caracteristice stilului epistolar, sînt anulate de expresia rece, încorsetată de formule a stilului administrativ : „... precum am avut onoarea a vă comunica în precedenta ...". Comicul absurd al acestei declaraţii reiese şi din situaţia de perpetuu „scriitor" (citeşte *conţopist*) a celui care vorbeşte [15], confundînd aspectele unei diglosii fundamentale tipice oricărui cărturar. Odată confuzia de situaţie demascată, Rică Venturiano nu mai poate face faţă raţional neprevăzutului şi degringolează în stereotipii, locuri comune, într-un cuvînt în absurdul lingvistic, reluat mereu prin repetiţie [16].

3. Rămînînd pe terenul teatrului, remarcăm compromiterea altor funcţii ale limbajului, de exemplu, cea conativă, fatică şi metalingvală, compromitere previzibilă într-o lume certată cu logica.

În replica lui Leonida, caracterizarea armatei lui Garibaldi e realizată exclusiv din clişee, expresii curente, care se opun de fapt intenţiei laudative din prima parte a replicii : „Ăi mai prima, domnule, aleşi pe sprinceană, care mai de care, dă cu puşca-n Dumnezeu ; volintiri, mă rog : azi aici, mîine-n Focşani, ce-am avut şi ce-am pierdut !". Cînd registrul acestora se epuizează, replica nu mai apelează la nici un substantiv sau

---

[13] Cu aceleaşi caracteristici ne apare şi fraza de recomandare a Tarsiţei Popescu din *Art. 214*. Relaţia se stabileşte între *invariantă* echivalentă cu *structura de adîncime* şi diverse *variante* ca *structuri de suprafaţă*, una dintre ele reperabilă în discursul narativ al personajului. Transformările operate pe invariantă, de tipul suprimării şi repoziţionării, au realizat ceea ce cunoaştem : „Mă recomand Tarsiţa Popeasca, văduva lui priotu Sava de la Caimata [pe] care a dărîmat-o Pache, cînd a făcut bulivardul ăl nou şi [-l prezint şi pe] fiu-meu Lache Popescu". Parantezele noastre marchează structura de adîncime a textului.

[14] E. Ionescu a surprins latura majoră a absurdului la Caragiale : „oameni şi ideologii, totul este compromis, iar toate actele vieţii [...] se scaldă într-o bizară elocvenţă făcută din expresii pe cît de răsunătoare, pe atît de miraculos de improprii, şi în care cele mai rele nonsensuri se acumulează cu o bogăţie inepuizabilă şi servesc să justifice în mod nobil acţiuni incalificabile [...]. Distanţa care separă limbajul, pe cît de obscur pe atît de elevat, de violenţa meschină a personajelor, politeţea lor ceremonioasă şi necinstea lor funciară, adulterele care se amestecă în toate acestea fac ca, în cele din urmă, acest teatru, trecînd dincolo de naturalism, să devină absurd, fantastic" ; apud B. Elvin, *op.cit.*, p. 36—37.

[15] În *Proces-verbal* ne întîmpină situaţia inversă, de perpetuu vorbitor a celui care scrie.

[16] N. Balotă arată legătura dintre comic şi absurd referindu-se la Eugen Ionescu : „În acelaşi sens al parodizării prin absurd, al modurilor de judecată şi de exprimare, au fost folosite uneori clişeele verbale, scoţîndu-se în evidenţă caracterul lor de clişeu. Eugen Ionescu relevă o asemenea tendinţă a teatrului «numit uneori absurd» şi care nu e decît denunţarea caracterului derizoriu al unui limbaj golit de substanţa sa, steril, făcut din clişee şi sloganе" ; *in op. cit.*, p. 46.

adjectiv ca purtătoare ale substanţei verbale, fiind astfel golită de sens : „Ce-ţi spui eu, şi cîte şi mai cîte altele şi mai şi" [17].

Pe lîngă funcţia conativă total compromisă, cea fatică se exercită noţional invers (*soro* ! e adresat lui Leonida, iar *domnule* ! i se spune Efimiţei).

4. Degradarea funcţiei metalinguale [18] şi referenţiale este etalată în teoria *fandacsiei* a aceluiaşi Leonida. Cum cuvîntul nu figurează în nici un dicţionar al limbii române şi cum dramaturgul nu-l decodează, deşi termenul intră în repetiţie, *fandacsie* rămîne o mostră a efortului dinainte anulat de a crea semne lingvistice.

5. Situaţia paroxistică credem că e atinsă în schiţa *Căldură mare*, în care, deşi există semne lingvistice, obişnuite, personajele îşi permit să le trateze cu largheţe, ca şi cum acestea ar suporta orice semnificaţie : pentru fecior, *a pleca* înseamnă *a pleca la ţară*, iar *a ieşi* înseamnă *a pleca în oraş*. În felul acesta, cu tot consumul de energie lingvistică, nu se ajunge la nici o înţelegere între parteneri, însăşi conducta materială fiind compromisă, deoarece se comunică în paralel. Inutilitatea semnului lingvistic, pe terenul limbajului absurd, e în felul acesta declarată.

6. Opera lui Caragiale ne atrage astfel atenţia asupra pluralităţii mijloacelor de realizare a absurdului lingvistic, ce duce în ultimă instanţă la întunecarea sensurilor. „Literatura « absurdului » are totdeauna sensul non-sensului" [19]. În ce măsură Caragiale a reuşit să transforme absurdul în comic se poate demonstra prin liantul material al unuia şi al celuilalt : limbajul ; absurdul limbajului devine o sursă a comicului de expresie, în cazul în care funcţia fundamentală a acestuia, cea de comunicare, cu sateliţii ei, este compromisă. Numai că scriitorul nostru a optat nu pentru latura tragică a absurdului, aspect devenit hotărîtor într-o operă modernă, ci pentru una comică, detaşîndu-se astfel de succesorii săi. În felul acesta, absurdul anticlasic, antimimetic îşi găseşte pe linia expresiei lingvistice un precursor în Caragiale.

RÉSUMÉ

L'auteur essaie de trouver une base linguistique à l'expression de l'absurde dans l'œuvre de I. L. Caragiale.

En partant de l'idée que, à ses débuts, l'absurde se réalisait sous la forme d'une avalanche de mots, on a passé à l'étude de la manière dont l'une ou l'autre des fonctions du langage (selon Roman Jakobson) est anulée, surlicitée ou en opposition avec le contexte, un rôle particulier revenant parfois à la syntaxe, parfois à la sémantique.

Mai 1977

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[17] Automatizarea limbajului devenit mască pentru lipsa de idei şi atitudini e surprinsă în *Cam tîrziu*. Costică Panaite nu poate articula nimic altceva după oricare replică i-ar fi adresată decît seria invariabilă : „Ei aş ! ; Parol ? ; C'eşti copil ?".

[18] În schiţa *Gazometru* cuvîntul din titlu trebuie definit de cititor, ceea ce înseamnă că autorul a optat pentru absenţa funcţiei metalinguale.

[19] Adrian Marino, *Introducere în critica literară*, Bucureşti, 1968, p. 61.

ÎNCERCARE DE ANALIZĂ SEMIOTICĂ A POEZIEI MODERNE. DOUĂ TEXTE DE ION VINEA

DE

FELICIA ŞERBAN

Recunoscută şi explicată sau nu, există întotdeauna în cercetarea stilistică o fază preliminară, constînd în selectarea obiectului, fie pentru că acesta se pretează mai bine unei anumite metode, fie pentru că textul, prin particularităţile sale, sugerează şi solicită mijloace noi, de experimentat. Se pot defini procedee, tipuri, curente; dar textul poetic rămîne un semn complex [1], cu o relaţie supla *signifiant — signifié — référent*, ale cărei posibilităţi de variaţie sînt, teoretic, infinite. Poezia modernă prezintă alte raporturi cu proza decît poezia clasică, supusă normelor de metru, ritm şi rimă, raporturi încă insuficient lămurite; pe cînd la simbolişti, de exemplu, există o manieră relativ sistematică de echivalenţă între *signifiant* şi *signifié*, sînt multe alte modalităţi moderne mai puţin susceptibile de a fi descrise în metalimbaj lingvistic.

Exegeţii au remarcat [2] şi chiar au reprobat uneori [3] mobilitatea expresiei care contura treptat personalitatea lui Ion Vinea. De la *Mare*, *Sonet*, *Voluptas*, *Amintirile false*, *Capitol*, *Chemare*, *Destin*, *Eternitate*, poezii de formă clasică, pînă la parodia neologismelor din *Vorbe goale*, se desfăşoară meandrele creaţiei unui poet, părînd mereu altul şi mereu acelaşi, pe care Eugen Lovinescu îl aprecia drept „principalul factor al extremismului român" [4], iar Şerban Cioculescu — un clasic al literaturii de avangardă, ocupînd o poziţie de centru în cadrul acestei mişcări [5].

Am ales pentru studiu două poezii scrise la un interval de zece ani: *Praf* [6] (1914) şi *Mărturii* [7] (1924), care, fără pretenţia de a fi dintre cele mai reprezentative, cuprind, împreună, o bună parte din claviatura lirică a lui Ion Vinea. Al doilea text prezintă o manieră mai accentuat modernistă, în special la nivelul îmbinărilor de cuvinte. Pentru analiza conţinutului, ne propunem să constatăm la ce rezultate duce ideea *semelor tematice* [8].

---

[1] Cf. A.-J. Greimas, *Pour une théorie du discours poétique*, în vol. *Essais de sémiotique*, Paris, [1972], p. 10.

[2] Cf. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, Bucureşti, 1973, p. 678.

[3] Cf. G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*, Bucureşti, 1968, p. 363.

[4] Cf. E. Lovinescu, *loc. cit.*

[5] Cf. Ş. Cioculescu, *Aspecte literare contemporane*, Bucureşti, 1972, p. 33.

[6] Ion Vinea, *Opere*. [Vol.] I. *Poezii*, Cluj, 1971, p. 102—103.

[7] *Ibidem*, p. 203—204.

[8] «Ce sont des éléments abstraits, constituant une thématique abstraite dans la structure profonde du texte. C'est ici que l'on rencontre la dimension stylistique de la distinction faite entre la surface et la structure profonde du texte: un thème peut s'établir, par récurrence sémique, sans se manifester lexicalement à la surface, c'est-à-dire en s'investissant dans plusieurs lexèmes différents (qui comportent toujours d'autres sèmes en même temps); tandis que, inversement, plusieurs thèmes peuvent se manifester dans un seul lexème». T. A. Van Dijk, *Aspects d'une théorie générative du texte poétique*, în vol. *Essais*..., p. 198.

De la început sînt evidente, în practică, două dificultăţi : (1) lungimea textului poetic şi/sau (2) componenţa sememică mai complicată, intrinsecă anumitor lexeme, la care se adaugă rezultantele îmbinărilor de cuvinte, „umbrirea" unor denotaţii pînă la eclipsa lor completă şi apariţia conotaţiilor [9]. În ambele cazuri analiza semică riscă să devină fastidioasă, dacă nu se recurge la restrîngerea deliberată a cîmpului de investigaţie.

Praf este o poezie a declinului, fără dramă şi fără putrefacţie, desfăşurată într-un univers mai mult inanimat. Tema (înţelegînd termenul în accepţiunea lui tradiţională [10]) se întîlneşte cu o fasciculă de seme cuprinsă în titlu, arhilexem şi simbol în acelaşi timp : *praf*, în sens general, se descompune în semele « materie » + « discontinuitate » + « infimitate », la care ansamblul poeziei adaugă semul « depreciere », restrictiv pentru definiţia cuvîntului şi esenţial pentru semnificaţia textului, influenţînd, la rîndul lui, interpretarea semantică a celorlalte unităţi.

O analiză detaliată, pe care spaţiul nu ne permite să o reproducem, indică drept seme principale ale poeziei : « depreciere » (în lexemele *praf, uscat, vechi, şterge, moarte, slugă, bătrîn, stepă, pulbere*), « spaţialitate » *(lume, cale, pămînt, soare* [11], *depărtare, grădină, stepă, pretutindeni, codru)*, « persistenţă » *(polen* [12], *urmă, amintire, vechi* [13], *etern, se-nnoieşte)* ; caracteristica semantică a poeziei respective rezultă din îmbinarea acestor trei seme. Unitatea textului se realizează prin iteraţia lor echilibrată pe parcursul strofelor, la care se adaugă repetiţii de lexeme şi de versuri (în prima şi ultima strofă), ca şi repetarea metaforelor apozitive [substantiv + (substantiv + atribut substantival genitival)] : *Praful, polenul lumilor, / praful, urma timpurilor, / învăluie lucrurile / ca somnul;* comparaţia este reluată în final în forma : *praful, spuma lucrurilor / care-învăluie trunchiurile / ca somnul.* Diferenţa specifică *lucruri — trunchiuri* în versuri aproape identice subliniază, prin opoziţia « anorganic », faţă de « organic », o idee prezentă şi în strofele anterioare : deprecierea cuprinde totul, lumea şi reprezentarea ei *(şterge ca o liniştire / chipurile gata pentru uitare)*, anorganic şi biologic *(aripă de moarte atîrnînd în viaţă)*.

Deşi versificaţia este lipsită de atributele clasice, poezia *Praf* prezintă o „rotunjire" a conţinutului şi a formei, o unitate datorată convergenţei unor procedee poetice uşor de sesizat şi de pus în evidenţă [14].

Vom încerca, în cele ce urmează, să aplicăm acelaşi principiu de analiză poeziei lui Ion Vinea *Mărturii*. Tema tratată este despărţirea care pune capăt unui trecut de bine şi rău *(poveste închegată din trudă*

---

[9] Cf. şi J.-L. Houdebine *(Essai de lecture réflexive d'un texte de Michaux à ses différents niveaux d'énonciation*, în vol. *Essais...*, p. 166), care se întreabă după ce criteriu se poate considera terminată o analiză semică.

[10] Pentru a evita o eventuală confuzie, nu vom folosi termenul *temă* pentru *sem tematic*, după cum propune Van Dijk (vezi *supra)*.

[11] Planul terestru şi cel cosmic se leagă într-o imagine în care deprecierea se extinde asupra spaţiului *(Căile pămîntului care duc în soare)* ; lexemele *soare* şi *lumi* includ şi semul « cosmicitate ».

[12] *Polen* îmbină semele « persistenţă » şi « fecunditate » ; sinonimia *praful* ≃ *polenul lumilor* anulează în text valoarea celui de-al doilea sem, obţinîndu-se o metaforă secundară, a lumilor ca nişte flori sterile, risipindu-şi inutil polenul în spaţiu.

[13] Lexeme care îmbină semele « persistenţă » şi « depreciere ».

[14] „Ces parallélismes du texte poétique moderne sont très fréquents (et semblent se substituer aux structures métriques traditionelles)". T. A. Van Dijk, *art. cit.*, p. 195.

și din lene), greșeală recunoscută cu o durere discret mărturisită *plîns ușile de lemn uscat și pupăza din covor a amuțit)*; în fața cel pleacă se deschid zările, acoperite însă de o copleșitoare tristețe *(Pămîntul e de drumuri plin ca un nebun de zdrențe. / Dimineața și-a desfăcut mările pe cari plutesc îngerii înecați)*, ca și tristețea celui care rămîne *(Iar aci vremea s-a oprit ca o secetă fără semn / unde cresc în zvîrcoliri încremenite sperietorile)*. Semul corespunzător acestei teme ar fi « divergență », pe care îl găsim denotativ în numai două lexeme, *despărți* (strofa a IV-a) și *răzleți* (ultima strofă), și într-un compus, *bun rămas;* în rest, ideea despărțirii, deși omniprezentă, este exprimată prin simboluri care țin nu de semnul lingvistic, ci de tradiție și cultură : aluzia la parabola fiului risipitor (strofa a III-a), *sărutul... -și scrie pecetea pe foaia morții, / sînt două măști care sorb din același pahar cu nisip* (strofa a IV-a). Atmosfera depresivă este de asemenea slab legată de nivelul microsemantic : adjectivul *amar (ispita bunului rămas amar)*, verbul *a plînge* și în semul conotativ al verbului *a amuți*.

Examinăm două cîmpuri semantice învecinate logic cu cel al despărțirii, designate prin arhilexemele *drum* și *distanță*, avînd comun semul « spațialitate »; regăsim acest sem în lexemele *drum* (strofa a IV-a și a VI-a), *mare* (strofa a IV-a), *depărtare* (aceeași strofă). Ideea distanței crescînde este sugerată de o suită de comparații : *Tot mai gol și luminos te suge depărtarea, / asemeni plopilor, asemeni turlelor, asemeni piscului, / curînd asemeni stelei din dreptul străjinii.*

Fiind vorba de « spațialitate », ne vom orienta, în mod firesc, spre « temporalitate », sem identificat în lexemele *trecut, zi, noapte, dimineață, pauză, clipă, vreme*, dar care nu mai apare în ultimele trei strofe. Temporalitatea este exprimată mai ales gramatical : pe cînd în poezia *Praf* predomina prezentul cu o nuanță gnomică, ceea ce duce de asemenea la ideea « deprecierii » ca fenomen continuu și etern, în poezia *Mărturii* timpurile verbale sînt variate, punînd mereu față-n față prezentul cu trecutul.

Constatăm imediat o altă deosebire : poezia *Praf* este scrisă cu o detașare, cu o aparență de constatare obiectivă, datorată preponderenței covîrșitoare a persoanei a III-a. În *Mărturii* apar pronume în strofele I, III, IV, VI, VII; ultimele două strofe (VII și VIII) cuprind un șir de verbe la persoana I : *am ucis, spălam, jucam, ne-am fost strîns, ne-am răzleții, să oglindim.* În avantajul unității analizei, nu trebuie să facem o separație între planul semantic și cel gramatical, ci să echivalăm în cazul de față morfo-semul persoanei cu opoziția « obiectiv » — « subiectiv ».

Găsim, frecvent răspîndit în întreaga poezie, același sem al « deprecierii » : *răscolesc, strică, cioburi, știrb, risipitor, nebun, înecat, mort, desfrunzire, secetă, bolnav, ucide* (de două ori), *sterp, deșert* (ca adjectiv — *ochii deșerți*). Deosebirea de tonalitate față de poezia *Praf* este evidentă, dacă ar fi să comparăm numai versurile referitoare la pămîntul brăzdat de drumuri : *Căile pămîntului care duc în soare / curg pe lîngă fluvii-n za de aur* (în prima poezie), față de : *Pămîntul e de drumuri plin ca un nebun de zdrențe (Mărturii)*. Spuneam mai la început că în poezia *Praf* deprecierea se desfășoară mai mult într-un univers inanimat. Abordînd statistic semele « inanimat » și « animat », constatăm că în poezia *Mărturii*, dintre 154 substantive, adjective, verbe și adverbe, 52 includ semul « animat », adică 37,70%; dintre acestea, pentru 11 lexeme contextul anulează

semul «animat», ceea ce reduce procentul la 29,86%. În poezia *Praf*, raportul este de 23 din 86, adică un procent de 26,70; contextul reduce, în acelaşi mod, numărul de lexeme la 15, adică 17,44%.

Deşi tema este despărţirea, în *Mărturii* semul care se impune prin frecvenţă este «depreciere», asociat cu «animat» şi «subiectiv». Legătura între strofe se bazează pe continuitatea narativă, cu o permanentă pendulare între prezent şi trecut, între un moment şi altul, ceea ce dictează şi împărţirea în strofe. Există un scurt subiect, reproductibil, în linii mari, în proză. Izotopiile de formă sînt variate: repetiţia de forme pronominale şi verbale (versul al II-lea), chiasm substantiv + conjuncţia *şi* + substantiv + substantiv, urmat de simetricul figurii (versul al V-lea). Întîlnim numai repetiţii de cuvinte vide, semnalînd izotopii de construcţie: mai multe comparaţii succesive (strofele a II-a şi a IV-a), un şir de subiective (penultima strofă). Conjugate cu alte particularităţi, cum ar fi „fluenţa melodioasă" [15], acestea marchează poeticul, dar nu imprimă textului o unitate formală.

Care este concluzia în legătură cu semele tematice, după ce am demonstrat că ele pot caracteriza conţinutul unei poezii (în cel dintîi exemplu), dar nu cu necesitate (exemplul al doilea)? Prezenţa masivă a aceluiaşi sem «depreciere» în două poezii cu temă diferită ale lui Ion Vinea indică faptul că astfel de seme pot fi specifice pentru un aspect al creaţiei unui poet sau a mai multora şi, avansînd cu prudenţă, coroborarea cîtorva seme tematice pare să definească mai exact similitudinile unor texte. Este o posibilitate de abordare a conţinutului creaţiei poetice cu mijloacele lingvisticii, care merită să fie experimentată.

RÉSUMÉ

Les deux poésies analysées, ayant une thématique différente (la dépréciation et respectivement la séparation), présentent une fréquence élevée du même («sème thématique» («dépréciation»). On pourrait donc caractériser, par cette méthode, la création d'un poète, définir plus exactement les similitudes des textes.

Mai 1977

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[15] Cf. Ş. Cioculescu, *op. cit.*, p. 23.

„Probleme de lingvistică generală", vol. VII, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1977, 126 p.

Volumul de faţă este închinat iniţiatorului şi conducătorului şcolii româneşti de lingvistică generală, academicianului Alexandru Graur, cu prilejul împlinirii vîrstei de 75 de ani. Chiar şi culegerea de studii „Probleme de lingvistică generală" a fost iniţiată cu mulţi ani în urmă de acad. Al. Graur cu scopul ca această disciplină să fie cultivată din perspectiva filozofiei materialist-dialectice. „... Neobositul şi delicatul sfătuitor al tuturor celor care-l solicită cerîndu-i părerea în acest domeniu", cum se spune în *Cuvînt înainte*, „a făcut ca şi elevii şi colaboratorii săi să-şi dezvolte în acelaşi fel originalitatea gîndirii lor lingvistice".

Cele douăsprezece studii publicate în acest volum sînt o mărturie excelentă a celor spuse mai sus. Fenomenele şi faptele de limbă sînt analizate aici în lumina interdependenţei lor, în funcţionalitatea lor.

Astfel, Nadia Anghelescu, după ce se ocupă de diferite concepţii privind analiza sensului enunţului, în studiul său intitulat *Actele de vorbire şi sensul enunţului*, subliniază importanţa *funcţiei* actului de vorbire în crearea *sensurilor* enunţurilor.

I. Coteanu, în *Semantica şi funcţia reflexivă a limbii*, porneşte de la ideea că semantica înainte de toate este un obiect: „totalitatea de înţelesuri ale unei limbi ori ale întregului limbaj uman". Orice sistem natural de semne verbale are înţeles pentru că are o funcţie, spune I. Coteanu, dar adaugă imediat că „nu are înţeles dacă nu are nici o funcţie". Această concepţie dialectică formează cadrul general al discuţiei. Înţelesurile limbii naturale depind, spune I. Coteanu, „atît de proprietăţile semnelor cît şi de modalităţile lor de combinare, deci de sintaxa lor" (p. 14). Privind astfel problema, trebuie să admitem că limba are proprietatea „de a face referiri prin semne verbale la semne verbale" (p. 15). Cu această problemă I. Coteanu s-a mai ocupat şi în *Stilistica funcţională a limbii române*, şi acestei proprietăţi a limbii i-a dat numele de *autocontrol fonic al gîndirii*. Comunicarea se realizează în şi prin acest autocontrol, prin *control*. Este o concepţie nouă, după care totalitatea de înţelesuri ale limbii „este un ansamblu organizat de o anumită trăsătură caracteristică" şi nu o masă a gîndirii, cum susţinea F. de Saussure. Am ţinut să mă opresc la această problemă şi să citez mai mult, deoarece avem de-a face aici cu o concepţie lingvistică originală, novatoare, bazată pe materialismul dialectic. Tot de pe această poziţie autorul combate şi demască caracterul neopozitivist al concepţiei structuraliste care „atribuie limbii rolul de organizator al lumii" (p. 17). I. Coteanu pornind de la ideea că lumea constituie un continuum variat precizează că „de aici decurge cu necesitate existenţa în el a unor momente, puncte sau vîrfuri suficient de bine conturate, deci suficient de bine particularizate spre a impresiona pe oameni şi a li se întipări în minte. Ipoteza reflectării acestor momente ori vîrfuri în gîndire şi redarea lor prin intermediul cuvintelor sînt mai plauzibile decît ipoteza structurii lumii prin limbă...". Folosindu-se şi de unele observaţii ale lui W. v. Humboldt şi Pavlov, autorul formulează răspicat: „avem drept să afirmăm că limba nu reflectă realitatea ca o oglindă, adică pasiv, şi nici n-o structurează exercitîndu-şi acţiunea în direcţie unică spre realitate, ci reflectă, organizează reflectarea şi redesemnează lumea în funcţie de această organizare" (p. 18). Este vorba despre un proces cu direcţie dublă: de la realitate la reflectare, iar de aici din nou la realitate. Acest fel de a înţelege funcţia reflexivă a limbii are o deosebită importanţă pentru înţelegerea dinamicii limbii, a imaginaţiei poetice. Atît în sens cît şi în semantica unei limbi se manifestă, arată I. Coteanu, tot funcţia reflexivă a limbii.

Cei care se ocupă de analiza frazei şi a textului găsesc multe învăţăminte metodologice în articolul *Un model lingvistic al structurilor narative*, semnat de Paula Diaconescu.

Bazat pe exemplele româneşti, Valeria Guţu Romalo pune în discuţie *Dezideratul simplităţii în descrierea lingvistică* şi oferă unele soluţii privind aplicarea criteriului „simplităţii" în descrierea aceluiaşi obiect.

Antonimele: încercare de definire şi de clasificare de Maria Iliescu este un studiu ale cărui concluzii trebuie avute în vedere la realizarea *Dicţionarului analogic al limbii române*.

Maria Manoliu-Manea, analizează, în articolul intitulat *Ambiguitate şi redundanţă în istoria propoziţiei relative romanice: despre schimbarea semantică*, acţionarea celor două tendinţe ale vorbitorilor, asigurarea unei claritări maxime şi exprimarea cît mai economicoasă, în istoria relativelor romanice.

Pe lîngă prezentarea rezultatelor unor cercetări îndelungate privind abstracţia de diferite tipuri, studiul *Structura proceselor de abstractizare din lingvistica modernă* de Solomon Marcus oferă şi multe învăţăminte metodologice.

Articolul Ioanei Prioteasa se situează ca tematică pe acelaşi plan cu cel al Mariei Manoliu-Manea. *Redundanţa şi economia lingvistică — bază a unor schimbări spontane (Cu aplicare la flexiunea adjectivului demonstrativ în limba română)* este bine documentat, iar prin datele statistice folosite asigură criteriul exactităţii cantitative. Ne întrebăm: oare nu forţăm limba dacă de dragul economiei şi al nevoii de a evita omonimia dintre pronumele şi adjectivul demonstrativ cerem ca, „pentru limba literară scrisă, aşezarea adjectivului demonstrativ înaintea substantivului să se impună ca normă unică şi generală"? (p. 84).

Contribuţii teoretice privind accentul intensiv şi accentul tonic de V. Robu vizează fonologia şi stilistica. Ne-a convins de faptul că limba română are accent tonic şi trebuie revizuită părerea cu care ne-am obişnuit că româna nu ar avea acest accent. Într-adevăr, un enunţ scris reprezintă în realitate mai multe enunţuri. În mare măsură de distribuţia accentului tonic depinde actualizarea uneia dintre virtualele potenţiale semnificante (cf. analiza propoziţiei: *copilul vecinului aleargă repede pe stradă*, p. 95).

Elena Slave, în studiul *Supramotivarea*, discută despre arbitrar şi motivat în limbă, problemă cercetată la noi de acad. Al. Graur. Sînt tratate pe rînd motivarea prin formarea cuvintelor (derivarea şi compunerea) şi motivarea semantică. Supramotivarea semantică apare îndeosebi în limbajul poetic, dar există şi în limbajul curent. Pentru ilustrare inserăm aici exemplul dat de autoarea studiului: *frumoasă ca o floare care rîde*. Aici la comparaţie se adaugă o metaforă (*floarea rîde*). „Supramotivarea constă în sinteza de semnificat dintre «frumoasă», «floare», «rîde», luate metaforic".

E. Vasiliu, în articolul său *Semn, sens, referinţă*, demonstrează cu cîteva aspecte ale structurii limbii române (atributul apozitiv, pronumele substituit, articolul definit, expresii autoreferenţiale) că teoria saussuriană despre semnul lingvistic nu poate constitui o explicaţie pentru un număr de fapte a căror relevanţă nu poate fi contestată. Descrierea acestora nu este posibilă decît cu ajutorul unor concepte care provin din teoria referinţei.

Volumul se încheie cu un studiu care deschide o pagină mai rar evocată din istoria preocupărilor pentru limbă: Lucia Wald, în *Observaţii asupra conceptului de ambiguitate în opera lui Aurelianus Augustinus*, ne convinge că lingvistica modernă are antecedente îndepărtate, în cazul de faţă în sec. al IV-lea — al V-lea.

Acest volum din „Probleme de lingvistică generală" şi-a atins scopul. El exprimă, aşa cum şi-au propus redactorii responsabili, acad. I. Coteanu şi Lucia Wald, „gratitudinea pentru ideile care i-au călăuzit activitatea [acad. Al. Graur] şi din care noi înşine am putut profita" *(Cuvînt înainte)*.

Noiembrie 1977

Bela Kelemen
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

G.I. TOHĂNEANU, *Dincolo de cuvînt*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1976, 266 p.

Sugestiv intitulată *Dincolo de cuvînt*, lucrarea de faţă, ca, dealtfel, şi celelalte publicate pînă acum de G. I. Tohăneanu, reprezintă o contribuţie remarcabilă la stilistica şi poetica românească actuală. Şi reuşeşte acest lucru, fără să afişeze un modernism ostentativ, la nivelul expresiei, şi fără o încifrare conceptuală, aridă şi de multe ori nesemnificativă, ci, dimpotrivă, cantonîndu-se în modul tradiţional de abordare a operei literare din punct de vedere stilistic, dînd curs liber mai puţin artificiilor „tehnice" în cercetare şi mai mult intuiţiei, sensibilităţii şi gustului ferm, de cea mai nobilă sorginte clasică. Autorul îşi propune în aceste pagini, reuşind de cele mai multe ori, investigarea pe verticală, în adîncime, a textului literar, descoperirea mişcărilor intime ale procesului de creaţie.

Structurată în trei părţi mari, intitulate, în aceeaşi manieră tradiţională, *Stilistica generală*, *Stilistica autorilor* şi *Versificaţia*, cartea lui G. I. Tohăneanu este formată din 14 studii, precis orientate tematic. Aparent distincte, prin obiect şi rezultate, între acestea există o unitate remarcabilă, dictată de viziunea unitară asupra faptului de stil în diferitele variante reperate aici, unitate uşor relevabilă la o lectură cursivă şi aprofundată.

Ideea centrală a cărţii, în jurul căreia se cristalizează atît analizele textuale, aplicate, cît şi contribuţiile cu caracter pronunţat teoretic, este aceea a *convergenţei* tuturor mijloacelor şi procedeelor stilistice la ideea poetică, *adecvarea* formei la conţinut, la toate nivelele, de la cel fonetic şi pînă la unităţile suprasegmentate. Ideea, după cum reiese şi din paginile acestei cărţi, nu este nouă. O putem găsi, în parte, teoretizată încă din antichitate. Ea este de fapt cuprinsă în acel *tò prépon*, termen care concentrează în sine întreaga concepţie estetică a antichităţii şi care îşi reciştigă importanţa în stilistica şi poetica modernă [1]. Adecvarea şi convergenţa rămîn în ultimă instanţă, chiar dacă nu s-a exprimat deschis acest lucru, ţinta finală a oricărui proces creator, ca şi a demersului critic asupra faptului artistic.

G. I. Tohăneanu este preocupat în mod deosebit de problema *sinonimelor*, căreia îi acordă primele două studii ale cărţii şi în legătură cu care se structurează şi celelalte studii din volum. Originalitatea lui G. I. Tohăneanu în această privinţă constă în trecerea sinonimiei de pe planul strict lexicologic pe cel poetic propriu-zis, demonstrînd, în acelaşi timp, că ea „nu caracterizează numai vocabularul, ci se întîlneşte în toate compartimentele limbii". Tohăneanu acordă sinonimiei (p. 11—40) un rol mare în însuşi procesul de creaţie: numai datorită existenţei materialului sinonimic bogat este posibilă organizarea şi structurarea expresiei poetice.

Nu ne oprim aici la diferitele aspecte ale sinonimiei (fonetică, morfologică etc.), pe care G. I. Tohăneanu le semnalează şi ale căror funcţii stilistice le analizează în dependenţă de anumite intenţii poetice, oferind, cu această ocazie, analize stilistice concludente asupra unor texte din autorii români, clasici sau moderni (vezi p. 41—67). Trebuie însă să remarcăm observaţiile privitoare la metafore, concepute ca „sinonime sui-generis", deoarece ele „fac imagine', restabilind „echilibrul — rupt — dintre lucruri (...) şi cuvinte", tămăduind „cuvintele (proprii) de nevolnicia lor" şi redîndu-i lumii „frumuseţea originară, umbrită şi împuţinată de cuvînt" (p. 57).

Prin apelul frecvent la lingvistică în interpretarea faptelor de stil, G. I. Tohăneanu demonstrează încă o dată că în studiul textelor cele două discipline sînt indisociabile. Avînd la bază rezultatele cercetării privind omonimia (lexicală), dar nu atît cea creată prin *convergenţă fonetică* (care presupune diversitatea etimoanelor), cît cea creată prin *divergenţă semantică* (în cadrul „aceluiaşi cuvînt polisemantic cînd unul din sensuri «divaghează»"), G. I. Tohăneanu formulează ideea *omonimiei poetice* (p. 68—75). Autorul consideră drept *omonime* „sensurile contextuale — fundamental divergente — pe care unul şi acelaşi cuvînt le poate dobîndi în condiţiile, atît de specifice, ale limbajului *poetic*". Divergenţa sensurilor poetice ale unui termen se datorează, însă, tocmai existenţei *sinonimiei poetice*, reciproce, între doi termeni. Posibilităţile sinonimice ale unui termen devin infinite într-o infinitate de contexte poetice, căci, după cum remarcă autorul, „odată ţesută mreaja unor relaţii subţiri între lucrurile lumii — precum şi între cuvintele care le exprimă — termenii corespunzători devin *corelativi*, fiind susceptibili de o «improprietate» reciprocă". Sensurile contextuale divergente, adică „distanţarea sensurilor — creatoare de omonimie poetică —, se întemeiază pe reţinerea uneia sau alteia dintre trăsăturile obiectului vizat".

Un studiu oarecum aparte este *„Punerea în pagină" a textului poetic* (p. 76—88). Studiul textului poetic din punctul de vedere al tehnicii dispunerii în pagină (tectonica) — important în condiţiile în care poezia este destinată din ce în ce mai puţin recitării şi tot mai mult lecturii vizuale — se găseşte, la noi, abia la începuturile sale. G. I. Tohăneanu dedică acestei probleme un studiu aprofundat, exemplificînd demonstraţia cu texte din Eminescu, Arghezi, Ion Pillat, Radu Stanca etc. Demonstraţia este convingătoare, păstrînd un ton moderat, ferit de exagerări. Deşi la prima vedere capitolul referitor la tectonică ar putea să pară izolat de ansamblul cărţii, el este totuşi bine motivat, deoarece autorul consideră tectonica drept un „procedeu compensator" menită să „«corecteze» şi să compenseze, măcar în parte, «infirmităţile» limbii scrise" (p. 77). În plus, studiul textului din punctul de vedere al aranjării în pagină asigură şi totodată presupune o interpretare cît mai suplă şi mai nuanţată a textului literar.

Deşi prima parte a cărţii, *Stilistică generală*, are un caracter mai puţin aplicativ şi mai mult teoretic, autorul oferă permanent observaţiilor sale un suport faptic, prin raportarea permanentă la texte. În exemplificări se are în vedere nu poemul potenţial, virtual, înţeles ca o permanentă tendinţă spre idealul poetic absolut, ci varianta ultimă a autorului, considerată drept operă definitivă. Intuiţia şi observaţia sa se îndreaptă spre marii poeţi şi scriitori şi spre cele mai izbutite opere din literatura română. Textele alese constituie astfel modele unice şi irepetabile de adecvare.

[1] Cf. o reevaluare a conceptului şi la Şt. Munteanu, *Stil şi expresivitate poetică*, Bucureşti, 1972.

Aparent distinctă, partea a doua a cărţii se integrează total în problematica de ansamblu. Intitulată *Stilistica autorilor*, cuprinde analize stilistice privind unele aspecte ale limbajului poetic al lui I. Budai-Deleanu (p. 91—117), Eminescu (p. 118—139 şi p. 141—151), Arghezi (p. 152—181 şi 201—212), Voiculescu (p. 182—195) şi Labiş (p. 196—200). Realizate în consens cu viziunea teoretică din partea întîi a cărţii, analizele au menirea de a fixa demonstraţia teoretică şi totodată de a preciza individualitatea stilului autorilor trataţi. Autorul stăruie asupra străduinţei poeţilor „de a obţine mijloace mobile şi nuanţate de exprimare, racordate pe deplin la conţinutul enunţului poetic". Pentru fiecare dintre poeţii citaţi, Tohăneanu pune în lumină „bogăţia mijloacelor şi diversitatea soluţiilor cu ajutorul cărora înfruntă şi biruie neajungerea limbii". Opera lor „creşte dintr-o conştiinţă artistică exemplară, obsedată de sentimentul răspunderii faţă de cuvînt" (p. 117).

Continuînd o preocupare anterioară acestui volum, Tohăneanu abordează în ultima parte a cărţii problema versificaţiei (p. 225—243) şi a prozei ritmice (p. 244—265). Faţă de interpretările tradiţionale, conservatoare, care, în mod mecanic, reduc versificaţia la scheme rigide, Tohăneanu aduce o undă de înnoire şi modernism, izvorîtă „din dorinţa de a deschide o perspectivă nouă de investigare a tehnicii versului" (p. 242), bazată pe raportul dintre conţinutul operei poetice şi tiparul metric. Autorul face distincţie între schema „ideală" sau „teoretică" şi cea „reală" sau „practică". În baza aceleiaşi idei de convergenţă şi adecvare, autorul ilustrează prin fine analize cum metrica are un rol important în crearea unei atmosfere ritmice care asigură „împlinirea şi rotunjirea ideii poetice" (p. 241), sau, după cum metaforic se exprimă autorul, creează o „ţesătură ritmică" ce „se mulează perfect pe trupul ideii" (p. 242). Alături de autor, sîntem convinşi că „disocierea celor două « straturi » ritmice" („ritm *secund*", „ritm *dominant*"), „identificarea şi interpretarea alternanţelor, a opoziţiilor dintre ele, a precumpănirii versurilor pure sau impure [iambicul şi trohaicul îl preocupă în primul rînd pe autor, considerate „cele mai caracteristice poeziei noastre" (p. 225)], într-o anumită creaţie poetică, pot spori, cu încă unul, seria procedeelor de « citire » exactă şi nuanţată a poeziei" (p. 242).

Prin problematica abordată, prin maniera de cercetare a textului, apelînd adeseori la discipline colaterale stilisticii, cartea profesorului timişorean vizează o sferă mai largă, filologică. Preocupat de procesul de creaţie, adeseori G. I. Tohăneanu pune în lumină intenţii artistice şi procedee convergente care scapă unei analize superficiale. Astfel, unor texte clasice, care se bucură de numeroase exegeze, le descoperă valenţe poetice noi, adeseori nebănuite, demonstrînd, încă o dată, că marile opere literare îşi justifică, la orice lectură, valoarea prin noi argumente, pot oferi permanent exegeţilor surpriza unor alte revelaţii.

Noiembrie 1977

Veronica Mocanu
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

M. BUCĂ, I. EVSEEV, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, Timişoara, 1976, 202 p.

Apariţia cărţii *Probleme de semasiologie* de M. Bucă şi I. Evseev reprezintă o sinteză înscrisă firesc în constanţa preocupărilor cunoscuţilor lingvişti timişoreni şi totodată o reuşită indiscutabilă în sfera lucrărilor care abordează cu precădere fenomenul semantic, atît de discutat şi, nu rareori, controversat. Înţelegem această afirmaţie nu ca o simplă formulă de prezentare, ci ca o certă constatare rezultată în urma lecturii.

Cartea a apărut în cunoscuta ţinută grafică oferită de editura Facla seriei de *Studii de limbă şi stil*, serie care beneficiază, am spune noi, de privilegiul de a se mîndri cu o oarecare tradiţie. Lucrările apărute deja sub această egidă confirmă din plin acest lucru.

Urmărind cuprinsul volumului şi indicaţiile autorilor prezentate în capitolul introductiv (p. 9—11), aflăm că în limita celor 200 de pagini vor fi „tratate cu precădere" de pe o bază sincronică seriile lexicale ale limbii alături de probleme ale sensului, polisemia, sinonimia, omonimia şi antonimia.

Lucrate aparte, după cum se menţionează în *Cuprins*, capitolele beneficiază, totuşi, de o unitate de vederi şi de metodologie prezentate succint şi clar în preambulul care precedă textul propriu-zis.

Baza filozofico-lingvistică a concepţiei de ansamblu se rezumă schematic la dialectica relaţiei limbă — gîndire — realitate, raport disociat în componentele şi trăsăturile lui definitorii

în funcție de fenomenul discutat. Faptul conferă un caracter unitar și științific cercetării, validîndu-i certitudinea aserțiunilor și corectitudinea rezultatelor obținute.

Incursiunile de ordin teoretic, foarte largi, incluzînd detalii binevenite (vezi raportul sens-noțiune, p. 14—24), însumează principalele aspecte pe care le implică domeniul semantic și pe care, în genere, le găsim disparate în studii și articole de mai mică întindere. Observația privește cu deosebire seriile lexicale.

Organizarea riguroasă de ansamblu constituie tiparul general în care ordonarea materialului teoretic și faptic deosebit de bogat, însoțit de o bibliografie selectivă, se distinge printr-o logică internă remarcabilă, punctîndu-se cu evidență, chiar, diversitatea unor păreri (vezi, de pildă, p. 38 și urm.), concomitent cu poziția autorilor: definiția sensului, monosemia și polisemia la nivelul vocabularului (p. 33), sinonimia (p. 120, 124—125), antonimia etc. Ceea ce oferă literatura de specialitate asupra subiectului supus analizei este corelat cu viziunea proprie într-o formulă sintetizatoare și, pe cît a fost posibil, atotcuprinzătoare, obținîndu-se, astfel, o imagine unitară și sistematizată asupra unei problematici variate.

Impresionează bogăția materialului faptic investigat (vezi inventarul textelor, p. 196—198), aparținînd îndeosebi limbii române, acesta oferind cititorului, în egală măsură, sursa generalizărilor și principiilor avansate, precum și siguranța valabilității lor.

Primordialitatea aparține specificului românesc, investigațiile asupra unor situații identice sau diferite din alte limbi operîndu-se sporadic (de pildă, p. 87).

Abordarea frontală a unei tematici într-o paletă atît de largă în limitele existente nu permitea o desfășurare și o explicitare prea largă. Astfel ne explicăm aparițiile reduse ale unor reflecții de ordin teoretic-general pe marginea faptelor concrete de limbă avute în vedere (de pildă economia limbii, p. 39; virtualul și uzul în limbă, p. 40). În acest context amintim și înregistrarea tangențială a unor aspecte implicate în mai mare măsură în configurația elementelor dezbătute: fenomenul figurației și multiplele lui valori, care, credem noi, nu se reduc atît de strict la expresivitate și evocare. DLR (care nu apare printre dicționarele consultate) atestă nenumărate cazuri în care un sens figurat nu are corespondent sinonimic în planul propriu, fapt observabil direct la nivelul metalimbajului redacțional. De aici și problema lexicalizării sensurilor.

Observația de mai sus privește în aceeași măsură și problema cîmpului semantic și a categoriilor de seme, cărora li s-a acordat o mai mică atenție. Socotim utilă o dezbatere lărgită asupra acestora cu atît mai mult cu cît fenomenul sinonimiei și omonimiei presupune o corelare mai detaliată. Granițele cîmpului dau posibilitatea surprinderii unor raporturi deosebite între sensuri, evidențiind varietatea categoriilor acestora și a semelor corespunzătoare. Faptul ar contribui la o cunoaștere aprofundată a sinonimiei și omonimiei, oferind, totodată, argumente pentru configurarea sistemului în planul semic. Operația este însă destul de dificilă, necesitînd investigații ample. Analiza efectuată asupra antonimiei demonstrează cu prisosință acest lucru, paginile aferente acesteia (p. 144—194) întrecînd totalul celor rezervate omonimiei și sinonimiei. Se fac observații de ordin general privitoare la structura morfologică a cuvintelor, se enumeră categoriile de cuvinte din sfera antonimiei, însoțite de analize de finețe și amănunt privind tipurile de antonime, grupurile tematice de antonime, precum și categoriile de construcții sintactice specifice acesteia.

Pentru întregirea armonioasă a materialului supus analizei din perspectiva sistemului lexical al limbii române sugerăm și sondarea specificului care caracterizează locuțiunile și expresiile limbii sub aspectul polisemiei, sinonimiei și, chiar, antonimiei. Aceasta cu atît mai mult cu cît limba română excelează prin astfel de alcătuiri.

Pentru a sintetiza calitățile de ansamblu ale lucrării, ne permitem să citățm cîteva rînduri oferite de G. Ivănescu în *Cuvînt înainte*: „Bogăția informației, profunzimea interpretărilor teoretice, stilul clar și cursiv fac din *Probleme de semasiologie* o lucrare interesantă și utilă, care va reține, fără îndoială, atenția nu numai a specialiștilor, ci și a publicului larg".

Octombrie 1977

Doina Negomireanu
Universitatea din Craiova
Centrul de științe sociale

PETRU ZUGUN, *Unitate și varietate în evoluția limbii literare române*, Editura Junimea, Iași, 1977, 228 p.

În lucrarea sa, filologul ieșean Petru Zugun supune analizei aspecte variate ale procesului de alcătuire și evoluție a limbii literare române, statornicirea acesteia, pe baza unor fapte de

limbă propriu-zise, ca *-u* şi *-i* finali, şi prin marcarea contribuţiilor, adesea hotărîtoare, ale unor personalităţi binecunoscute ale culturii româneşti, precum Ion Eliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu, Garabet Ibrăileanu etc.

Autorul remarcă tendinţa spre unitate a aspectului literar al limbii române, impunerea prin autoselecţie a acelor forme care înlesneau comunicarea dintre români, încercînd, totodată, să elucideze *cauzele* şi să identifice *circumstanţele* „care au determinat, ori numai au favorizat, stabilizarea unor caracteristici esenţiale proprii limbii române culte vechi şi contemporane" (p. 6).

Cartea lui Petru Zugun este alcătuită din nouă studii. Primul, *Sunetul u final în limba română veche după textele în versuri* (p. 7—29), este dedicat stabilirii faptului dacă *u* final postconsonantic, din cuvintele care astăzi nu-l cunosc în pronunţarea literară, a avut vreun rol în prozodia românească veche. Pe baza analizei *măsurii*, *rimei* şi *ritmului* din *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, *Viaţa lumii* a lui Miron Costin, *Psaltirea versificată* a lui Tudor Corbea şi alte texte, autorul ajunge la concluzia că „în limba română veche îngrijită, ca şi în limba literară contemporană, după finalele consonantice ale cuvintelor nu se pronunţa, în toate situaţiile, nici sunetul *-u* vocalic şi nici sunetul *-u* semivocalic" (p. 29).

Valoarea ştiinţifică a considerentelor despre *-i* final din *Realitatea fonetică şi morfologică a lui i final asilabic postconsonantic* (p. 30—47) constă nu atît în referirile — uneori cu prea mult entuziasm — la cercetările de fonetică instrumentală, care aveau să confirme dreptul la existenţă a acestui sunet, cît în încercarea de a face o paralelă între *-i* şi *-u-* cu valoare de desinenţă de dinaintea articolului, probantă fonologic şi morfologic.

Păstrarea lui *-i* final se explică nu atît prin „acţiunea unei cauze de ordin psihic" (p. 39), cît prin faptul că acesta avea o funcţiune deosebit de importantă ca marcă a pluralului, pe de o parte, iar pe de altă parte, în alte contexte acest *-i* final devenea plenison : */ vamă — vămi — vămile /* sau intra în alcătuirea unui diftong, ca element secundar : *mari* / vămi — au / *pus aceşti oameni*. Alte exemple asemănătoare care să confirme cele arătate sînt / dă-mi, mi se dă, mi-a dat / unde acest *-i* final postconsonantic îşi schimbă „structura" în funcţie de poziţia în care se află în actul vorbirii. Oricum, Petru Zugun are meritul de a fi adus noi argumente în favoarea acestui mult discutat sunet din limba română, care este — susţinem şi noi — o realitate fonologică şi morfologică în româna literară.

În *Conştiinţa necesităţii unităţii (Pe marginea polemicii filologice dintre Gh. Săulescu şi I. Eliade Rădulescu)* (p. 48—87), autorul analizează o etapă importantă din istoria luptei pentru victorie a limbii literare susţinute de Ion Eliade Rădulescu prin „Curierul românesc", şi a limbii susţinute de Gh. Săulescu prin „Albina românească", limbă impregnată de moldovenisme, învechite şi cu o redusă frecvenţă. „Evoluţia limbii literare — conchide Petru Zugun — a confirmat justeţea principiilor adversarului său Eliade, consacrînd ca norme unice multe din formele gramaticale pe care acesta le-a susţinut" (p. 86).

Articolul *Alecsandri şi curentele lingvistice din vremea lui* (p. 88—134) — unul dintre cele mai plăcute la lectură datorită ilustraţiilor — îl reprezintă pe Petru Zugun ca un foarte bun cunoscător al procesului gîndirii lingvistice a lui Alecsandri.

Este arătat rolul lui Alecsandri în combaterea exagerărilor latiniştilor şi franţuziţilor şi în promovarea ideii că limba literară să fie constituită nu pe baza limbii latine sau franceze, ci pe cea a limbii comune, vorbite.

Mijloacele de luptă ale scriitorului sînt în primul rînd proza şi teatrul, dar şi scrisorile şi articolele sale, ortografia preconizată aflîndu-şi aplicarea practică în *Grammaire de la langue roumaine*, publicată la Paris în 1863 şi semnată Mircesco.

Aşadar, în domeniul lingvistic, Alecsandri s-a manifestat contra puriştilor, pentru simplificarea scrierii ortografice bazate pe fonetică. Vorbind despre *-u* final, Alecsandri arată că acesta „produce [...] o dificultate regretabilă pentru cetirea versurilor" (p. 97). „Campania antipuristă a lui Alecsandri — spune Petru Zugun — a avut în epocă, în general, ecouri favorabile şi influenţe pozitive".

Pentru satirizarea purismului şi franţuzismului Alecsandri utilizează, după opinia lui Petru Zugun, următoarele procedee : omonimia şi paronimia ; reliefarea diferitelor aspecte acustice dezagreabile ca acele bazate pe *-ciune* şi *-ţiune* ; amestecul de limbaj român şi francez ; evidenţierea contrastului dintre limbajul purist, franţuzit şi limba populară ; caracterizări comice ; numele personajelor ; mijloace fonetice speciale ; situaţii comice provocate de limbajul preţios. Toate aceste procedee utilizate de Alecsandri sînt susţinute de exemple edificatoare, bine alese, din poezia, proza sau teatrul scriitorului.

În *Problemele ortografiei limbii române moderne în concepţia lui Titu Maiorescu* (p. 135—162), Petru Zugun subliniază contribuţia remarcabilă pe care a adus-o Titu Maiorescu la statornicirea în ortografia românească a normelor bazate pe principiul fonologic, acesta militînd pentru o ortografie simplă, unitară şi precisă. Cele conţinute în *Despre scrierea limbei române* a lui Titu Maiorescu determină întreaga evoluţie a ortografiei româneşti, marcînd, în istoria sistemelor ortografice româneşti, o piatră de hotar.

Avînd drept bază teoretică naturalismul lingvistic, Titu Maiorescu optează şi luptă pentru simplificarea regulilor ortografice conform principiului o literă pentru un sunet. Sistemul propus de Maiorescu avea caracter naţional şi în acelaşi timp popular, deoarece a avut în vedere rostirea limbii române populare a românilor din toate părţile. Se ştie că, în esenţă, sistemul ortografic al lui Maiorescu este valabil şi în prezent. „Maiorescu — conchide Petru Zugun — a contribuit mai mult decît oricare om de cultură din vremea lui la unitatea limbii române scrise" (p. 162).

În următoarele trei articole cuprinse în volum — *Gramatica pentru gimnazişti a lui Aron Pumnul şi limba operei lui Eminescu* (p. 163—185), *Eminescu şi limba populară* (p. 186—205), *Eminescu şi limba folclorului* (p. 206—211) —, autorul se referă cu precădere la opera lui Eminescu. Este scoasă la iveală influenţa pe care a avut-o gramatica lui Aron Pumnul *(Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen)* asupra limbii utilizate de Eminescu, în domeniul lexicului, foneticii şi sintaxei.

Este analizată apoi proveniența formelor verbale în opera poetică a lui Mihai Eminescu, pe baza ALR, reliefîndu-se aportul hotărîtor pe care l-a avut marele nostru poet la fundamentarea caracterelor generale şi particulare proprii limbii poeziei româneşti moderne.

Opera lui Eminescu prefigurează prima „limbă comună" românească scrisă, o limbă variată şi bogată, cu elemente din diferite graiuri româneşti. „În varietatea şi bogăţia limbii folclorului — spune autorul — Eminescu a găsit unul dintre modelele care i-au determinat specificul limbii poeziilor sale" (p. 211).

În ultimul articol, *G. Ibrăileanu despre limba literară* (p. 212—221), Petru Zugun arată că „prin activitatea sa în acest domeniu Ibrăileanu urmărea să rezolve trei probleme lingvistice: a) să demonstreze că toate graiurile dacoromâneşti au contribuit la constituirea normelor principale ale limbii române literare moderne; b) să indice căile de perfecţionare neîntreruptă a limbii literare; c) să găsească în caracterele limbii literare criterii obiective în analiza operei literare: rolul, caracteristicile, valoarea estetică etc.".

Se cuvine să subliniem că Petru Zugun dovedeşte în cartea sa maturitate de gîndire, o informare dintre cele mai alese, pricepere în vehicularea materialului lingvistic, un stil plăcut şi simplu.

Cartea lui Petru Zugun constituie o contribuţie valoroasă la elucidarea unor aspecte semnificative din lingvistica şi filologia românească.

Octombrie 1977

I. T. Stan
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CHIRATA IORGOVEANU-DUMITRU, *Antologie de poezie populară aromână*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976, XXII + 426 p.

În ultimii ani s-a redeşteptat interesul pentru producţiile literare, populare şi culte, ale aromânilor, fapt marcat de apariţia cîtorva *antologii* ce repun marele public în faţa unor manifestări spirituale ale celui mai numeros rest de românitate sud-dunăreană[1]. Din 1922, anul în care s-a publicat antologia lui Tache Papahagi[2], şi pînă în 1975, ocaziile publicului larg iubitor de cultură de a se întîlni cu creaţia literară aromânească au fost sporadice şi nesemnificative.

[1] Începutul a fost făcut de o *Antologie lirică aromână*, alcătuită, cu transpuneri în limba literară, de Hristu Cândroveanu, Bucureşti, 1975. Au urmat, la scurtă vreme, *Antologia* asupra căreia ne oprim în rîndurile de faţă, o *Antologie de proză aromână*, datorată aceluiaşi H. Cândroveanu, Bucureşti, 1977, şi Pericle Papahagi, *Vînătorul cel viteaz* şi *Frumoasa Pămîntului. Basme aromâne*. Transpunere în dacoromână de Mihail Magiari, Bucureşti, 1977. Alături de acestea, ca manifestări ale spiritualităţii aromâneşti în ultima perioadă, trebuie să mai amintim culegerea de poveşti în limba literară, „pe motive din basme aromâne", intitulată *Poveşti de la miazăzi*, a lui H. Cândroveanu, Bucureşti, 1976, *Folclor muzical aromân*, de George Marcu, Bucureşti, 1977, precum şi discul *Poezii în grai aromânesc*, recitate de Toma Caragiu, Matilda Caragiu-Marioţeanu, Ion Caramitru, Chirata Iorgoveanu-Dumitru, Atanase Nasta, Decebal Celea şi Vasile G. Barba (care semnează şi selecţia versurilor), 1977.

[2] Tache Papahagi, *Antologie aromânească*. Literatură poporană. Literatură cultă. Muzică poporană. Vederi etnografice. Introducere. Glosar complet în l. franceză, Bucureşti, 1922, XLVIII + 520 p.

Ar fi însă nedrept să se spună că în toată această perioadă interesul pentru viaţa aromânilor s-a stins. Dimpotrivă, el a fost, poate, mai viu ca înainte, dar s-a întreţinut aproape exclusiv în domeniile ştiinţifice. Dealtfel, în acest timp s-au elaborat şi publicat lucrări fundamentale privind istoria şi graiul lor, între care cele din domeniul filologiei, în special din al dialectologiei, sînt mai numeroase şi mai importante; ele sînt însă mai puţin accesibile în afara cercului destul de restrîns de specialişti [3]. Iată de ce, pentru o mare parte a cititorilor, contactul cu antologiile apărute în ultima vreme a fost echivalent cu o „(re)descoperire".

Manifestările similare din urmă cu 50—100 de ani[4] porneau nu numai din dorinţa de a folosi limbii şi literaturii române în general, ci mai ales din dorinţa de a face cunoscut acest element etnic, iar, ca un corolar, de a întreţine prin ele, aici, la nordul Dunării, flacăra spiritului aromânesc, aprinsă printr-un început de mişcare culturală chiar în sud, în urmă cu mai bine de două sute de ani. Cele de astăzi, dincolo de reînnodarea unei tradiţii, au, credem, o semnificaţie într-o bună măsură diferită. Ele pot fi considerate semnul unei „redeşteptări" prin şi în scopul pătrunderii definitive în orizontul culturii româneşti, îmbogăţirii acesteia cu linii care îi sînt atît de apropiate încît procesul nu întîmpină nici o rezistenţă.

Orice încercare de realizare a unei antologii din creaţia spirituală aromânească, populară sau cultă, se constituie, volens-nolens, într-o confruntare cu antologiile realizate pînă la acea dată, în special cu aceea „cu adevărat monumentală" [5] a lui Pericle Papahagi [6] şi cu a lui Tache Papahagi.

Chirata Iorgoveanu-Dumitru a realizat, cu multă pasiune şi dăruire, o antologie masivă, de peste 400 de pagini, prima care are în vedere exclusiv *poezia populară* aromânească. Acest lucru este un prim şi important element al originalităţii culegerii, faţă de cele amintite mai sus: antologia lui Pericle Papahagi era dedicată, cum se ştie, *întregii literaturi populare*, incluzînd, pe lîngă poezie, şi proverbe, ghicitori, colinde, medicină populară, deceuri, literatura copiilor etc., iar cea a lui Tache Papahagi cuprindea *literatură populară, literatură cultă, muzică populară*, precum şi transpunerea în dialectul aromân a *Trei balade din literatura populară română*.

Evident, sub raportul noutăţii textelor incluse în antologie, Chirata Iorgoveanu-Dumitru nu avea cum să prezinte surprize deosebite, dat fiind că a realizat o antologie pe baza textelor publicate pînă la ea şi nu pe baza unor cercetări pe teren, recente, la aromânii din R. P. Albania, Grecia şi R. S. F. Iugoslavia. Autoarea nu rămîne însă nici sub această privinţă în întregime datoare, oferind 20 de inedite, culese, aproape toate, personal de la vorbitori ai dialectului aromân care locuiesc în România. În rest, în ce are mai realizat, *Antologia* Chiratei Iorgoveanu-Dumitru reprezintă o selecţie din poeziile populare cuprinse în antologia lui Pericle Papahagi, reţinînd din aceasta 109 piese, alături de 16 bucăţi din antologia lui Tache Papahagi şi 11 din cea a lui M. G. Obedenaru.

Un al doilea element de originalitate a antologiei pe care o avem în vedere, vis-à-vis de cele anterioare, îl constituie transpunerea, exhaustivă, a textelor aromâne în limba literară. Originalitate care nu este însă absolută, deoarece şi antologia care a precedat-o cu puţină vreme, a lui Hristu Cândroveanu (pe lîngă cea a lui Pericle Papahagi), cunoştea o „transpunere" similară în intenţii. Dar autorul ei dădea mai degrabă o „re-creare" a poeziilor prin propria sa sensibilitate poetică, decît o transpunere propriu-zisă, fapt care-i diminuează importanţa, faţă de textul original, pentru însăşi pătrunderea spiritului aromânesc. Dimpotrivă, Chirata Iorgoveanu-Dumitru reuşeşte, aproape întotdeauna, aşa cum şi-a propus, o „transpunere

---

[3] Să amintim doar: T. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932; Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, Bucureşti, 1930; Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, ediţia I, Bucureşti, 1963, ediţia a II-a, 1974; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Liturghier aromânesc*, Bucureşti, 1962; idem, *Fonomorfologie aromână*, Bucureşti, 1968; Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Bucureşti, 1972; precum şi cercetările pe teren în R. P. Albania şi R. S. Macedonia, soldate cu numeroase şi valoroase materiale dialectale înregistrate pe benzi de magnetofon, efectuate de P. Neiescu şi E. Petrovici, valorificate în studii publicate în revistele de specialitate, în teza de doctorat a lui P. Neiescu, *Vocalismul dialectului aromân din R. P. Albania şi R. S. Macedonia*, precum şi în *Atlasul graiurilor aromâneşti din R. P. Albania şi R. S. Macedonia*, de P. Neiescu, în mss.

[4] Semnate de I. Garagiani, Vangheliu Petrescu, Teodor Burada, G. Weigand, Pericle Papahagi, Tache Papahagi etc.

[5] T. Papahagi, *Antologie aromânească*, p. XI.

[6] Pericle Papahagi, *Din literatura poporană a aromânilor*. Literatura copilărească. Medicina populară. Ghicitori. Proverbe şi idiotisme. Colinde. Paparudele. Lăzărelul. Leagănul. Sărbătoarea Sînzienilor sau Taviani. Luna nouă. Deceuri. Poesia populară, Bucureşti, 1900, XXIII + 1 056 p. (volumul II din *Materialuri folkloristice*, publicat de Gr. G. Tocilescu).

poetică" mult mai apropiată atît de litera, cît şi de spiritul textului aromân, folosind inspirat, pe cît i-a fost posibil, „graiul poeziei populare dacoromâne", dar păstrînd şi „cuvinte din dialectul aromân, deosebit de expresive" [7]. Fără a căuta cu obstinaţie echivalenţe „artistice" versurilor populare aromâne — ele însele lipsite adeseori de asemenea calităţi —, Chirata Iorgoveanu-Dumitru a reuşit transpuneri convingătoare, nu rareori de o autentică frumuseţe poetică (exemplele ar putea fi foarte numeroase), dovadă nu numai a unui travaliu atent cu cuvîntul, ci şi a unei sensibilităţi poetice înnăscute şi cultivate. Sînt destul de rare cazurile în care alegerea unui echivalent dacoromân este nefericită (de exemplu, ni se pare inutilă exclamaţia introdusă în transpunerea dacoromână la începutul textului de la p. 28—29: *Di oára ţe-ńi ti vidzui* — Ah, *de cum mi te văzui*, care avem impresia că îndepărtează poezia de sentimentul autentic popular înspre versificarea lăutărească; dealtfel, s-ar putea reproşa o prea masivă introducere a unor astfel de interjecţii ca *ah, of, vai* etc. în varianta literară, fără corespondent în textul aromân) sau în care dorinţa unei „poetizări" excesive duce la înlocuirea echivalentului direct dacoromânesc cu un sinonim mai puţin expresiv în contextul respectiv (de exemplu, la p. 50—51, versurile: *Vor să-nvirdzáscă árburil'i / Şi gl'éflu nu-l' i-alasă, / Voi s' ti-agărşésc, armâna-a-mea, / Şi dórlu nu me-alásă* sînt transpuse: *Arborii vor să-nverzească / Şi ţinghetul nu îi lasă, / Să te uit armânco-aş vrea, / Dar, vai, dorului nu-i pasă*; păstrarea echivalentului direct al versului al patrulea: *însă dorul nu mă lasă*, ni s-ar fi părut mai expresivă prin însuşi faptul, evitat, se pare, de Chirata Iorgoveanu-Dumitru, că în versurile al doilea şi al patrulea acelaşi cuvînt rimează cu sine însuşi: rolul stilistic principal al lui *alasă* nu e de a realiza rima, ci de a insista asupra ideii poetice, insistare realizată în planul expresiei prin repetarea aceluiaşi cuvînt, la aceeaşi formă gramaticală, în aceeaşi poziţie în vers; cf. alte exemple similare la p. 25, 43, 75 etc.), atît de rare încît nu împletează cu nimic asupra frumuseţii generale a transpunerilor din această antologie.

Realizatoarea ediţiei a grupat piesele selectate în şapte secţiuni:

— a — *Lirica de dragoste* (p. 1—144), cea mai cuprinzătoare, în care ne întîlnim cu manifestarea reţinută a unui sentiment erotic „sugrumat" de cele mai multe ori „în faşă", fără efuziunile sentimentale ce pot fi reperate în lirica de dragoste dacoromână, cu o lirică erotică destul de severă, cenzurată de austeritatea vieţii sociale şi de familie, dar care surprinde adeseori printr-o perfectă „ştiinţă" a aluziei — cf. textele de la p. 54, 136 etc. — ;

— b — *Lirica nupţială* (p. 145—200), cuprinzînd multe piese a căror includere aici şi nu la prima secţiune se justifică doar prin rolul precis pe care-l au în diferitele momente ale ceremonialului nupţial, iar nu prin elemente de conţinut;

— c — *Lirica înstrăinării* (p. 201—276), într-adevăr bogată şi cu o pondere mare în cadrul liricii populare aromâne nu numai ca număr, ci mai ales prin sfîşietoarea sinceritate a exprimării sentimentului de înstrăinare, care devine copleşitor prin repetarea obsedantă a blestemului aruncat asupra celui ce a născut străinătatea: *Náθima cári scoási xeána/Dumńidzău s-l'i astîngă bána* — p. 236; cf. şi p. 242, 250, 274 etc. — ;

— d — *Lirica păstoritului şi a cărvănăritului* (p. 277—322), mai sărac reprezentată aici, deşi „rămîne cea mai importantă, ea izvorînd din însăşi viaţa lor de munteni" — p. XV — ;

— e — *Lirica istorică* (p. 323—336);

— f — *Lirica haiduciei* (p. 337—370), secţiuni care s-ar fi putut unifica, atît de asemănătoare tematic şi chiar formal sînt bucăţile incluse aici, toate fragmente, cioburi, „schelelice versificări ale unor evenimente importante" (T. Papahagi; cf. p. 331, notă), sau proslăviri discrete, reţinute ale unor eroi ai neamului, fără a realiza însă proiecţia lor în mitologic şi fantastic; şi

— g — *Balade* (p. 371—408), secţiune cu împlinirile literare cele mai mari; ne întîlnim aici cu motivul mortului blestemat, al mioarei năzdrăvane, al metamorfozelor succesive — în balada *Nă feátă ńică sumuláie*, p. 380—387, asupra căreia atrăsese atenţia încă Hasdeu, datorită ciudăţeniei ei: „bilinguitatea", femeia vorbind în dialectul aromân, iar bărbatul răspunzîndu-i în greceşte — ; dar mai ales întîlnim aici excepţionala baladă *Puntea di Arta* (p. 396—407), probabil cea mai realizată variantă pe tema jertfei, după *Meşterul Manole*, al cărei final poate servi suport unor superbe speculaţii, poate chiar şi acelcia privind „conştiinţa unităţii de limbă şi simţire" pe care o avansează prudent Chirata Iorgoveanu-Dumitru, la p. XIX.

Antologia se încheie cu un *Indice alfabetic (după primul vers) şi bibliografic al poezilor* p. 409—416).

Prefaţa semnată de Chirata Iorgoveanu-Dumitru reuşeşte o succintă caracterizare a poeziei populare aromâne, una dintre cele mai precise de la cele ale lui Tache Papahagi încoace. Să reţinem cîteva idei: poezia aromână „trebuie privită ca poezie-document, ca relatînd cu

[7] Vezi *Notă asupra ediţiei*, p. XXII.

exactitate stări de lucruri, evenimente cu caracter istoric sau intim din viaţa unor familii şi localităţi" (p. XI); „*senzaţia de neterminat*, acea oboseală a finalurilor" (p. XII) care caracterizează această poezie; existenţa în poezia de dragoste aromână a unui „*ce* care reţine zborul de săgeată al ochiului către chipul iubitei sau al iubitului. Acest zbor se consumă în spatele ochilor" (p. XIII); etc.

Transcrierea poeziilor în dialectul aromân este în general unitară. Este o transcriere simplificată, asemănătoare cu cea folosită de Tache Papahagi, dar adăugînd accentele cuvintelor, însă destul de inconsecvent punînd frecvent accente pe monosilabe şi lăsîndu-le la o parte la multe plurisilabe ce ar putea fi accentuate variat. Ne-am gîndit la posibilitatea ca autoarea să fi încercat o redare a accentului prozodic al versului, dar inconsecvenţele persistă şi în acest caz. Din punctul de vedere al lingvistului, antologia de faţă poate interesa mai mult pe dialectologul-lexicolog decît pe fonetician.

Apariţia acestor lucrări referitoare la aromâni (ca şi altele referitoare şi la ceilalţi români sud-dunăreni, care vor intra eventual în curînd în circuitul cultural) va duce, probabil, la redeschiderea vechii discuţii asupra raportului limbă/dialect şi a statutului idiomurilor romanice sud-dunărene. În ce-i priveşte pe aromâni, indiferent de ce ar decreta ei că vorbesc (criteriu a cărui precară legătură cu ştiinţa nu mai are nevoie de demonstraţii), ni se pare simptomatic că întemeierea lor într-un cuvînt se realizează mai ales în spaţiul cultural nord-dunărean. Dintr-o perspectivă culturală mai largă, mult-vehiculatul, într-o vreme, criteriu al „subordonării", al „vărsării" într-o limbă, ar putea fi rescris în termenii „subordonării" necesare la o cultură, ai „vărsării" necesare într-o cultură, statutul *dialectului* aromân nemaifiind susceptibil astfel de nici un fel de îndoială ... metodică.

Noiembrie 1977

Nicolae Mocanu
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

CARLO TAGLIAVINI, *Originile limbilor neolatine. Introducerea în filologia romanică.* Versiune românească îngrijită şi coordonată de Alexandru Niculescu. Traducere de Anca Giurescu, Mihaela Cârstea-Romaşcanu, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1977, XLII + 594 p.

Fără îndoială, apariţia într-o versiune românească a lucrării *Le Origini delle lingue neolatine* de reputatul lingvist italian Carlo Tagliavini constituie un eveniment editorial.

Fiind o amplă sinteză asupra problemelor de bază ale limbilor romanice, lucrarea s-a impus chiar de la apariţia ei şi a cunoscut mai multe ediţii succesive (ediţia a VI-a, în 1972). Prin marea cantitate de informaţii, sistematic prezentate, şi prin recunoscuta competenţă a autorului, ea trece astăzi drept una dintre cele mai bune introduceri în studiul limbilor neolatine, „o adevărată enciclopedie a lingvisticii romanice", cum o caracterizează Al. Niculescu (p. XVI).

Structura lucrării corespunde scopului urmărit de autor: iniţierea în romanistică, prin cunoaşterea elementelor fundamentale care explică procesul de formare a limbilor romanice, originea lor. Un prim capitol prezintă o schiţă istorică asupra lingvisticii romanice, cu relevarea celor mai importante curente şi sublinierea înnoirilor metodologice, culminînd cu geografia lingvistică, fără să neglijeze aplicarea metodelor moderne în domeniul romanic. După expunerea dificilei probleme a substratului preroman, autorul se ocupă de teritoriile romanice pierdute, adică de acelea în care limba latină nu s-a menţinut, dar a lăsat urme, mai mult sau mai puţin numeroase, în limbile cu care s-a interferat, precum şi de expansiunea limbilor neolatine în condiţii social-istorice determinate. Cum era de aşteptat, o atenţie deosebită este acordată latinei ca limbă de bază a limbilor romanice. Structura latinei „vulgare" este prezentată sub diversele ei aspecte. Sînt apoi urmărite influenţele străine care s-au exercitat asupra limbii latine şi asupra limbilor romanice, fie prin contact direct (adstraturi), fie prin cultură (superstraturi). Informaţii bogate şi utile găsim în capitolul consacrat limbilor şi dialectelor neolatine. După discutarea problemei clasificării limbilor romanice, sînt prezentate succint, rînd pe rînd, fiecare din cele unsprezece limbi derivate din latină, cu ramificaţiile lor teritoriale, dîndu-se, totodată, numeroase date asupra popoarelor sau populaţiilor care le vorbesc. Lucrarea se încheie cu o expunere asupra celor mai vechi atestări ale limbilor literare din domeniul romanic.

Cum precizează autorul însuşi (vezi p. 58), el a urmărit să înfăţişeze materialul luat în discuţie mai mult sintetic decît comparativ, avînd în vedere categoriile de cititori cărora li se adresează.

Cunoscător al limbilor romanice şi a numeroase alte limbi, C. Tagliavini a avut posibilitatea să asigure o vastă şi extrem de bogată documentare lucrării sale. Aparatul critic şi bibliografia care însoţeşte fiecare capitol sînt o mărturie elocventă a imenselor surse consultate cu discernămînt şi, adesea, dintr-o perspectivă personală. Ele constituie pentru cercetător mijloace de orientare în problemele fundamentale ale romanisticii, de o mare utilitate.

Pentru români, lucrarea lui C. Tagliavini prezintă o importanţă deosebită. Ea este, cum just observă Al. Niculescu, „singura «introducere» în lingvistica şi în filologia romanică de largă circulaţie în lume care acordă limbii române un spaţiu vast, egal cu al celorlalte limbi romanice" (p. V). Lucrul acesta a fost posibil pentru că renumitul lingvist italian este un excelent cunoscător al limbii române, al istoriei poporului român şi al culturii lui, fapt dovedit prin lucrările sale anterioare, în care a abordat probleme româneşti. Convins fiind că limba română este „unul dintre cei mai importanţi pilaştri ai lingvisticii romanice" (p. 57), C. Tagliavini, prin *Originile limbilor neolatine*, integrează limba noastră organic în ansamblul limbilor romanice, dînd date numeroase şi, în general, exacte despre esenţa ei.

Pentru publicarea versiunii româneşti a acestei lucrări lingvistice de excepţie, Al. Niculescu, cel ce semnează studiul introductiv şi completează notele şi bibliografia, precum şi traducătorii (Anca Giurescu şi Mihaela Cârstea-Romaşcanu), merită toată recunoştinţa cititorilor. Aceeaşi recunoştinţă se cuvine şi Editurii ştiinţifice şi enciclopedice, care ar fi de dorit să sprijine şi în viitor, mai intens, publicarea în traducere românească a unor cărţi fundamentale, deosebit de utile pentru studiul limbii, în general, sub aspect teoretic şi metodologic, şi al limbii române, în special.

R. Todoran
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

GIOVANNI ALESSIO, *Lexicon etymologicum. Supplemento ai dizionari etimologici latini e romanzi*, Arte tipografica, Napoli, 1976, Accademia di Archeologia, Lettere e Belle arti di Napoli; XX+694 p.

G. Alessio, personalitate marcantă a lingvisticii italiene contemporane, este cunoscut mai cu seamă ca lexicolog în domeniul indo-european şi romanic. În numeroase studii a abordat probleme ale limbilor indo-europene din bazinul mediteranean, fiind preocupat să descopere urme ale substratului preindo-european. Un deosebit interes a arătat elementului grecesc în limba latină, pornind mai ales de la variantele dialectale ale limbii italiene. A fost preocupat, deopotrivă, să pună în evidenţă latinitatea unor dialecte italiene. Se poate afirma că G. Alessio este, înainte de toate, un etimologist. Etimologia o cultivă, cu o rară pasiune, în numeroase studii, în lucrări de sinteză (cum este *Dizionario etimologico italiano*, în colaborare cu C. Battisti) şi, în egală măsură, în cercetările sale de toponimie italiană. Sînt demne de a fi amintite preocupările teoretice asupra problemelor şi metodelor etimologice, inclusiv aceea a reconstrucţiei lingvistice.

Dintre limbile romanice, bineînţeles în afară de italiană, l-au interesat mai mult franceza şi româna. Celei din urmă i-a consacrat mai multe studii, privind concordanţe fonetice şi lexicale între română şi dialectele italiene meridionale şi explicarea etimologică a unor cuvinte româneşti [1].

Lexicon etymologicum, recenta lucrare a lui G. Alessio, este o sinteză a cercetărilor sale etimologice din domeniul lexicologiei latine şi romanice, un fel de *Summa* a activităţii sale ştiinţifice, cum observă în prefaţă prof. Aniello Gentile. Este impresionantă bogăţia materialului utilizat din foarte numeroase şi variate izvoare. Aria de cercetare este întinsă în spaţiu, dar mai ales în timp. Autorul atestă noi cuvinte latine, cu deosebire împrumuturi din greacă,

[1] Îmi sînt cunoscute următoarele trei: *Sul rotacismo romeno-siciliano* (Extras, 1942); *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e qualli calabresi* (Extras, 1954); *Problemi storico-etimologici rumeni* (Extras, 1966).

şi reconstruieşte, pe baza lexicului romanic, o seamă de vocabule latineşti. În marea majoritate a cazurilor, autorul apelează la materialul italian, regionalisme şi toponime din diverse regiuni ale Italiei, îndeosebi din sudul ţării, mult îmbogăţit prin cercetările întreprinse în ultimele decenii. Nu arareori se face menţiunea că cuvîntul latin lipseşte în REW. Lucrarea oglindeşte progresele pe care studiul etimologic al lexicului romanic şi, în special, al celui italian l-a înregistrat de la publicarea dicţionarului etimologic al limbilor romanice (REW) de W. Meyer-Lübke, unele datorite autorului însuşi.

În cele ce urmează, ne vom opri la cîteva dintre cuvintele româneşti aduse în discuţie, făcînd unele observaţii şi dînd eventuale sugestii etimologice.

G. Alessio propune o nouă etimologie pentru *adiiá* (cu var. *aduiá*) (p. 8), explicat, din punctul de vedere al originii, în mai multe feluri: din **aduliare (= adulare)*, din **adiliare<ilia* sau din **adoliare (= adolēre)* (v. Cioranescu. *Diccionario etimológico rumano*, 1966, p. 8). Lingvistul italian consideră că cuvîntul românesc nu se poate explica din *adulare* (v. REW), din cauza dificultăţilor fonetice. Dar REW 204a propune etimonul **aduliare (= adulare)*, urmîndu-l pe Puşcariu, tocmai pentru a surmonta aceste greutăţi. După dînsul, *adiiá* (cu var. *aduiá*) îşi are originea în lat. **adoleare* „ungere cu olio" (cf. *oleatus*). Sub aspect fonetic etimologia este acceptabilă. Mai greu e de admis din punct de vedere semantic. Dar o evoluţie semantică cum e cea pe care trebuie să o presupunem: „a unge (uşor) cu ulei"→„a atinge uşor" [→„(despre vînt) a sufla uşor"]→„a mîngîia", nu este imposibilă. Menţionăm că I. I. Russu (în *Elemente autohtone în limba română*, Bucureşti, 1970, p. 101) îl consideră pe *adiiá* de origine traco-dacă.

Pentru a explica pe *copil(şi cópil)* din română şi *kopil* din albaneză, G. Alessio reconstruieşte un lat. regional **copelus* (p. 120), legat de gr. κόπελος. Cuvîntul latin e reconstruit de data aceasta numai pe baza termenilor din română şi albaneză. Autorul arată totuşi prudenţă, neexcluzînd posibilitatea de a fi un relict al substratului traco-dac. Explicarea cuvîntului românesc din lat. **copelus* este inacceptabilă din punct de vedere fonetic. Reflexul românesc ar fi trebuit să fie **cupăr*.

Bazat pe unele cuvinte italiene şi pe rom. *forfecá*, G. Alessio introduce în dicţionarul său pe lat. *forficare* (p. 175), cuvînt ce lipseşte în REW. Meyer-Lübke consideră formele verbale din idiomurile romanice derivate. Am observa, mai întîi, că în limba română forma existentă este *forfecá* şi nu *forficá*, cum e dată de REW şi, după această lucrare de referinţă, de G. Alessio. În al doilea rînd, am menţiona că DA indică drept etimon al verbului românesc lat. pop. *forficare*.

Lat. *flulare* (p. 173), neînregistrat de REW, are descendenţi în limba italiană. Un derivat al acestui verb: **flululare* (p. 173) explică bine, după autor, pe rom. *flulurá* şi pe alb. *fluronj*. Etimologia, dată mai întîi de Candrea (vezi Cioranescu, *op. cit.*, p. 336), este preferabilă celei indicate de REW, care, cum just observă G. Alessio, este dificilă ca evoluţie fonetică. Substantivul rom. *flúlur(e)*, ca şi alb. *flúturë*, este considerat de autor un derivat de la verb. TILR, II, p. 117, înregistrează doar substantivul, pe care îl derivă din lat. **flululus*, considerînd că „e mai verosimil" ca verbul să fie derivat de la subtantiv. Nu e posibil oare să se fi păstrat ambele cuvinte latineşti în rom. *flulurá* şi *flúlur(e)*?

Pentru explicarea etimologică a it. *fuscello*, v. fr. *fuisel* şi a rom. *fuştel*, G. Alessio propune etimonul latin reconstruit **fuscellum* (p. 186), diminutiv al lui **fusc(u)lum*, pentru **fusulum<fusus, fusum*. El consideră că etimonul dat de REW, după dicţionarele etimologice româneşti, **fusticellus*, este insuficient din punct de vedere fonetic. Vechea etimologie, dealtfel unanim acceptată, este preferabilă, fiindcă etimonul este un diminutiv de la un cuvînt latin păstrat în româneşte: **fusticellus<fustis* (>rom. *fuşie)*. Cît priveşte evoluţia fonetică, pentru forma românească, se poate explica fără dificultăţi: **fusticellus*> **fusticelu*> **fuscelu*> *fuştel*. Prea multele forme intermediare reconstruite dau un caracter artificial noii etimologii propuse. Chiar şi semantic, rom. *fuştel* poate fi mai uşor conexat cu *fuşte* decît cu *fus*.

Ne-a reţinut atenţia lat. **grundeus* (p. 204), format, după părerea autorului, ca *frondeus* din *frons, frondis*, din *grunda*, care e extras din *suggrunda (sugrunda)* „streaşină, partea proeminentă a acoperişului, acoperiş". Adăugăm că *suggrunda* e păstrat în rom. *sugrunde* (v. REW 3438a). G. Alessio citează cîteva reflexe italiene ale lui **grundeus*: abr. *śgronźa* „riparo sotto la roccia a forma di spelonca", „roca montana", *śbronźë* „rupe alpestre, macigni, generalmente scoscesi", *śgronźë* „antro, bocca d'ingresso di una grotta". Lat. **grundeus* ar putea explica rom. *grun(d)z* „bucată dintr-o materie tare şi sfărmicioasă, drob" *(grunz de sare)*. Soluţiile etimologice pentru acest cuvînt sînt foarte variate. *Grunz* e explicat din maghiară, v. germană, bulgară, albaneză, greacă şi latină (vezi Cioranescu, *op. cit.*, p. 383—384). Fiind comun cu albaneza, mai nou, e considerat element din substratul traco-dac (v. I. I. Russu, *op. cit.*, p. 172—173; TILR, II, p. 343). Evoluţia fonetică de la **grundeus* la *grunz* este normală. Din punct de vedere semantic, s-ar putea găsi o motivare, dacă presupunem că sensul vechi al cuvîntu-

lui românesc a fost cel de ,,stîncă, piatră mare şi colţuroasă", dezvoltat, prin analogie, din cel de ,,acoperiş". Acest sens vechi presupus s-a păstrat în toponimul *Grunjul*, sat în Buzău, care ,,poartă această numire datorită unui bloc de ghips care se găseşte în apropiere", şi în *Grunjii Tari* (colină) din aceeaşi regiune (Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 30). Un paralelism semantic întîlnim la *bulz* ,,piatră mare, stîncă" (vezi DA, sens păstrat şi în toponimele: *Bulz*, stîncă masivă în Rimeţ, jud. Alba; *Bulz*, localitate în jud. Bihor) şi ,,cocoloş, bulgăre" *(bulz de mămăligă, bulz de brînză)*.

Pentru rom. *sprinceană* şi pentru alte forme romanice, autorul presupune o contaminare între *episcynium* şi *supercilium* (p. 150). E greu, dacă nu chiar imposibil, a explica astfel cuvîntul nostru. Dicţionarele etimologice româneşti propun o contaminare între *supercilia* (pl. lui *supercilium)* şi *genna*, din care a rezultat **supergenna*>**supercenna*>*sprinceană*. Contaminarea amintită aici este admisă de autor numai pentru varianta *suprăceană*[2], citată după REW 8459, care o ia din dicţionarul etimologic al lui Puşcariu şi care, de fapt, nu există (vezi TDRG).

Lat. *schidia* ,,surcel, aşchie" (p. 366) se păstrează în rom. *ştează*, afirmă autorul, după REW. Cuvîntul românesc are două sensuri: ,,viltoare" şi ,,beţişor pe care se împletesc cu igliţa ochiurile mrejei" (vezi C. Diculescu, în DR, IV_1, p. 466—467). Cele două sensuri fiind foarte îndepărtate, unii cred că ne găsim în prezenţa a două cuvinte, deosebite ca origine (vezi Cioranescu, *op. cit.*, p. 790), ceea ce e mai puţin probabil. Reflexele italiene, citate de G. Alessio, întăresc etimologia cuvîntului românesc. Fonetic, *ştea(d)ză* se explică normal din *schidia*. Din punct de vedere semantic, sînt dificultăţi. Sensul de ,,beţişor..." se poate lega, plauzibil, de cel de ,,surcel" al etimonului latin. Legătura celuilalt sens (,,viltoare") de sensul lui *schidia* e mai greu de realizat. Am putea-o face numai dacă am şti cît de veche este viltoarea şi cum era construită în trecut, adică dacă am avea suficiente elemente pentru cunoaşterea ,,lucrului". Ipotetic, am putea admite că în construcţia acesteia un rol important l-au avut surcelele, beţele. Dealtfel în descrierea ştezelor, se menţionează că acestea, în unele locuri, sînt construite din nuiele împletite (vezi C. Diculescu, *loc. cit.*). Dacă ipoteza noastră s-ar adeveri, am putea admite următoarea evoluţie semantică: ,,surcele"→,,beţe" (nuiele)→ ,,viltoare". În acest caz, am avea de-a face cu un singur cuvînt şi nu cu două.

Printre cuvintele latine, cu reflexe în limbile romanice, care lipsesc în REW, este şi *vaccaricia* (p. 430), păstrat în dialectele italiene atît ca apelativ, cît şi ca toponim. S-ar fi putut menţiona şi cuvîntul românesc *văcăreaţă* ,,locul unde stau, unde se odihnesc boii şi vacile în timpul verii" (CADE), derivat din acelaşi etimon. Aceleiaşi sfere semantice îi aparţin: *căprăreaţă* (<lat. *caparicia)* şi *purcăreaţă* (<lat. *porcaricia*). Formele romanice citate de G. Alessio şi cele două cuvinte menţionate aici ne întăresc convingerea că *văcăreaţă* nu e un derivat românesc (vezi Cioranescu, *op. cit.*, p. 881), ci un cuvînt moştenit din latină.

După autor, lat. **scalizare (-idiare)* (p. 363) <gr. σκαλίζω ,,a plivi, a săpa...", păstrat în mai multe dialecte italiene, ar fi cerut şi rom. *zgiriá*. Pentru cuvîntul românesc, lat. **scalizare* nu poate fi acceptat ca etimon din motive de ordin fonetic şi, deopotrivă, semantic[3].

În sfîrşit, mai semnalăm cuvîntul arom. *zmuticáre* ,,a strivi", explicat de G. Alessio din lat. *molitare* ,,muovere spesso", cu alt sufix *(-icare)* şi influenţat de *muovere* şi *mutare* (p. 270), care se păstrează şi în unele dialecte italiene. Derivarea lui din lat. **exmuticare*<*muticus* ,,mutilé" (vezi REW 5787; T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân*, p. 1145) este preferabilă, fiindcă nu pune dificultăţi fonetice şi semantice şi, totodată, nu are caracter artificial.

Cel ce se va încumeta să alcătuiască o nouă lucrare de sinteză asupra lexicului romanic, ca cea a lui W. Meyer-Lübke (REW), încorporînd datele lingvistice puse în circulaţie în ultimele patru, cinci decenii, va găsi în dicţionarul lui G. Alessio o sursă documentară de mare importanţă, cu un enorm material informativ, mai ales din domeniul italian, cu foarte multe soluţii etimologice şi, bineînţeles, cu interesante şi valoroase sugestii.

Noiembrie 1977

R. Todoran
Universitatea ,,Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[2] Această variantă e menţionată într-o formă greşită *(: supraceana)*. Tot greşit citate sînt şi alte cuvinte româneşti, desigur datorită tiparului: *fusţel* (p. 186) pentru *fuştel*, *frigoros* (p. 181) pentru *friguros*, *ţinţar* (p. 449) pentru *ţînţar*, *masteacăn* (p. 239) pentru *mesteacăn*, *stează* (p. 637) pentru *ştează*. Le semnalăm aici pentru o eventuală nouă ediţie.

[3] O istorie a etimologiei cuvîntului se poate găsi la I. I. Russu, *op. cit.*, p. 215—216; autorul consideră pe *zgiriá* de origine autohtonă.

GEORGES MOUNIN, *Linguistique et philosophie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1975, 216 p.

Profesor la Facultatea de litere din Aix-en-Provence, Georges Mounin este astăzi un nume binecunoscut în rîndul specialiştilor. Contribuţiile sale în diverse domenii ale lingvisticii l-au impus ca o autoritate în materie, fiecare studiu sau volum distingîndu-se nu numai prin erudiţie şi inteligenţă, ci şi prin forţa argumentării şi claritatea expunerii. Deşi a abordat în lucrările sale aspecte ale ştiinţei limbii, cele de lingvistică generală alcătuiesc, fără îndoială, domeniul său predilect. O serie de lucrări publicate în ultimul timp constituie o probă pentru preocupările autorului, pentru cunoaşterea concepţiei şi a metodelor sale, multe volume fiind citate sau comentate în literatura de specialitate: *La machine a traduire, histoire des problèmes linguistiques*; *Problèmes théoriques de la traduction*; *Histoire de la linguistique*; *Introduction a la sémiologie*; *Clefs pour la sémantique française*; *Linguistique du XXe siècle*; *Clefs pour la langue française*.

Publicată în colecţia „Le philosoplie" a editurii pariziene „Presses Universitaires de France", *Linguistique et philosophie* îşi propune abordarea, dintr-o perspectivă nouă, a unor probleme mai vechi, dar foarte importante în ceea ce priveşte raporturile dintre cele două discipline. De fapt, volumul grupează o serie de studii şi articole pe care autorul le-a publicat în diverse reviste.

Cuprinsul lucrării demonstrează clar structura cărţii în concepţia autorului, ca şi problemele fundamentale asupra cărora el s-a oprit în cercetările sale din ultima perioadă. Este uşor de constatat, dealtfel, că G. Mounin continuă preocupări mai vechi, aprofundînd unele aspecte interesînd în egală măsură specialiştii din cele două domenii: lingvistică şi filozofie. Intenţia sa a fost aceea de a prezenta filozofilor unele puncte de vedere noi referitoare la limbaj. După cum se ştie, astfel de teme (mai ales, filozofia limbajului, limbă şi gîndire, limbă şi societate, semnul lingvistic) au stat de mult timp în atenţia filozofilor şi a lingviştilor, căpătînd noi dimensiuni în cercetările de după 1930. Autorul este un *lingvist* care studiază însă un domeniu de interferenţă: *limbajul*. Aşa cum mărturişeşte însuşi în *Introducere* (pp. 5—9), Mounin nu şi-a propus realizarea unui manual sau a unui tratat de lingvistică generală, ci interpretarea limbajului din punctul de vedere al lingvistului: „Cette attitude est dictée par la conviction, comme on vient de le dire, qu'il n'est plus possible de parler philosophiquement du langage sans une solide information linguistique — il faudrait même aller jusqu'à dire: une solide culture linguistique... C'est pourquoi le petit livre qu'on présente ici ne sera pas une introduction générale, ni un manuel; ce qu'on a voulu, au contraire, c'est mettre des lecteurs philosophes au contact de problèmes linguistiques concrets, choisis parmi ceux qui sont centraux, pour prendre une vue correcte de la démarche linguistique actuelle".

E lesne să înţelegem, prin urmare, că autorul propune un *dialog*, şi nu o *controversă*. El înfăţişează, succesiv şi organizat, punctele de vedere ale lingvisticii actuale privitoare la limbaj. Prin acest fel de a pune problema, lingvistica şi filozofia îşi dau întîlnire în interpretarea unui domeniu esenţial: limbajul uman.

Spre deosebire de mulţi predecesori, Georges Mounin propune un dialog comprehensiv între lingvişti şi filozofi. Titlurile celor şase părţi ale cărţii justifică integral afirmaţiile de mai sus: I. *Langage et communication*; II. *Le langage des linguistes*; III. *Le langage et la pensée*; IV. *La signification en linguistique*; V. *Langage et société*; VI. *L'usage esthétique du langage*.

În primul rînd trebuie să subliniem vasta informaţie a autorului în legătură cu chestiunile studiate. Pentru unele probleme, el pleacă de la o afirmaţie a altor specialişti, pentru a dezvolta o idee sau pentru a o argumenta. Caracterul de dezbatere ni se pare evident. Se cuvine de asemenea să remarcăm orientarea autorului spre aspectele *fundamentale*, pentru elucidarea cărora concluziile lingvisticii ca şi ale filozofiei sînt, deopotrivă, importante. Acestora li se adaugă rezultatele cercetărilor din alte discipline importante, ca epistemologia sau semiologia. În fond, G. Mounin constată stadiul actual al raportului *lingvistică-filozofie* şi oferă numeroase exemple pentru interpretarea filozofică a limbajului uman şi animal (cap. V din prima parte poartă titlul *La communication animale*, pp. 86—99). Astfel, autorul acestei cărţi, pe urmele lui Saussure şi ale lui Chomsky, urmăreşte, din mai multe puncte de vedere, *complexitatea semnului lingvistic*. Cînd autorul mărturişeşte că a urmărit o bogăţie de fapte interdisciplinare, el are în vedere situarea lingvisticii şi a filozofiei în secolul al XX-lea, legate de analiza lingvistică a cunoaşterii realităţii.

Aspectul particular al cărţii îl constituie tocmai îmbinarea analizei de text cu stabilirea unor raporturi de coordonare sau de incidenţă între filozofie şi lingvistică. Stadiul actual al cercetărilor în cele două domenii prilejuieşte autorului observaţii dintre cele mai interesante.

Nu trebuie să trecem cu vederea nici interesul autorului pentru unele aspecte mai noi, puţin cercetate pînă acum, legate de obicei de domenii mai noi ale ştiinţei limbii, ca : lingvistica matematică, semiologia, teoria traducerilor, limbajul gesturilor.

Cu o informaţie bogată şi cu o claritate remarcabilă, Georges Mounin ne propune o lectură modernă a unei vechi dispute între lingvişti şi filozofi cu privire la limbaj. Studiile din acest volum (excelente sînt, după părerea noastră, cap. IX—*La structuration sémantique des dénominations des divisions du temps*, pp. 149—156, şi cap. VII — *Les rapports entre le langage et la pensée*, p. 123—142) constituie una dintre cele mai bune „introduceri" în lingvistica generală, fiind în acelaşi timp o contribuţie notabilă a lingvisticii franceze contemporane.

Februarie 1977

Ilie Dan
Université de Provence
Aix-en-Provence, France

Papers in Computational Linguistics, edited by Ferenc Papp and György Szépe, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 585 p.

Pe lîngă editorial, cuvîntul de deschidere al lui Lajos Tamás şi cel de încheiere al lui David G. Hays, volumul cuprinde 48 articole, contribuţii a 21 de state (România, Ungaria, Cehoslovacia, Uniunea Sovietică, Bulgaria, Franţa, Anglia, Italia, R.F.G., Austria, Peninsula Scandinavă şi Ţările de Jos, S.U.A.., Canada, Japonia, India), de fapt, lucrările Celei de-a III-a consfătuiri de lingvistică a computerilor care a avut loc în vara anului 1971 la Debreţin — pe scurt CLIDE '71. Primul asemenea congres a avut loc în 1967 la Grenoble, următorul lîngă Stockholm. Lucrările celui de-al III-lea au fost consacrate (după cum reiese şi din structurarea în capitole a volumului) problemelor generale ale automatizării în lingvistică, analizei sintactice în limbile naturale şi artificiale, analizei şi sintezei semantice, descrierii formale a subiectului şi predicatului logic, metodei statistice în descrierea limbii, traducerii automate, precum şi aplicaţiilor lingvisticii computerilor, cum ar fi teoria formală comună limbii şi evoluţiei biologice semnată de H. Feliciangeli şi G. T. Herman din Paraguay, inventarele semantice în lingvistica aplicată de Ju. B. Gorodeţki din U.R.S.S., cercetări asupra folclorului de V. Voigt din Ungaria, problemele simulării învăţăturii unei alte limbi decît cea maternă de belgianul J. M. Waaub.

Din capitolul asupra problemelor generale amintim scoaterea în evidenţă a deosebirilor dintre limbile naturale şi limbajele de programare în privinţa diferitelor tipuri de omonime, a numărului admisibil de interpretări, cu privire la formarea evolutivă, la propoziţiile enunţiative şi imperative, la expresiile denotative — funcţionale —, în cadrul lucrării comparative semnate de I. Čulík din Cehoslovacia *(A Comparison of Natural and Programming Languages)*. D. G. Hays din S.U.A., membru de onoare al Comitetului internaţional de lingvistică a computerilor (ICCL), este de părere că, dacă nu ar exista lingvistica computerilor, ar fi necesară inventarea ei, deoarece atît fundamentele, cît şi etapele ei de dezvoltare diferă esenţial de cele ale calculului, ale combinatoricii, ale logicii computerilor. D. G. Hays continuă ideea lui Solomon Marcus (p. 23) potrivit căreia lingvistica formală este o ştiinţă directoare, spre deosebire de lingvistica obişnuită, explicînd această particularitate universală a lingvisticii formale prin situaţia ei specifică de a fi o disciplină a matematicii, de a structura algoritmuri cu valoare euristică ori de aproximare în domeniul informaţiei. Apoi, tot în acest articol *(The Field and Scope of Computational Linguistics)*, delimitează domeniile de cercetare şi de acţiune ale lingvisticii formale, atît de ale disciplinelor matematice, cît şi de lingvistica descriptivă (ştiinţă a limbii) şi de psihologie.

Din capitolul de analize sintactice în limbile naturale şi artificiale reiese că, în ciuda evoluţiei şi realizărilor atinse de limbile artificiale, ele mai au totuşi de „învăţat" de la limbile naturale, şi anume proprietatea *extensibilităţii*. Cînd un vorbitor îşi extinde limba naturală într-un mod natural, în esenţă porneşte de la aproximări artificiale care devin naturale prin uz. Limbajul utilizat de cercetător se pune în acord cu evoluţia internă a structurii conceptuale cu ajutorul definiţiilor şi aserţiunilor. Computerul poate fi dotat şi el cu asemenea mijloace de comunicare prin crearea unui sistem de „limbaj extensibil rapid", notat prescurtat REL (Rapidly Extensible Language). Lucrarea de proporţii a lui B. H. Dostert şi F. B. Thompson din S.U.A. descrie detaliat aspectele lingvistice şi cele de pe poziţiile calculatorului ale unei asemenea limbi *(Syntactic Analysis in REL English)* într-o formă revăzută şi îmbunătăţită.

Complementele indirecte, locative şi instrumentale au fost introduse cu ajutorul gramaticii lui Fillmore. În opoziţie cu P. M. Postal (p. 83), care consideră pronumele drept articole definite, autorii sînt de părere că pronumele este o „variabilă" ce acţionează sintactic la fel ca orice expresie care începe cu un articol definit. Meritul deosebit al lucrării constă în valorificarea punctului de vedere sintactic cu mijloace formale, după cum tot formal aproximează reprezentanta României presiunea sistemului morfologic, promovînd optica sintaxei în morfologie *(Morphismes et la pression du système linguistique)*.

Tot în capitolul despre morfologie este descris un subcomponent al programului AUTOLING de învăţare a gramaticii transformaţionale referitoare la limbi artificiale şi naturale prin interacţiune cu un informant uman *(An Interactive Program for Learning the Morphology of Natural Languages)*, de către Sh. Klein şi T. A. Dennison. Împărtăşim părerea lui M. Těšitelová că pînă în prezent clasificările paradigmatice au fost şi continuă să rămînă bazate pe caracteristici calitative. În cadrul aplicării caracteristicilor cantitative, cercetătoarea din Cehoslovacia obţine o ierarhizare practică a categoriilor gramaticale bazată pe frecvenţa lor în texte literare şi ştiinţifice, scrise şi vorbite, numărînd peste jumătate milion de cuvinte *(On Quantitative Research in the Field of Morphology)*. Cercetările ei nu se referă numai la categoriile luate în parte şi apoi comparate, ci şi la interacţiunea şi combinările dintre categorii inerente limbilor inflective.

Pe cît de interesante, pe atît de utile sînt programul şi consideraţiile teoretice ale lui Gy. Hell din Ungaria cu privire la despărţirea automată a cuvintelor în silabe *(Automatic Hyphenation in Hungarian)*, care ridică probleme complexe şi sub aspect morfologic şi semantic, într-o limbă aglutinantă cu număr ridicat de cuvinte compuse. Calculatorul acţionînd diferit de creierul uman, trebuie să fie programat în aşa fel încît să determine formal locul despărţirii. În plus, tipărirea textelor mai ridică şi problema optimei despărţiri la sfîrşitul rîndurilor; în acest scop, programul calculează posibilităţile de silabisire a ultimelor 6—8 silabe.

Reprezentantul ţării gazde este şi A. Münnich, preocupat de rolul translatorului uman în interacţiunea om-calculator *(A Common Language for Man-Machine Interactive Systems)*. El porneşte de la ideea că termenul de „limbă naturală" este, în fond, greşit, fiind creată nu de natură, ci de om. Eroarea este cu atît mai mare cu cît dihotomia natural/artificial la diferiţi autori corespunde unor accepţiuni diferite, cum ar fi limbi programate/neprogramate (designed/nondesigned) — „designed", ca Algol 60, Fortran IV, esperanto, Basic English, International Zoological Nomenclature, prescurtat IZN, „non-designed", ca româna, rusa, engleza etc.; limbi pentru scopuri generale (româna, ceha, Basic English) / limbi în scop special (IZN, argoul, limbajul tehnic şi de specialitate), limbi deschise (esperanto, IZN) / limbi închise (Algol 60, Basic English). În sistemul om-calculator, *omul* rezolvă problemele cu sau fără ajutorul calculatorului şi aceste probleme se referă la limbajele de comunicare umană, la limbaje de date (cum ar fi clasificarea zecimală, sistemele de numere în diferite baze etc.) şi la limbaje de programare. Între altele, se studiază esperanto ca limbaj de date şi ca limbaj de programare, şi relaţiile între cele trei tipuri de comunicare om-calculator.

În capitolul de mai sus, privitor la traducerea automată, O. S. Kulaghina, reprezentanta Uniunii Sovietice, este preocupată de problema determinării şi căutării cuvintelor din dicţionar, analiza lor morfologică şi sintactică în cursul traducerii automate, de elaborarea şi transformarea propoziţiilor, precum şi de treptele sintezei sintactice şi morfologice *(Ob algoritme sintaksiceskogo analiza v sisteme franţuzskogo-russkogo mašinnog perevoda)*. Din articolul Kulaghinei reiese că algoritmii pe care îi utilizează intelectul uman, în cursul traducerii automate, sînt aplicabili calculatoarelor electronice care lucrează cu o viteză incomparabil mai mare decît cea a creierului uman; deci şi această lucrare este un pas important în stăpînirea legităţilor gîndirii umane şi în experimentarea îndrăzneaţă, eficientă şi din punct de vedere economic. A. Ljudskanov din Bulgaria şi G. Klimonov din R.D.G., într-o lucrare colectivă, descriu procesul de înlocuire a nominantului prin pronumele corespunzătoare atît termenului de referinţă, cît şi cuvîntului sau expresiei care se consideră termen antecedent *(Sur l'identification des antécédents des pronoms dans le processus de l'analyse automatique des textes)*. Esenţa identificării revine la procedura de identificare a relaţiilor semantice în text într-o interpretare corespunzătoare.

Din păcate, spaţiul restrîns nu permite nici măcar sumar înşirarea (cu atît mai puţin caracterizarea) celor mai importante dintre lucrări. Alegerile de mai sus au fost arbitrare şi rezultatul unor lungi şovăiri. Dacă expunerile au fost foarte diferite ca specific şi, cum au dovedit discuţiile adiacente şi mesele rotunde foarte animate, contradictorii şi nu lipsite de erori, în esenţă contează nu detaliile, ci spiritul de îndrăzneală care străbate întregul volum şi pe fiecare autor în parte de a încerca să spună, fără teamă de a greşi şi chiar fără teama de a se complica, cu grija — bineînţeles — de a fi înţeles de ceilalţi, tot ce a aflat mai important prin prisma specialităţii sau specialităţilor sale. S-a constatat, şi o confirmă întregul conţinut al

volumului, că a cerceta în mod interdisciplinar, în stadiul actual al evoluţiei ştiinţelor, implică ponderea inerentă a uneia dintre disciplinele promovate. O altă concluzie care reiese răsfoind volumul este că elaborarea lucrărilor interdisciplinare impune o riguroasă punere în acord a terminologiei şi a legităţilor coroborate şi provenite din diferite ştiinţe. În ciuda diversităţilor structurilor considerate, se întrevede necesitatea unificării tendinţelor de descriere şi de aplicare a limbajelor formalizate; de aceea am subliniat unele tentative (poate timide uneori) de sinonimizare în nomenclatura generală a ştiinţei limbii şi a computerilor. În uriaşul edificiu al lingvisticii computerilor îşi găsesc locul multe rezultate, unele modeste şi accesorii, altele fundamentale ale lingvisticii tradiţionale. Însă înainte de a fi introduse în şi alături de noţiunile şi simbolurile specifice matematicii superioare este necesară elaborarea lor sub aspect logic, psihologic şi într-o formă satisfăcătoare sub aspect matematic. Numai astfel se va ajunge la unitatea şi continuitatea metodei. Volumul prezentat este un pas foarte important în acest sens.

Octombrie 1977

Kis Emese
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

„PALAEOBULGARICA/СТАРОБЪЛГАРИСТИКА", Sofia, 1977

Pe la mijlocul anului 1977 a apărut primul număr al acestei noi reviste de slavistică (a Centrului de studii bulgare al Academiei Bulgare de Ştiinţe), condusă de un colectiv redacţional constituit din oameni de ştiinţă bulgari şi din alte ţări, avînd ca redactor principal pe Emil Georgiev, membru corespondent al Academiei şi profesor la Universitatea din Sofia.

Revista îşi înscrie în programul său probleme de limbă, literatură, artă, cultură veche bulgară, precum şi de istorie a poporului bulgar, mai ales din perioada evului mediu.

Studiile, consistente, documentate, cuprinse în acest număr sînt următoarele: Emil Georgiev, *Die slavischen Aufklärer Konstantin-Kyrill und Method und die bulgarischen Slaven* (p. 7—13) (vezi *infra*); Dimităr Angelov (Bulgaria), *Le patriotisme en Bulgarie médiévale (IXe—XIVe s.)* (p. 14—31); Rudolf Aitzetmüller (R. D. Germană), *Das altbulgarische* на тьла *'χαμαί'* (p. 32—36); Dora Ivanova-Mirčeva (Bulgaria), *K voprosu o charakteristike bolgarskich perevodčeskich škol ot IX—X do XIV veka* [Despre caracteristicile şcolilor bulgare de traducere din secolele IX/X—XIV] (p. 37—48), care conţine informaţii documentate asupra a trei renumite centre culturale: Ohrida şi Preslav, în perioada veche bulgară, şi Tîrnovo, în perioada medievală; Adam E. Suprun (U.R.S.S.), *Starobolgarskoe* сътворцѣи (p. 49—54); Imre Tóth (Ungaria), *K izučeniju imennych srednebolgarskich pamjatnikov* [Contribuţii la studiul formelor nominale ale monumentelor medio-bulgare] (p. 55—64); Heinz Miklas (R. D. Germană), *Ein Beitrag zu den slavischen Handschriften auf dem Athos* (p. 65—75) — relatare asupra manuscriselor slave de la mănăstirile Panteleimon şi Zographos; Nikolaj Kočev (Bulgaria), *Agiografskata povest i antičnata literatura na Balkanite prez srednite vekove* [Povestirea hagiografică şi vechea literatură din Balcani în evul mediu] (p. 76—90).

Mă opresc puţin asupra studiului lui Emil Georgiev, în care se discută o problemă de larg interes, mult dezbătută, dealtfel, şi pînă acum[1].

Plecînd de la constatarea că cercetătorii şi-au îndreptat atenţia asupra activităţii lui Chiril şi Metodie aproape numai din Moravia, E. Georgiev susţine:

Cei doi fraţi (care nu erau greci de origine, cum au afirmat unii, ci bulgari), înainte de a pleca în Moravia, au desfăşurat o activitate de cîţiva ani la slavii bulgari (într-o regiune pe care autorul studiului încearcă să o şi precizeze geografic). Unul dintre argumentele invocate în sprijinul acestei teze este adus din cunoscuta scriere a lui Hrabr *Skazanie o pismenčch* (Despre scriere), în care se spune că cei doi fraţi au întocmit alfabetul în anul 6363 de la facerea lumii. Spre deosebire de unii slavişti care folosesc numărătoarea alexandrină (conform căreia de la „facerea" lumii pînă la începutul erei noastre s-ar fi scurs 5 500 ani), E. Georgiev susţine

[1] Vezi Kujo M. Kuev, *Kăm văprosa za načalolo na slavjanskata pismenost* [Referitor la începutul scrierii slave], Sofia, 1960, 108 p. (Extras din „Godišnik na Sofijskija Universitet. Filologičeskij Fakultet", vol. LIV, 1959/60, 1).

că și în acest caz trebuie aplicată numărătoarea bizantină, deci 6363 — 5508 = 855. La această dată ar fi întocmit cei doi frați alfabetul, deci ei au activat, înainte de a porni (la 862 sau 863) în Moravia, timp de 7 sau 8 ani la și pentru slavii bulgari. Această activitate începută în statul bulgar nu a fost întreruptă prin plecarea lui Konstantin-Chiril și Metodie în Moravia, ci a fost continuată — susține E. Georgiev — chiar pe timpul lui Metodie, de către doi ucenici ai săi, Constantin, devenit episcop la Preslav (capitala statului bulgar), și diaconul Grigorij. După moartea lui Metodie (la anul 885), alți ucenici ai săi, care au reușit să ajungă în Bulgaria, au întemeiat al doilea centru cultural bulgar, la Ohrida. Autorul articolului ține să sublinieze că istoria operei lui Chiril și Metodie nu începe în Moravia sau Panonia, ci „patria" („Heimatstätte") ei de origine este Bulgaria, și că limba folosită de cei doi frați e greșit numită „veche slavă" (altslavische) sau „veche slavă bisericească" (altkirchenslavische); ea este „veche bulgară" („altbulgarische") și a fost o limbă de circulație („Umgangssprache"), o limbă populară („Volkssprache"), o limbă literară („Literatursprache"), nu numai bisericească.

Unele dintre părerile expuse mai sus au fost, măcar parțial, cunoscute și pînă acum. Este știut și acceptat că cei doi frați au alcătuit alfabetul și au început să traducă texte evanghelice înaintea plecării lor în Moravia. Discutabilă este însă data începutului acestei activități, dată la a cărei stabilire prezintă o importanță deosebită indicația călugărului Hrabr. Nou pare a fi punctul de vedere al lui E. Georgiev că cei doi frați au activat în cuprinsul statului bulgar.

După abandonarea „teorici panonice" (susținute de Kopitar și Miklosich), caracterul bulgăresc al limbii chirilo-metodiene nu mai este pus la îndoială, oricum ar fi ea numită; dealtfel, nu numai lingviștii bulgari o numesc „veche bulgară" (starobălgarski ezik), ci și alții (cf. titlurile lucrărilor, larg răspîndite, utilizate și astăzi, ale lui A. Leskien: *Handbuch der altbulgarischen Sprache* și *Grammatik der altbulgarischen (altkirche nslavischen) Sprache*, apărute în mai multe ediții). Părerea lui E. Georgiev asupra structurii limbii textelor chirilo-metodiene și a raportului dintre ea și graiurile populare (anume că ea a fost „Umgangssprache", „Volkssprache", vezi *supra*) este discutabilă.

Revista se încheie cu rubrica de recenzii și cronici, în care semnează Hristo Kodov, Svetlana Kujumdžieva, Angelina Daskalova, Jurij Kabakčiev.

Noiembrie 1977

I. Pătruț
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ-NAPOCA ÎN ANUL 1977

I. LINGVISTICĂ

1. *Dicţionarul limbii române*

Colectivul, format din prof. dr. doc. Bela Kelemen, consultant ştiinţific Vasile Breban, Ioana Anghel, Ileana Câmpean, Elena Comşulea, Angela Goldea, Rodica Popescu, Doina Negomireanu (ianuarie-iunie), Valentina Şerban, Sabina Teiuş, Emilia Todoran, a făcut revizia a 400 de pagini dactilografiate şi revizia finală a 1 000 de pagini dactilografiate de la litera T, iar de la litera Ţ revizia a 100 de pagini. Pentru litera U s-au redactat 400 de pagini convenţionale.

La lucrările comisiei de etimologii au participat prof. dr. doc. Bela Kelemen, ca membru permanent, şi dr. Felicia Şerban, dr. Sabina Teiuş, ca invitaţi.

2. *Dicţionarul confruntativ al limbii române*

Conform planului, la această temă s-a lucrat numai ultimele două luni. Dr. Felicia Şerban, dr. Sabina Teiuş au participat la şedinţa ţinută în luna noiembrie la Bucureşti, în care s-au dezbătut principiile şi normele fundamentale de redactare, precum şi aspectele teoretice şi practice ale descrierii prin confruntare distributivă formală. Tovarăşele au participat şi la elaborarea machetei *Dicţionarului confruntativ de omonime al limbii române* (DCO).

3. *Dicţionarul maghiar-român*

Prof. dr. doc. Bela Kelemen, dr. Rita Chiricuţă Marinovici, Csák Ladislau şi Szász Laurenţiu au revizuit şi completat manuscrisele nedactilografiate la vol. al II-lea. De asemenea s-a dactilografiat şi colaţionat materialul redactat din vol. I şi parţial din vol. al II-lea (Csák Ladislau, Szász Laurenţiu).

4. *Dicţionarul român-maghiar*

În acest an s-au introdus cuvinte noi la literele T, Ţ, U, V, Z şi s-au definitivat pentru tipar cuvintele nou introduse la literele E, F, G, H (prof. dr. doc. Bela Kelemen şi Szász Laurenţiu).

5. *Dicţionarul toponimic al Transilvaniei*

La această temă, condusă de prof. dr. doc. Ioan Pătruţ, lucrează un colectiv lărgit, care cuprinde atît cercetători de la Institut cît şi cadre didactice de la Facultatea de filologie din Cluj-Napoca, şi se aşteaptă colaborarea altor cadre didactice din alte centre transilvănene. Membrii Institutului au anchetat în acest an 91 de localităţi : Ileana Neiescu 23, Ion Roşianu 23, Gabriel Vasiliu 25, Dumitru Loşonţi 10, Sabin Vlad 10. Materialul cules a fost sistematizat.

6. *ALR II, serie nouă*

Prof. dr. doc. Ioan Pătruţ şi ceilalţi membri ai colectivului, Doina Grecu, Rodica Orza, Ion Mării şi Sabin Vlad, au lucrat în continuare la redactarea materialului necartografiat din ALR II şi au revizuit şi îmbunătăţit normele de interpretare şi redactare a materialului.

7. *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*

a) *NALR-Transilvania*, vol. al II-lea

În acest an colectivul — dr. Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi — a redactat 140 hărţi şi 140 de chestiuni material necartografiat. S-au scris şi corectat 90 de hărţi.

b) *NALR-Banat*, vol. al II-lea

Şi la această temă s-a lucrat în continuare. Colectivul — dr. Petru Neiescu, Eugen Beltechi, Ion Faiciuc, Nicolae Mocanu — a redactat 90 de hărţi şi 250 de chestiuni material necartografiat. S-au scris 105 hărţi.

8. *Fonetica și fonologia subdialectului bănățean*

Ca și în anul trecut, în acest an dr. Petru Neiescu, Eugen Beltechi, Ion Faiciuc și Nicolae Mocanu au extras și sistematizat material din răspunsurile la *Chestionar* în vederea redactării studiului monografic, fonetic și fonologic al subdialectului bănățean.

9. *Atlasul lingvistic al Europei*

Colectivul din Cluj-Napoca — prof. dr. doc. Ioan Pătruț, dr. Petru Neiescu, cercetător principal Murádin Ladislau — a răspuns în limba literară la întrebările referitoare la fonologia și fonetica istorică din *Chestionarul al II-lea*. S-au făcut anchete parțiale în cele 30 de localități din Banat (dr. Petru Neiescu) și 3 din Transilvania (Murádin Ladislau) și s-au redactat 30 de hărți.

10. *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din România*

Și în acest an au fost redactate 500 de cuvinte titlu (Murádin Ladislau, Csák Ladislau).

II. ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

11. *Sociologia romanului românesc*

Colectivul de literatură, format din dr. Elena Stan, dr. Mircea Popa, dr. Aurel Sasu, Valentin Tașcu, Ion Istrate și Ana Maria Vartic, a trecut la analiza sociologică a operelor celor mai reprezentativi romancieri români pe baza principiilor și metodelor stabilite anterior. În acest an au fost studiați: Nicolae Filimon (V. Tașcu), I. Slavici (V. Tașcu), Duiliu Zamfirescu (I. Istrate), L. Rebreanu (dr. Elena Stan), Gib Mihăescu (dr. M. Popa), Hortensia Papadat-Bengescu (Ana Maria Vartic), G. Călinescu (dr. A. Sasu).

12. *Literatura în presa maghiară din România în prima jumătate a sec. al XX-lea*

Huba Mózes a excerptat material din ziarul „Keleti Ujság" (Cluj) dintre anii 1924—1927 și a redactat un studiu privitor la literatura din paginile cercetate.

Cercetătorii Institutului au publicat în afara planului mai multe studii și articole, recenzii, cronici, note și comentarii în diferite reviste.

În acest an și-a susținut examenul de doctorat Huba Mózes.

COMUNICĂRI:

A — *Prezentate la Institut*

a) *În cadrul obișnuitelor ședințe săptămînale de marți:* prof. dr. doc. R. Todoran, *Un reprezentant al școlii lingvistice clujene: Sever Pop;* Mihaela Pop Corniș, *Modele sintactice clasice și neclasice și analiza contrastivă. Însemnătatea metodei transformaționale;* I. Faiciuc, *Interferența mai multor graiuri dacoromâne în nord-vestul Banatului;* Mihaela Pop Corniș, *Propoziția relativă în limbile engleză și română. Analiză contrastivă;* I. Faiciuc, *Un fonetism arhaic în vocalismul graiurilor din nord-vestul Banatului;* Mózes Huba, *Viața și opera lui Mózes Kahána;* Lidia Bot, *Noțiunea de redundanță;* Elena Comșulea, *Studierea terminologiei populare, cercetare interdisciplinară;* D. Loșonți, *Onomasiologia în toponimie;* Ileana Câmpean, **Un, o; unu; una; unul, una** — *un cuvînt sau trei cuvinte?*

b) *În cadrul Simpozionului dedicat aniversării a 100 de ani de la eliberarea României:* V. Tașcu, *Un erou necunoscut al Războiului de independență;* M. Popa, *O poetă străină despre Războiul de independență;* G. Vasiliu, *Scrisorile din fondul I. Micu Moldovan și Războiul de independență;*

c) *În cadrul Sesiunii științifice organizate în cinstea Conferinței Naționale a P.C.R.:* prof. dr. doc. Bela Kelemen, *Cu privire la prima atestare a cuvintelor;* dr. Petru Neiescu, *Din fonetica aromânească;* dr. Elena Stan, *„Tribuna" lui Slavici și mișcarea socialistă;* I. Mării, *Notă lingvistică;* dr. Mircea Popa, *O revistă de literatură comparată de acum 100 de ani;* Doina Grecu, *Notă semantică;* dr. Felicia Șerban, *Analiza semiotică a textului poetic;* dr. Aurel Sasu, *Liviu Rebreanu. Interpretări.*

B — *Prezentate în afara Institutului*

a) *În cadrul Simpozionului omagial „Sextil Pușcariu", organizat de Centrul Academic Cluj-Napoca și Universitatea „Babeș-Bolyai" cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea marelui cărturar:* prof. dr. doc. Ioan Pătruț, *Sextil Pușcariu și Muzeul limbii române;* prof.

dr. doc. Bela Kelemen, *Sextil Pușcariu în contextul lingvisticii europene;* Elena Comșulea, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, *Moștenirea lingvistică a lui Sextil Pușcariu în conștiința generației tinere;* Aurel Sasu, *Opțiunile istoricului literar.*

b) *La Sesiunea științifică a cadrelor didactice, Facultatea de filologie Cluj-Napoca (mai 1977):* prof. dr. doc. Ioan Pătruț, *Despre stratificare în onomastică;* dr. M. Popa, *Statutul literar al grotescului;* E. Beltechi, *Adjectivul* **barz, -ă;** N. Mocanu, **Iesle** *și variantele sale;* I. Faiciuc, *Termeni pentru „urcior la ochi" în Banat.*

c) *Cu alte prilejuri*

Dr. M. Popa: *Bjørnstjerne Björnson, prieten și apărător al cauzei poporului român* (mai 1977, Arad), *Două poete străine, prietene ale poporului român* (mai 1977, Deva), *N. Terente, neprețuit luptător pentru cauza independenței naționale* (Dej, iunie 1977), *T. Cipariu, istoric literar* (la Sesiunea „T. Cipariu" — Biblioteca Academiei R. S. România, Cluj-Napoca), *N. Iorga la 1907* (la Sesiunea S.S.F. închinată lui „1907"), *Marie Nizet și cauza românească* (la Sesiunea științifică închinată Războiului pentru independență), *200 de ani de la nașterea lui Ioan Barac* (la Sesiunea științifică închinată lui Ioan Barac); V. Tașcu: *Perspectivele romanului românesc* (Satu Mare), *Critica de teatru între alte forme ale criticii* (Bacău), *Spectacolul poeziei bacoviene* (Bacău), *Condiția lecturii în teatru* (Piatra Neamț), *Eroism fără moarte și rănit* (Cluj-Napoca), *M. Sadoveanu, E. Girleanu și Războiul pentru independență* (Dej), *Folclorizarea limbajului poetic* (Gurahonț), *Independența necesară a criticii* (Sibiu); dr. Sabina Teiuș, *Există coordonare conclusivă?* (la Sesiunea științifică a S.S.F. închinată centenarului Independenței de stat a României, mai 1977, Dej); G. Vasiliu, *Presa românească din Transilvania și cultul limbii* (la Sesiunea științifică a cadrelor didactice din Borșa).

Relații cu străinătatea

În acest an Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca a fost vizitat de prof. W. Haas de la Universitatea din Manchester, prof. Glanville Price de la Universitatea din Țara Galilor și Lörincze Lajos de la Institutul de lingvistică din cadrul Academiei Maghiare de Științe din Budapesta.

Ion Roșianu